

Ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans

Situació actual dels mitjans de comunicació d'impuls popular

Treball Final de Grau

Autor: Eloi Camps Durban

Tutor: Lluís Costa Fernàndez

Grau en Comunicació cultural

Facultat de Lletres. Universitat de Girona

Agraïments

Voldria donar les gràcies a les següents persones, sense les quals aquest Treball Final de Grau no hagués estat possible:

Al tutor, en Lluís Costa, per les indicacions i observacions al llarg dels últims mesos.

A en Marc Angrill, que m'ha facilitat el seu TFG, *Les ràdios alternatives a Mallorca*, i altres informacions sobre les ràdios ciutadanes de l'illa.

A en Víctor Sánchez, que m'ha fet arribar retalls de premsa sobre les primeres ràdios i televisions lliures del País Valencià.

A totes les persones a qui he entrevistat per al treball i a tothom que fa possible els mitjans d'impuls popular arreu dels Països Catalans.

Índex

Objectius i justificació	5
Estructura del treball	7
Metodologia	8
Objectes de l'estudi	11
Introducció	14
Qüestió de noms	14
Sobre el concepte mitjans de <i>comunicació ciutadans</i>	20
Naixement de les ràdios i les televisions ciutadanes de l'Europa occidental	23
Història de les ràdios i les televisions ciutadanes dels Països Catalans	31
Ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans. Situació actual	54
1. Organització i funcionament	54
1.1. El col·lectiu	54
1.1.1. Ràdios i televisions de base associativa	54
1.1.2. Nombre de membres	55
1.1.3. Perfil dels membres	55
1.1.4. Treballadors i alliberats	56
1.2. L'organització	56
1.2.1. Horitzontals, democràtiques i assembleàries	57
1.2.2. Presa de decisions i periodicitat de les reunions	58
2. Continguts i emissió	59
2.1. Continguts	59
2.1.1. Tipologia	59
2.1.2. La llengua	63
2.1.3. Producció	63
2.2. Emissió	64
2.2.1. Temps d'emissió i periodicitat	64
2.2.2. Canals	64
2.3. Recepció	65

3. Finançament	67
3.1. Formes de finançament	67
3.2. Un finançament públic específic? Models d'altres països	69
4. Situació legal i relació amb les administracions	71
4.1. Situació legal	71
4.1.1. La postura de la Unió Europea	71
4.1.2. Lleis actuals de l'Estat espanyol i els Països Catalans	72
4.2. Problemes legals	77
4.2.1. Multes i intents de clausura	77
4.2.2. Drets d'autor	78
4.2.3. La «Llei mordassa»	79
4.3. Relació amb les administracions	80
5. Treball en xarxa	82
5.1. Compartir continguts	82
5.2. Espais de coordinació	82
5.3. Espais de trobada	84
6. Els mitjans en la comunitat	86
6.1. L'àmbit mesocomunicatiu	87
6.2. El mitjà en la comunitat	88
Conclusions	96
Bibliografia	100

Objectius i justificació

L'estudi del que en aquest treball anomenem mitjans de comunicació ciutadans és encara relativament poc exhaustiu i conegut. De fet, les realitats i teories comunicatives que no s'ajusten a la dicotomia Estat-mercats amb prou feines tenen cabuda en els plans d'estudis superiors en matèria de comunicació¹, i encara menys els mitjans que no són ni públics ni privats². Investigadors com Chiara Sáez denuncien la «invisibilització de la comunicació alternativa» en els àmbits de la història social de la comunicació de masses, de les teories de la comunicació i dels sistemes de mitjans³. Malgrat això, en la darrera dècada hem assistit a la revifalla general d'aquesta branca dels estudis en comunicació, com ho demostren els nombrosos llibres i articles que formen la base teòrica d'aquest Treball Final de Grau.

L'objectiu d'aquesta investigació és oferir una panoràmica de les ràdios i televisions ciutadanes que emeten actualment, entre el 2015 i el 2016, als Països Catalans. A partir d'aquesta perspectiva general, s'analitzarà el paper que juguen els vint-i-un mitjans recopilats en aquest treball en els seus contextos locals i com es relacionen amb la comunitat. Es farà èmfasi en la relació entre la ciutadania i els mitjans, per esbrinar quin grau de suport popular tenen i quina participació generen. D'aquesta manera, es podrà copsar la diversitat existent entre les iniciatives comunicatives que emergeixen de la societat civil i que són una baula imprescindible de qualsevol ecosistema mediàtic, ja sigui perquè omplen un buit d'informació local o perquè donen veu a realitats i discursos silenciats als mitjans de comunicació convencionals. I perquè són, en definitiva, un instrument ben vàlid –amb les seves virtuts i limitacions– per a l'exercici del dret a la informació i a la comunicació; un dret fonamental, encara que no gaire reivindicat. L'estudi dels mitjans ciutadans ha de posar en valor la feina que fan i assenyalar-ne les potencialitats per canviar l'estructura dels sistemes de comunicació des de l'àmbit local al nacional i internacional.

La perspectiva d'estudi del treball, centrada en la participació, justifica l'anàlisi conjunta de ràdios i televisions, que és força habitual en la investigació sobre mitjans ciutadans. Malgrat les diferències evidents de caràcter tècnic –no només entre els dos tipus de mitjans, sinó entre els que emeten només per Internet i els que combinen emissió analògica i digital–, el que ens interessa és investigar el paper de ràdios i televisions ciutadanes en els contextos locals, la participació i arrelament que hi tenen.

¹ BARRANQUERO, A. i SÁEZ, C. (2010). *Comunicación alternativa y comunicación para el cambio social democrático: sujetos y objetos invisibles en la enseñanza de las teorías de la comunicación*. Congreso Internacional AE-IC Málaga 2010 "Comunicación y desarrollo en la era digital". Recuperat el 14 de maig del 2015 a http://www.ae-ic.org/malaga2010/esp/secciones_det6ffe.html?id_seccio=7&id_slot=58&id_seccion=1

² RENNIE, E. (2006). *Community Media: A Global Introduction*. Maryland: Roman & Littlefield

³ SÁEZ, C. *Tercer Sector de la Comunicación. Teoría y praxis de la televisión alternativa: una mirada a los casos de España, Estados Unidos y Venezuela* [en línia]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació, 2008. <<http://www.tesisexarxa.net/bitstream/handle/10803/4212/csb1de2.pdf?sequence=1>>

Així doncs, entendrem aquests mitjans com espais per a l'expressió d'individus i col·lectius, més enllà de les especificitats tècniques que diferencien ràdio i televisió.

La tria dels Països Catalans com a marc d'estudi respon a dos motius bàsics. El primer, que considerem adient prescindir de marcs d'anàlisi estatals i autonòmics i en reivindicuem un de cultural i lingüístic, especialment adequat per abordar fenòmens comunicatius. Els territoris de parla catalana conformen una realitat cultural i lingüística on l'associacionisme sempre ha estat molt viu, fet que permet explicar, per exemple, el gran nombre d'experiències de comunicació ciutadana que hi han nascut des de finals dels anys setanta del segle passat fins l'actualitat. El segon motiu és que la fragmentació dels Països Catalans en dos grans estats, l'espanyol i el francès –deixant a banda Andorra i l'Alguer, on no s'han detectat experiències de comunicació popular–, ens permet observar dues dinàmiques estatals, polítiques i jurídiques diferents pel que fa a la comunicació ciutadana.

Estructura del treball

El treball es divideix en dos grans blocs: *Introducció* i *Ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans. Situació actual*.

La *Introducció* consta de tres apartats: un sobre la terminologia emprada en l'estudi dels mitjans que no són ni públics ni privats i que en aquest treball anomenem *mitjans ciutadans*; un sobre la història de les ràdios i televisions ciutadanes de l'Europa occidental –essencialment, de França i d'Itàlia– i un altre que recull la història de les ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans.

El cos del treball, *Ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans. Situació actual* està dividit en sis apartats. El primer correspon a l'organització i el funcionament; el segon, als continguts i l'emissió; el tercer, al finançament; el quart, a qüestions legals i a la relació amb les administracions; el cinquè, al treball en xarxa amb altres mitjans ciutadans i el sisè, als mitjans en la comunitat.

A les conclusions es fa un repàs de les dades més rellevants obtingudes en la recerca i s'assenyalen les potencialitats que s'observen en els mitjans de comunicació ciutadans arran de la investigació.

Metodologia

Per a l'elaboració del marc teòric i la història de les ràdios i televisions ciutadanes a l'Europa occidental i als Països Catalans, s'ha fet una recerca, selecció i buidatge de bibliografia d'àmbit català, espanyol, europeu i internacional al voltant d'aquests mitjans de comunicació. En la recopilació i estudi de les fonts bibliogràfiques s'ha pogut constatar la diversitat d'enfocaments acadèmics a l'hora d'analitzar els mitjans de comunicació que neixen de la societat civil; cada investigació n'ha destacat uns aspectes o uns altres. A partir de les diverses recerques consultades i del treball de camp, s'ha escollit i definit el concepte-marc *ràdio i televisió ciutadana* per analitzar les experiències catalanes actuals, que presenten una diversitat notable entre si, cosa que fa que s'autoidentifiquin amb categories diferents. Aquest tema es desenvolupa àmpliament en l'apartat *Qüestió de noms* de la *Introducció*.

Cal assenyalar que, en el curs del treball de camp, el terme-marc per englobar els casos analitzats ha anat variant. Tot primer es va escollir *mitjà comunitari*, d'ús molt estès en les investigacions d'àmbit català, espanyol i internacional. Tanmateix, arran de les primeres entrevistes, es va constatar que no tots els mitjans reconeixien l'etiqueta com a vàlida per ésser definits, com s'explicarà en l'apartat *Qüestió de noms*. Llavors es va optar per *mitjà associatiu*, atès que la immensa majoria de les ràdios i televisions estudiades estan legalment constituïdes com a associació sense ànim de lucre. El terme *associatiu*, però, és poc definidor de la realitat d'aquests mitjans. Finalment, s'ha emprat el terme *mitjà ciutadà*⁴, que no té gaire tradició en treballs acadèmics a casa nostra, però que és oportú per referir-nos genèricament al conjunt d'experiències que hem analitzat.

El treball de camp ha consistit en entrevistes a vint-i-una ràdios i televisions ciutadanes d'arreu dels Països Catalans. S'ha procurat que la mostra fos prou significativa –vint-i-un casos analitzats d'una quarantena de detectats–, territorialment equilibrada i representativa de la diversitat d'aquests mitjans. Tretze entrevistes han estat presencials, als estudis de les ràdios i televisions, excepte dues que s'han fet en espais no vinculats al mitjà. De la resta d'entrevistes, cinc han estat via telefònica i les tres restants, trameses i retornades per correu electrònic i Facebook. Les entrevistes s'han fet entre el juliol del 2015 i el març del 2016.

Per a les entrevistes s'ha plantejat el següent qüestionari, que consta de trenta-tres preguntes estructurades en sis blocs temàtics:

- **Com es defineix el mitjà: lliure, comunitari, associatiu... i per què:**

0. Naixement del mitjà

⁴ Aquesta terminologia és proposada per Clemencia Rodríguez al seu llibre *Fissures in the Mediascape: An International Study of Citizen's Media* (2003).

0.1. Procés de fundació i any d'inici de les emissions.

0.2. Individus i col·lectius impulsors.

0.3. Motius i objectius de partida.

0.4. Experiència en comunicació dels membres fundadors.

1. Organització i funcionament

1.1. Nombre de membres. Són suficients per tirar el projecte endavant?

1.2. Perfil dels membres.

1.3. Col·lectius: quins col·lectius hi participen?

1.4. Hi ha professionals de la comunicació involucrats?

1.5. Organigrama: hi ha algun tipus de càrrec?

1.6. Hi ha algun alliberat (persona que només es dediqui a treballar per al mitjà)?

1.7. Funcionament: periodicitat de les reunions i presa de decisions.

2. Continguts i emissió

2.1. Nombre actual de programes. Continguts propis i continguts d'altres mitjans.

2.2. Tipologia: hi ha algun tipus de programa que domini la programació?

2.3. Periodicitat de les emissions. Temps total d'emissió per dia/setmana.

2.4. Com es decideixen, els continguts?

2.5. Producció: com es produeixen, els continguts? Hi ha algun tipus d'assessorament (p. ex. una persona que faci de tècnic)?

2.6. Llengua: en quina llengua estan fets els programes?

2.7. Per quin(s) canal(s) s'emet la programació?

3. Finançament

3.1. Com es finança, el mitjà?

3.2. En quina situació econòmica es troba?

3.3. Rep cap subvenció per part de l'administració? En cas negatiu, ho consideraria oportú?

3.4. En altres països, els mitjans comunitaris reben finançament estatal per assegurar la seva viabilitat. Avantatges i inconvenients d'aquest model. És un model a reivindicar aquí?

4. Situació legal

4.1. Quina és la relació amb les administracions –local, comarcal, etc– del mitjà?

4.2. Problemes legals: el mitjà ha hagut d'afrontar sancions legals o intents de clausura? En cas afirmatiu, quin ha estat el resultat? Com ha reaccionat l'entorn del mitjà?

4.3. Opinió sobre la legislació espanyola i catalana en matèria de mitjans lliures i comunitaris. Què caldria fer per millorar la situació legal d'aquests mitjans?

5. Els mitjans en la comunitat

5.1. Quin paper ocupa el mitjà en el seu context local? Quins altres mitjans de comunicació hi ha? Són privats, públics o del tercer sector?

5.2. A part de l'activitat estrictament mediàtica, quines altres activitats du a terme el mitjà?

5.3. El mitjà compleix els objectius que es fixa?

5.4. Grau de solidesa/feblesa del projecte: com encareu el futur?

6. Treball en xarxa

6.1. Associacions: el mitjà està associat a algun col·lectiu de mitjans lliures?

6.2. Continguts: intercanvia continguts amb altres mitjans lliures? En cas afirmatiu, amb quins?

6.3. Es considera que el treball en xarxa entre mitjans lliures és suficient?

A partir de l'anàlisi i comparació de les dades obtingudes en les entrevistes, s'han extret conclusions de cadascun dels apartats. D'aquesta manera, es poden apreciar les coincidències i les divergències entre les ràdios i les televisions estudiades, que conformen un sector molt divers, però amb unes bases comunes. L'únic apartat en què no s'extreuen conclusions generals és el sisè, el mitjà en la comunitat, on es fa una breu exposició de cadascun dels vint-i-un casos analitzats. L'estudi de casos és molt habitual en la recerca i divulgació acadèmica feta els darrers anys al voltant de la comunicació ciutadana (Rodríguez, 2003; Rennie, 2006; Fuller, 2007; Howley, 2010). Gràcies a això, es pot copsar millor la participació que té la comunitat en una ràdio o una televisió en concret i el paper que juga cada experiència de comunicació ciutadana en el seu entorn més immediat. En definitiva, es tracta de ressaltar que el context local és un factor determinant a l'hora de modelar aquest tipus de mitjans.

Per reforçar i contrastar les informacions recollides durant el treball de camp, s'ha consultat les pàgines sobre la història i/o el projecte de cada mitjà en les seves pàgines web. També s'ha pres nota del tipus de continguts que emeten.

Objectes d'estudi

A continuació s'exposa la relació dels vint-i-un casos amb emissió actual estudiats al treball. Són disset ràdios i quatre televisions de diverses tipologies –lliures, comunitàries, independents, de barri, etc– que s'engloben en la categoria *mitjans de comunicació ciutadans*. Es fa constar el lloc on emeten, l'any d'inici de les emissions, el col·lectiu que les impulsa, la manera com s'anomenen a si mateixes, la freqüència i/o web on es poden escoltar, i els membres de cada mitjà a qui s'ha entrevistat per al treball i la data de l'entrevista.

Boca Ràdio, ràdio comunitària del barri del Carmel, Barcelona. Fundada el 2005 per l'Associació Juvenil d'Amics i Amigues de la Ràdio d'Horta-Guinardó. Es pot escoltar al 90.1 de la FM i a http://www.bocaradio.org/boca_wp/. Entrevista a David i Carles, 8 de juliol del 2015.

Ona de Sants-Montjuïc, ràdio alternativa i independent del barri de Sants, Barcelona. Neix el 1985 de l'impuls de l'Ateneu Popular de Sants. Es pot escoltar al 94.6 de la FM i a <http://www.onadesants.cat/>. Entrevista a Àlex Barragán, 10 de juliol del 2015.

Radio Televisió de Cardedeu, televisió comunitària de Cardedeu, el Vallès Oriental. Impulsada per l'Associació d'Amics de Ràdio Televisió de Cardedeu, les emissions regulars van començar el 1982. Es pot mirar a la TDT i a <http://www.rtvcat.com/>. Entrevista a Manel Calbet, 10 de juliol del 2015.

Sants TV, televisió comunitària del barri de Sants, Barcelona. Iniciada el 2006 per un col·lectiu no formalitzat legalment. Es pot mirar a <http://www.sants.tv/?sec=1>. Entrevista a Oriol Rigola i Monste Puig, 11 de juliol del 2015.

Ràdio RSK, ràdio lliure del districte de Nou Barris, Barcelona. Comença a emetre el 1985 i és gestionada per l'associació Taller Jove d'Informació Urbana. Es pot escoltar al 107.1 de la FM i a <http://www.radiorsk.info/>. Entrevista a Pitu, 11 de juliol del 2015.

Ràdio PICA, ràdio lliure i independent de Barcelona. Comença a emetre el 1981 de l'impuls d'un grup de persones vinculades a les arts, sobretot a la música i les arts gràfiques. Es pot escoltar a <http://www.radiopica.net/>. Entrevista tramesa per Facebook a Salvador Picarol, retornada el 15 de juliol del 2015.

Ràdio Klara, ràdio lliure de València. Emet per primera vegada el 1982 i la impulsa l'associació Centre d'Estudis i Comunicació Alternativa. Es pot escoltar al 104.4 de la FM i a <http://www.radioklara.org/radioklara/>. Entrevista a Manolo Totxa, 28 de juliol del 2015.

Ràdio Malva, ràdio lliure del barri del Cabanyal-Canyamelar, València. Neix el 1999 i la gestiona l'Associació de Comunicadors Socials de València. Es pot escoltar al 104.9 de la FM i a <http://radiomalva.org/>. Entrevista a Rafa, Julia i Gonzalo, 28 de juliol del 2015.

Ràdio 77, ràdio lliure de Palma. Comença a emetre el 2009, de l'impuls d'un grup d'amics de la ciutat. Es pot escoltar a <https://setantaset.wordpress.com/>. Entrevista a Marc Angrill, 3 de setembre del 2015.

Contrabanda FM, ràdio lliure de Ciutat Vella, Barcelona. L'associació cultural Contrabanda n'inicia les emissions el 1991. Es pot escoltar al 91.4 de la FM i a <http://www.contrabanda.org/>. Entrevista a Ignacio, Nerea i Àlex, 3 de setembre del 2015.

Ràdio Ateneu del Clot, ràdio de barri 2.0, barri del Clot, Barcelona. Neix el 2009 a l'Ateneu del Clot. Es pot escoltar a <http://ateneudelclot.com/radio/>. Entrevista a Sergio Sánchez, 13 de setembre del 2015.

Ona Mediterrània, ràdio comunitària de Palma. Neix el 2013 a partir de l'associació Ona Mediterrània. Es pot escoltar al 98.0 de la FM i a <http://www.onamediterrania.cat/>. Entrevista per telèfon a Tomeu Martí, 14 de setembre del 2015.

Ràdio Arrels, ràdio associativa de Perpinyà. La tira endavant l'associació cultural Arrels des del 1981. Es pot escoltar en quatre freqüències –Rosselló 95.0 de la FM, Vallespir 88.2, Conflent 95.5 i Cerdanya-Capcir 93.1– i a <http://www.arrels.net/>. Entrevista tramesa per correu electrònic a Pere Manzanares, retornada el 15 d'octubre del 2015.

e-Ràdio Sant Genís, ràdio de barri de Sant Genís dels Agudells, Barcelona. Neix el 2013 a iniciativa de l'Associació de Veïns de Sant Genís dels Agudells. Es pot escoltar a <https://avsantgenis.wordpress.com/e-radio/programacio/>. Entrevista a Xavier Civit i Juan Sánchez, 16 d'octubre del 2015.

Ràdio 90, ràdio lliure i cultural d'Olot, la Garrotxa. Comença a emetre el 1993, impulsada per l'Associació per la Difusió de la Música i la Literatura d'Olot i la Garrotxa. Es pot escoltar al 101.4 de la FM i a <http://www.r90.org/>. Entrevista a Xevi Baca i Josep Cuéllar, 25 d'octubre del 2015.

Ràdio La Mina, ràdio lliure i comunitària Sant Adrià de Besòs, el Barcelonès. Engega el 1984 com a projecte de l'Associació de Serveis Juvenils de La Mina. Es pot escoltar al 102.5 de la FM i a <http://radiolamina.blogspot.com.es/>. Entrevista a Núria Arnau i Martín Arcos, 4 de desembre del 2015.

Ràdio Puçol, ràdio crítica, popular i jove de Puçol, l'Horta Nord. Inicia les emissions el 2013 a través de l'Associació Cultural de Comunicació de Puçol. Es pot escoltar a <http://radiopucol.wix.com/radiopucol>. Entrevista per telèfon a Arnau, 4 de desembre del 2015.

Ràdio Pinsania, ràdio lliure de Berga, el Berguedà. Neix el 2009 com a projecte autònom dins l'Ateneu Llibertari del Berguedà. Es pot escoltar al 90.6 de la FM i a <https://radiopinsania.wordpress.com/>. Entrevista per telèfon a Jordi, 10 de desembre del 2015.

Pardinyes TV, televisió de barri de Pardinyes, Lleida. El projecte sorgeix el 2014 al si de l'Organització de Veïns de Pardinyes. Es pot mirar a <http://www.orvepard.org/veinspardinyes/pardinyestv>. Entrevista per telèfon a Jordi Pla, 22 de desembre del 2015.

Ràdio Aktiva, ràdio lliure d'Alcoi i la Vall d'Albaida. Comença a emetre el 2006. Es pot escoltar al 107.6 de la FM –a l'Alcoià– i al 98.2 –Vall d'Albaida– i a <http://radioaktivat.org/>. Entrevista tramesa per correu electrònic, retornada el 20 de gener del 2016.

LaTele, televisió comunitària dels moviments socials de Barcelona, impulsada per l'Assemblea de la Comunicació Social el 2003. Actualment es pot mirar a <http://latele.cat/>. Entrevista per telèfon a Ramon Sesén, 16 de març del 2016.

Introducció

Qüestió de noms

En aquesta secció s'aborda el debat conceptual al voltant de les diverses denominacions que, des dels mateixos mitjans i des de la investigació acadèmica, s'ha donat a les iniciatives que aquí identifiquem com *mitjans de comunicació ciutadans*.

Quan es parla de mitjans de comunicació, gairebé sempre es fa referència a mitjans de titularitat pública o privada; és a dir, que depenen o bé d'algun nivell de l'administració –local, comarcal, autonòmic o estatal– o bé d'una empresa privada amb ànim de lucre. S'oblida, així, els mitjans que emergeixen de la societat civil⁵ com espais d'expressió i participació. Diversos autors –Ellie Rennie (2006) o Kevin Howley (2010), per exemple– posen de manifest l'escassetat d'estudis acadèmics sobre els mitjans ciutadans.

Aquest tipus de mitjans van aparèixer a finals de la dècada dels quaranta. Se sol posar com a primers exemples de mitjans ciutadans Radio Sutatenza (Colòmbia, 1947) i l'emissora californiana KPFA (1949). Eren ràdios impulsades per organitzacions sense ànim de lucre i feien una programació encarada a millorar les condicions de vida de la comunitat local⁶. Des de llavors, han anat sorgint mitjans impulsats per la societat civil arreu del món. La gran varietat de circumstàncies i contextos en què han nascut ha fet que rebin denominacions diferents: mitjans *lliures*, mitjans *comunitaris*, mitjans *alternatius*, mitjans *associatius*, mitjans *populars*, mitjans *radicals*, mitjans *pirates*, mitjans *educatius*, etcètera. Aquests termes, fruit dels mateixos mitjans i de la investigació acadèmica, no són ben bé sinònims. Cadascun suposa una aproximació una mica diferent als mitjans de la societat civil, en ressalta unes característiques o unes altres. Ana Tamarit assenyala la importància del context cultural, social i polític en l'establiment de les denominacions dels mitjans ciutadans⁷. No hi ha, doncs, un model vàlid per a totes les experiències de comunicació ciutadana. Luciana Fleischman, Núria Reguero i Chiara Sáez apunten «el caràcter inacabat i dinàmic del debat conceptual» al voltant dels mitjans ciutadans⁸. Per la seva banda, Nicholas Jankowski assenyala que

⁵ Rennie (2006) entén la societat civil com l'espai de “relacions d'associació conscient, d'autoorganització i comunicació organitzada” creat per la gent a partir de les seves associacions, lligams i aliances, separat de l'Estat i dels mercats –tot i que hi està vinculat: cap dels tres espais existeix sense els altres–.

⁶ ÁLVAREZ, M. (2008). El desafío de las radios comunitarias. *Anagramas*, 12, p. 64. Recuperat el 15 de desembre del 2015 a dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4851606.pdf

⁷ MARTÍNEZ, M., MAYUGO, C. i TAMARIT, A. (2012). *Comunidad y Comunicación: Prácticas comunicativas y medios comunitarios en Europa y América Latina*. Fragua: Madrid. p. 37.

⁸ FLEISCHMAN, L., REGUERO, N. i SÁEZ, C. (2009). *Políticas de comunicación y sustentabilidad del tercer sector de la comunicación: el caso catalán en el contexto español y europeo*. V Trobada de mitjans lliures i comunitaris de Barcelona. Recuperat el 7 de febrer del 2015 a http://medioscomunitarios.net/barcelona/IMG/pdf/Ulepic09_TSC_VF2.pdf p. 6.

en l'actualitat es viu una revifalla en els estudis sobre mitjans comunitaris, però que la manca de models teòrics en dificulta la recerca⁹.

En aquest treball, proposem la categoria *ràdio* i *televisió ciutadana* per definir una sèrie de projectes comunicatius d'impuls popular. És un terme-marc, configurat a partir d'una sèrie de característiques i prou ampli per analitzar mitjans que, tot i que presenten diferències, tenen una base comuna, que Anna Clua identifica com «la reivindicació d'un espai per a l'exercici de la lliure expressió»¹⁰.

Els mitjans ciutadans són instruments per exercir el dret a la informació i la comunicació de què es doten individus i col·lectius –en especial, aquells grups socials que tradicionalment han tingut poc accés als mitjans de comunicació, o bé que consideren que se'ls ha representat de manera esbiaixada o maniquea–. En aquest sentit, els mitjans ciutadans eixamplen el debat públic que generen els mitjans públics i privats i obliguen a repensar la noció d'esfera pública tal com l'entenia inicialment el filòsof Jürgen Habermas: un espai metafòric entre l'Estat i el conjunt de la població, que emergeix en el context de la modernitat i el capitalisme mercantil, en què els individus construeixen l'opinió pública sobre les qüestions socialment rellevants. La visió restrictiva de què s'entén per *qüestions socialment rellevants*, lligada a un grup social reduït, els homes blancs burgesos, provoca l'exclusió de les dones i de la resta de sectors socials. Ara bé, ja des dels inicis de la modernitat hi havia altres espais de discussió, unes esferes públiques alternatives: Nancy Fraser assenyala l'existència de «contraesferes públiques», en què els anomenats grups minoritaris –és a dir, poc poderosos– constitueixen espais discursius propis¹¹. L'aparició i desenvolupament dels mitjans ciutadans a mitjan segle XX és un factor clau per a la consolidació i difusió de discursos contrahegemònics i per aconseguir situar-los en l'esfera pública oficial. Així, Kevin Howley afirma que «els mitjans alternatius» tenen un paper important a l'hora de «constituir esferes públiques alternatives que operen en una oposició explícita a l'esfera pública oficial dels mitjans hegemònics, amb els seus llaços estrets amb les elits polítiques i econòmiques» (Howley, 2010: 42).

Abans de definir el concepte *mitjà ciutadà* –i el concepte de *ciutadania* que hi va indefectiblement associat–, exposarem una relació dels termes més emprats en la recerca sobre aquests mitjans.

Al principi, en el context europeu, el terme que feien servir els mitjans –sobretot, les ràdios– per autodefinir-se era *lliure*. Les ràdios lliures naixien a Europa entre finals de

⁹ JANKOWSKI, N. (2003). Community Media Research: A Quest for Theoretically-grounded Models. *The Public*, 10, 5–14. Recuperat el 4 de gener del 2015 a <http://www.tandfonline.com/toc/rjav20/10/1>

¹⁰ CLUA, A. (2010). *Els mitjans comunitaris. La lluita pel reconeixement de les ràdios i televisions de base social*. Informe de la comunicació a Catalunya 2009-2010. p. 31. Recuperat el 18 de juliol del 2015 a http://incom.uab.cat/informe/download/2009/informe09_17.pdf

¹¹ FRASER, N. *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*. Dins Calhoun, C. (ed.) (1992). *Habermas and the Public Sphere*. MIT Press: Cambridge.

la dècada dels seixanta i principis de la dels setanta a causa de la «profunda necessitat de comunicació local»¹², segons Patrice Flichy. El que pretenien era activar la comunitat en què s'inscrivien i fomentar el diàleg i la participació a través de la informació local, en resposta a la descentralització insuficient dels mitjans de comunicació públics, monopolitzats per l'Estat (Flichy, en Bassets (ed) 1981: 180). Félix Guattari les entenia, en una línia similar, com «sistemes miniaturitzats que ofereixen la possibilitat d'una apropiació col·lectiva dels mitjans de comunicació» (Guattari, en Bassets (ed), 1981: 231). Per la seva banda, Emili Prado explicava que les ràdios lliures a Europa canalitzen i difonen les necessitats dels sectors marginats per l'aparell estatal i econòmic, i permeten que siguin aquests mateixos sectors qui prengui la paraula: les ràdios lliures trenquen l'esquema tradicional de la comunicació, emissor-canal-receptor, i fan que la ràdio sigui un mitjà de comunicació, i no de distribució, de missatges (Prado, en Bassets (ed), 1981: 244-246). Així doncs, aquests tres autors defineixen conceptualment les ràdios lliures a partir dels eixos següents: comunicació local, participació ciutadana, redifinició de l'esquema clàssic de la comunicació mediàtica, propietat col·lectiva –ni pública-institucional ni privada-comercial– i espai per a realitats i veus que no tenen accés als grans mitjans de comunicació.

En el cas de l'Estat espanyol, les mateixes ràdios, reunides en una trobada a Villaverde (Madrid) el 1983, van fixar en un manifest els criteris per anomenar-se *lliure*: no tenir caràcter professional ni ànim de lucre, funcionament autogestionat i presa de decisions col·lectiva, autonomia d'administracions i empreses, rebuig de publicitat, unificació dels papers d'emissor i receptor i lluita contra el monopoli i la centralització de la comunicació¹³. Aquestes línies vermelles marquen el caràcter lliure d'un mitjà de comunicació, i serveixen per diferenciar-lo d'altres modalitats de mitjans ciutadans.

El 1965, Rachel Powell encunya el concepte *mitjà comunitari*, que s'ha convertit en el més emprat en la recerca internacional¹⁴. Els investigadors que el fan servir destaquen la gran diversitat que presenten els mitjans comunitaris i, en conseqüència, la dificultat que té estudiar-los. Howley els defineix com «intervencions populars estratègiques en la cultura mediàtica contemporània, amb el compromís de democratitzar les estructures, formes i pràctiques mediàtiques» (Howley, citat per Fuller, 2007: 2). Així doncs, són mitjans impulsats per la societat civil que pretenen obrir l'accés a la comunicació a la comunitat més immediata: es concep la comunicació com un bé comú i s'esperona a exercir el dret a la lliure expressió (Martínez, Mayugo i Tamarit, 2012: 43)¹⁵. En aquest sentit, Tamarit considera que una ràdio comunitària és un projecte politicocultural, perquè suposa «un conjunt d'estratègies que poden

¹² FLICHY, P. *La explosión del monólogo. Las radios paralelas en la Europa Occidental*. Dins BASSETS, L. (ed). (1981). *De las ondas rojas a las radios libres*. Gustavo Gili: Barcelona. p. 180

¹³ *Manifiesto de Villaverde*. Recuperat el 14 d'agost del 2015 a <http://www.otomadrid.org/articulo/4277/manifiesto-villaverde-sobre-radios-libres/>

¹⁴ POWELL, R. (1965). *Possibilities for Local Radio*. Birmingham: Centre of Contemporary Cultural Studies.

permetre arribar a la construcció de noves realitats i/o a la transformació de l'espai públic» (2012: 51). Això no vol dir que tinguin una agenda partidista o que siguin els òrgans d'expressió d'una organització política: significa que, pel sol fet d'existir i apostar per unes pràctiques comunicatives diferents, allunyades de les institucionals i empresarials, aquests mitjans juguen un paper polític, entès com a potencial per a un canvi social profund en matèria de comunicació. Aquest és un dels factors principals que explica que hagin estat arraconats, perseguits i, en alguns casos, clausurats pels poders polítics.

El 1986 es va constituir l'Associació Mundial de Ràdios Comunitàries (AMARC), que agrupa unes 4.000 emissores de més de cent països¹⁶. En un document, diverses agrupacions de ràdios vinculades a AMARC van exposar la seva visió sobre el concepte *ràdio comunitària*¹⁷. Entre altres característiques, posaven en valor la capacitat dels mitjans comunitaris per representar la diversitat cultural, per promoure la participació de la ciutadania i per donar veu a qui no en té.

Pel que fa a la televisió, en la recerca d'àmbit català, espanyol i iberoamericà es fa servir molt sovint l'etiqueta *comunitària*. Amb més de trenta anys de trajectòria, Radiotelevisió Cardedeu (RTVC) és la televisió local i comunitària degana dels Països Catalans, i va assentar el model per a la resta de televisions comunitàries de tot l'Estat espanyol. Com a mitjà, vol esdevenir un «canal de comunicació directa entre tots els habitants del poble, sense censures i amb una visió crítica i objectiva de la realitat». Opta per un funcionament horitzontal i aspira a democratitzar el mitjà¹⁸. RTVC es descriu a si mateixa, en la seva acta de definició, com l'«expressió pública de la comunitat, pluralista i oberta a tothom, amb programes de producció pròpia on el treball de tots els col·laboradors és totalment gratuït, espontani»¹⁹. Per tant, en el cas de la televisió comunitària, com en el de la ràdio, la implicació de la societat civil en el mitjà és clau per entendre'n la raó de ser, el funcionament i els continguts.

Javier García apunta que, a l'Estat espanyol, hi ha certa controvèrsia entre els termes *ràdio lliure* i *ràdio comunitària*: hi ha emissores que els fan servir indistintament per definir-se i n'hi ha que en marquen les diferències. A partir de la bibliografia estudiada i de la recerca feta en aquest treball, s'estableix que la diferència principal entre un mitjà lliure i un de comunitari és que, en general, el primer no contempla l'ingrés provinent d'institucions públiques o de cap tipus de publicitat i el segon, sí. Una altra diferència es troba en la gestió del mitjà: un de lliure és per definició totalment

¹⁶ AMARC. (----). *Sobre AMARC*. Recuperat el 22 de novembre del 2015 a <http://www.amarc.org/?q=es/node/45>

¹⁷ AMARC. (----). *¿Qué hace que una estación de radio sea comunitaria?*. Recuperat el 22 de novembre del 2015 a <http://www.amarc.org/?q=es/node/131>

¹⁸ MESSEGUER, M., ROVIRA, D. i VILAR, J. (2005). *Més de mil dilluns: 25è aniversari de la televisió a Cardedeu*. Ràdio Televisió Cardedeu: Cardedeu. p. 32.

¹⁹ Acta de definició de la Televisió de Cardedeu, 11 d'abril del 1983. Citada a MORAGAS, M. i PRADO, E. (2002). *Les televisions locals a Catalunya: de les experiències comunitàries a les estratègies de proximitat*. Quaderns del CAC. Recuperat el 23 de juny del 2015 a http://www.mesadiversitat.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/tvlocal.pdf

assembleari, mentre que en un de comunitari, tot i que també té un funcionament horitzontal, hi pot haver una certa jerarquia²⁰. No obstant això, en el treball de camp per a aquest TFG s'ha constatat que, a la pràctica, els mitjans opten per solucions que no encaixen amb les definicions preestablertes de *lliure* o *comunitari*, i que hi ha algun mitjà que es defineix amb tots dos termes. Així doncs, com considera Linda Fuller, els models teòrics sovint no s'ajusten a la realitat dels mitjans ciutadans²¹.

Una altra etiqueta que fan servir alguns investigadors i mitjans és Tercer Sector de la Comunicació o Tercer Sector de l'Audiovisual (TSA). Aquesta denominació entronca amb la del Tercer Sector Social, que agrupa iniciatives ciutadanes –el tercer actor, juntament amb l'Estat i els mercats– en el camp de l'economia social. El concepte Tercer Sector de l'Audiovisual va començar a circular a principis del segle XXI i, en paraules de Clua, consta d'«aquelles iniciatives de la societat civil orientades a la gestió i desenvolupament de mitjans de comunicació propis, diferenciats dels mitjans públics-institucionals i dels privats comercials» (Clua, 2010: 33). Fleischman, Reguero i Sáez també empren la categoria TSA, tot i que la matisen per apartar-ne el caràcter assistencial, subsidiari i economicista que sovint s'associa al Tercer Sector. Assenyalen, a més, que no hi ha unanimitat respecte a afirmar que mitjans comunitaris i TSA siguin el mateix. En la mateixa línia, García indica la problemàtica de la definició de TSA. Considera que, com que es basa en una doble negació –no públic i no lucratiu–, conforma un espai massa heterogeni, en què hi ha activitats amb moltes més diferències que punts en comú. I rebla que hi ha molts mitjans d'impuls popular que no se senten reconeguts en el TSA perquè això els agrupa amb mitjans que són molt diferents²². Aquest fet s'ha pogut constatar durant les entrevistes fetes per a aquest treball: diverses ràdios, especialment les lliures, no s'identifiquen ni amb la denominació *comunitària* ni amb la del Tercer Sector, perquè consideren que se les engloba amb altres emissores amb una filosofia contraposada a la seva (per exemple, amb ràdios religioses o amb emissores que tenen ànim de lucre)²³.

Lliure i *comunitari* són els dos termes principals per definir els mèdia que en aquest treball anomenem *mitjans ciutadans*. Però n'hi ha d'altres. L'etiqueta *mitjà alternatiu* també es fa servir, tot i que pot presentar equívocs. Olga Guedes, Bart Cammaerts i Nico Carpentier defineixen els mitjans alternatius a partir de quatre criteris: servei a la comunitat, alternativa a l'hegemonia, part de la societat civil i estructura rizomàtica²⁴. La noció d'*alternatiu*, expliquen els autors, es relaciona amb els conceptes d'hegemonia i contrahegemonia, teoritzats per Antonio Gramsci. Afegeixen que el

²⁰ RADIO TOPO. (----). *Directorio de radios libres, alternativas, comunitarias y culturales del estado español*. Recuperat el 31 de juliol del 2015 a http://www.sindominio.net/radiotopo/article.php3?id_article=6

²¹ FULLER, L. (ed). (2007). *Community Media: International Perspectives*. Palgrave Macmillan: Nova York. p. 202.

²² GARCÍA, J. (2013). Transformaciones en el Tercer Sector: el caso de las radios comunitarias en España. *adComunica*, 5. p. 114. Recuperat l'11 de juliol del 2015 a <http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/66635/90-204-1-PB.pdf?sequence=1>

²³ Entrevista personal a Nacho, Nerea i Àlex de Contrabanda FM. 3 de setembre del 2015.

²⁴ GUEDES, O., CAMMAERTS, B. i CARPENTIER, N. (2007). *Understanding Alternative Media*. McGraw Hill: Suffolk.

terme *alternatiu* és contingent: el que en un moment determinat és considerat alternatiu, en un altre pot ser considerat dominant. En aquest sentit, John Downing prefereix parlar de mitjans *radicals*, perquè tots els mitjans –i també les expressions culturals– poden acabar esdevenint «alternatius» i el terme es desvirtua²⁵.

La denominació de mitjà *alternatiu* no seria vàlida per a tots els mitjans ciutadans, si per alternatiu entenem *contrahegemònic*, de contingut diametralment oposat als mitjans públics i privats dominants. El context local, com ja hem dit, té molt de pes a l'hora de donar forma a les experiències de comunicació ciutadana. Pot ser que, en una ciutat gran, els mitjans ciutadans juguin clarament un paper contrahegemònic, que dóna una visió diferent a la dels altres mitjans, públics i privats, de la zona. Però algunes ràdios i televisions estudiades en aquest treball no compleixen aquest paper; són l'única referència informativa dels seus contextos i no vehiculen un discurs clarament alternatiu al dels mitjans convencionals. Això no vol dir que no puguin incloure continguts de denúncia social, o d'expressions culturals ignorades pels grans mitjans. Sí que són alternatius als mitjans de comunicació tradicionals pel que fa a l'organització i la producció dels continguts, que són horitzontals i participatives. Tanmateix, no s'entenen en oposició a altres mitjans dels seus entorns més immediats, ni tenen un discurs encarat a la transformació social. En aquest sentit, és interessant la consideració d'Ellie Rennie (2006), que explica que els mitjans comunitaris no poden ser vistos com una simple reacció als mitjans tradicionals, sinó que mitjans públics, privats i comunitaris s'interrelacionen per configurar els ecosistemes de la comunicació.

A l'Amèrica Llatina, la denominació més estesa, juntament amb *comunitària*, és *ràdio popular* o *educativa*. María Cristina Mata apunta que en aquestes emissores, són els sectors populars qui ocupa el lloc central com a subjecte de la comunicació. Les ràdios populars es posicionen davant d'un sistema econòmic i social en què els sectors populars, siguin d'on siguin, són exclosos del poder. Per tant, les ràdios populars són instruments no només de la democratització de la paraula, sinó de «la substitució d'unes formes de vida globalment injustes i antiautoritàries»²⁶. Mata considera que el terme *ràdio comunitària* és més ambigu perquè la comunitat, com a concepte, és poc clar: tant pot ser una comunitat geogràfica, com una comunitat d'interessos particulars (esglésies, clubs, moviments socials i associacions).

A França, el terme *comunitari* també topa amb reticències. Tant emissores com acadèmics fan servir la categoria *ràdio associativa* –als anys setanta, abans de la legalització de les emissores, el terme habitual era *ràdio lliure*–. Aquesta preferència s'explica, segons Pascual Ricaud, perquè el terme *comunitària* té unes connotacions de «divisió i exclusió» que xoquen amb «la tradició republicana i universalista» de l'Estat

²⁵ DOWNING, J. (2000). *Radical Media: Rebellious Communication and Social Movements*. Sage: Londres. p.IX

²⁶ MATA, M. (11/1993). ¿Radio popular o comunitaria?. *Chasqui: revista latinoamericana de comunicación*, 47, 57-59. Recuperat el 29 de juliol del 2015 a <http://chasqui.ciespal.org/index.php/chasqui/article/view/2152>

francès²⁷. Com s'ha apuntat en l'apartat *Metodologia*, considerem que la denominació *associativa* és poc representativa dels mitjans ciutadans, perquè només fa referència a l'organització formal.

Un altre terme que es fa servir és *mitjans participatius*. Sens dubte, els mitjans ciutadans aposten per la participació de la ciutadania en tots els aspectes. Ara bé, el concepte *participació* també és equívoc. Tots els mitjans de comunicació, siguin públics o privats, incorporen la participació al seu discurs, especialment des de la generalització dels telèfons mòbils i d'Internet. Rennie afirma que la participació s'ha convertit en un lloc comú, que ha canviat les estructures tradicionals dels mitjans de comunicació, i que això suposa una normalització d'un dels principis pels quals han lluitat els mitjans comunitaris (Rennie, 2006). Però no es tracta de la mateixa participació que es dona en un mitjà ciutadà: el fet que, com a audiència, puguem participar en un mitjà de comunicació convencional –comentant una notícia o enviant una informació o imatge, per exemple– no suposa la mateixa reciprocitat ni el mateix grau de participació que es dona en els mitjans ciutadans. I tampoc el compromís en la responsabilitat col·lectiva de la gestió, inherent a un mitjà que és propietat dels individus i col·lectius que l'impulsen, i no d'una administració o d'una empresa privada.

Sobre el concepte *mitjans de comunicació ciutadans*

Els diversos conceptes que s'han exposat fins ara, tot i que aporten observacions i anàlisis molt valuoses sobre els mitjans de comunicació impulsats per la ciutadania, són problemàtics, perquè no acaben de ser representatius del conjunt heterogeni d'experiències que conformen aquest camp de la comunicació. En aquest treball ens decantem per la denominació *mitjans ciutadans*, en un intent d'establir una categoria general que englobi les iniciatives que hem estudiat.

El terme *mitjà de comunicació ciutadà* és proposat per la investigadora Clemencia Rodríguez al llibre *Fissures in the Mediaspace: An International Study of Citizens' Media*. Rodríguez explica que, mentre escrivia el llibre, va voler trobar «una gramàtica teòrica» que s'adeqüés al que havia vist mentre investigava organitzacions populars que desenvolupaven els seus propis mitjans de comunicació²⁸. Finalment, va optar per *mitjans ciutadans*, a partir d'elements de les teories de la politòloga Chantal Mouffe sobre democràcia radical i ciutadania. Mouffe estableix la ciutadania com una forma d'identitat política: els ciutadans són aquelles persones que assumeixen la seva ciutadania a partir de la participació en pràctiques polítiques quotidianes (Mouffe,

²⁷ Cita de Pascal Ricaud a CHEVAL, J. i SEVILLA, S. (12/2009). Diversité culturelle, interculturalité et radios associatives en France. L'exemple bordelais. *Eptic: revista eletrônica internacional da economia política da informação, da comunicação e da cultura* (11) 3, p. 3. Recuperat el 18 de gener del 2016 a <http://seer.ufs.br/index.php/eptic/article/view/100/72>

²⁸ RODRÍGUEZ, C. (2009). De medios alternativos a medios ciudadanos: trayectoria teórica de un término. *Folios: revista de la Facultad de Comunicaciones de la Universidad de Antioquia* (21), 13-25. Recuperat el 7 de gener del 2016 a <http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/folios/article/view/6416/5898>

citada per Rodríguez, 2009: 18). És en aquest sentit que Rodríguez parla de mitjans ciutadans; els entén com mitjans que usen els ciutadans «per activar processos de comunicació que contribueixin a modelar les seves comunitats locals» (2009: 18).

La tria del terme *mitjà ciutadà* per referir-se al conjunt de les experiències descrites en aquest treball respon a dos motius. El primer, perquè és una categoria capaç d'englobar-les totes, respectant-ne les especificitats i definicions particulars. Permet afirmar que constitueixen un fenomen, la comunicació ciutadana, molt divers, però amb una base comuna. Tanmateix, quan toqui referir-se a una iniciativa en concret, es farà servir el terme amb què cada mitjà es defineix: ràdio *lliure*, ràdio *alternativa*, ràdio o televisió *comunitària*, ràdio *de barri*, etc. L'altre motiu està relacionat amb la perspectiva des de la qual s'aborda l'estudi. En aquest treball, s'entén els mitjans ciutadans com mecanismes de què es dota la societat civil per comunicar-se directament i per ser un canal per a l'expressió de les comunitats locals i les veus dissidents, sovint infrarepresentades en els mitjans de comunicació públics i privats.

A partir de les investigacions de Rodríguez i d'altres autors presentats en l'apartat anterior, establim les variables següents per caracteritzar les ràdios i televisions ciutadanes:

- a) La ràdio o la televisió està impulsada per la ciutadania organitzada, ja sigui a través d'una associació formalment constituïda o d'una forma d'organització més informal. No es tracta, per tant, de mitjans ni públics-institucionals ni privats-comercials.
- b) El funcionament dels mitjans és horitzontal: les decisions es discuteixen en comú entre els membres del col·lectiu. Molts d'aquests mitjans són assemblearis.
- c) Els continguts –una part o tota la programació– reflecteixen veus, discursos i realitats que no apareixen en els mitjans de comunicació públics i comercials. S'esborra la distinció entre emissor, missatge i receptor.
- d) Els mitjans no tenen ànim de lucre i funcionen a partir del voluntariat. Això no exclou que alguns puguin pagar algun treballador; però tot el que guanya el mitjà es reinverteix en el mitjà mateix. Els mitjans ciutadans es financen de diverses maneres.
- e) Els mitjans aspiren a la participació de la comunitat en què s'inscriuen i tenen la voluntat d'obrir la comunicació a la comunitat.

Malgrat aquests trets comuns, les ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans presenten una gran diversitat entre si, fruit de circumstàncies històriques, socials i geogràfiques i de les dinàmiques internes de cada col·lectiu. El context local és determinant a l'hora de donar forma a aquestes experiències: no és el mateix, per exemple, impulsar una ràdio lliure en una gran ciutat als anys vuitanta que impulsar-ne una a la dècada dels 2000 en una comarca rural. És per això que, a l'hora d'estudiar-

les, seguirem l'enfocament que proposen Guedes, Cammaerts i Carpentier –que parlen, com s'ha indicat, de mitjans *alternatius*–. Aquests investigadors defugen paradigmes binaris i ternaris –mitjans alternatius versus mitjans dominants; societat civil versus administració pública versus mercat– per poder mostrar millor la diversitat que presenten els mitjans d'impuls popular:

«[N'hi ha de] totalment independents del mercat i del govern; d'altres que depenen de l'Estat pel que fa a recursos; d'altres que es financen amb publicitat; d'altres que reproduïxen l'hegemonia; d'altres de clarament contrahegemònics; alguns de reaccionaris, alguns de reformistes, alguns de revolucionaris i alguns de no tan òbviament polititzats. (...) Des d'aquesta perspectiva panòptica, els mitjans alternatius haurien de ser vistos com una multiplicitat d'espais públics, una acolorida –però de vegades, també contenciosa– miríada d'iniciatives mediàtiques tan diverses com la societat mateixa» (Guedes, Cammaerts i Carpentier, 2007: 153).

Seguint aquesta perspectiva, Fuller considera que investigar els mitjans de comunicació de la societat civil és analitzar «processos de comunicació; això és, organismes socials que no s'ajusten a motlles preconcebuts» (Fuller, 2007: 198). El treball present vol mostrar la riquesa de les ràdios i televisions ciutadanes que emeten en l'actualitat arreu dels Països Catalans, enteses com iniciatives de comunicació dinàmiques i amb personalitat pròpia.

Naixement de les ràdios i les televisions ciutadanes de l'Europa occidental

En aquest apartat dibuixarem una panoràmica molt general dels inicis de les ràdios i televisions ciutadanes de l'Europa occidental, que ens ajudarà a entendre el naixement i desenvolupament de les experiències del cas català.

Els mitjans ciutadans emergeixen a l'Europa occidental en un context marcat pel monopoli estatal del mitjans de comunicació i de l'espai radioelèctric. Les ràdios lliures, aparegudes a cavall de les dècades dels seixanta i els setanta del segle passat, constitueixen el primer exponent clar de mitjans de comunicació ciutadans a Europa: reivindicaven que s'alliberés l'espai radioelèctric perquè la població en pogués fer ús i creés els seus propis mitjans d'expressió.

Les ràdios lliures de l'Europa occidental

Hi ha dos precedents de les ràdios lliures. El primer són les ràdios obreres a l'Alemanya dels anys vint i trenta. Neixen durant la República de Baviera (1918-1919) com a instrument de contacte i coordinació de la classe obrera²⁹. La iniciativa radiofònica obrera més emblemàtica va ser l'Arbeiter Radio Klub Deutschland (Ràdio Club Obrer d'Alemanya), fundada el 1924 per radioaficionats socialdemòcrates i comunistes. L'objectiu d'emissores com aquesta era «aconseguir l'accés de diversos grups socials a la ràdio i establir-la com a mitjà de comunicació democràtic»³⁰. Les ràdios obreres van emetre fins el 1933, quan van ser prohibides pel nacionalsocialisme. Tres anys abans, el dramaturg alemany Bertolt Brecht reflexionava sobre la ràdio en aquests termes:

«La ràdio ha de passar de ser un mitjà de distribució a ser un mitjà de comunicació (...). La ràdio podria ser el sistema de comunicació pública més meravellós que es pot imaginar, un sistema gegant de canals –podria ser-ho si som capaços no només de transmetre, sinó de rebre; de fer que l'oient no només escolti, sinó que parli; no aïllar-lo, sinó connectar-lo»³¹.

Aquesta concepció de la ràdio com a mitjà autènticament de comunicació, basat en la interacció i intercanvi de papers constant entre emissor i receptor, ja prefigurava la filosofia de la radiofusió ciutadana, que floriria unes dècades més tard.

L'altre precedent, més recent, són les ràdios pirates, que van aparèixer inicialment al nord d'Europa a finals dels cinquanta. Operaven sense llicència des de vaixells situats a les aigües que envolten les illes Britàniques i península d'Escandinàvia i oferien allò que no apareixia als mitjans públics estatals, com la BBC: entreteniment a l'estil nord-

²⁹ ZALAGARDA. (8/9/2005). *Historia de la radifusión libre*. Recuperat el 15 de gener del 2016 a <http://zalagarda.eu/historia-radiodifusion-libre>

³⁰ GEBHARDT, K. (2013). *Hojas informativas de radio comunitaria: Alemania*. Nachrichtenpool Lateinamerika. Recuperat el 15 de gener del 2016 a https://www.npla.de/images/Community_Medien/Infobl%C3%A4tter_2013/Hoja_informativa_radio_comunitario_Alemania.pdf

³¹ Bertolt Brecht citat a GUEDES, O., CAMMAERTS, B. i CARPENTIER, N. (2007). *Op. cit.*

americà, sobretot música rock, cosa que les va fer molt populars entre el jovent³². Tot i que tenien finalitats comercials, es considera que les ràdios pirates són precursors dels mitjans ciutadans a Europa a causa de la seva actitud *antiestablishment* i del seu caràcter d'iniciativa ni pública ni privada. Són dos tipus de ràdio que operen de manera similar pel que fa a l'ús de l'espectre radioelèctric: burlen el domini dels Estats per poder emetre i que desafien el monopoli estatal de la comunicació audiovisual. Ara bé, les ràdios lliures naixien amb la voluntat d'alliberar les freqüències perquè la societat civil en pugui fer ús; les pirates, en canvi, no contemplaven aquest objectiu (Rennie, 2006: 79-80).

Una de les primeres ràdios lliures de què es té constància és l'eslovena Radio Študent. Neix el 1969 a Ljubljana a partir de l'impuls d'estudiants universitaris, i emet música rock i programes de contingut politicosocial³³. En aquest apartat, però, ens fixarem en els moviments de les ràdios lliures a França i a Itàlia, que seran el factor decisiu per al naixement de les ràdios lliures a l'Estat espanyol i els Països Catalans. També farem referència a les televisions associatives franceses i italianes.

Les ràdios lliures a França

A França, les primeres ràdios lliures són anomenades ràdios *pirates* per l'administració i el sector privat, en un intent de desprestigiar-les. La primera és Radio Campus, de Lille, que surt a les ones el 1969. En el desenvolupament d'aquestes emissores, el moviment ecologista francès hi té un paper part important: el 1977, el candidat ecologista Brice Lalonde enceta les emissions de la parisenca Radio Verte³⁴. Un any abans, Radio Active neix a Lió com a part de lluita contra la construcció de la central nuclear de Creys Malville.

Les ràdios lliures s'escampen arreu de França per expressar reivindicacions polítiques i socials. Hi participen militants de l'esquerra revolucionària, estudiants i artistes marginals. També s'hi acosten sectors que volen fer sentir la seva veu, com ara feministes, homosexuals, diverses comunitats d'immigrants, objectors de consciència, *squatters*, etc³⁵. El 1978, Antonie Lefébure, fundador de Radio Verte, i altres activistes formen l'Association pour la Libération des Ondes (ALO), que entre altres coses facilita la retransmissió a altres emissores lliures (Rennie, 2006: 81). L'ALO compta amb l'adhesió, a banda de les ràdios lliures, d'intel·lectuals com Gilles Deleuze, Gerard

³² MONTES, J. (2009). Origen de la radiofusión pirata comercial. *Ámbitos*, 18, 44-45. Recuperat el 17 de gener del 2016 a <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=16812722003>

³³ RADIO ŠTUDENT. (2015). *Radio Študent*. Recuperat el 17 de gener del 2016 a http://www.culture.si/en/Radio_%C5%A0tudent_%28R%C5%A0%29

³⁴ BIBLIOTHEQUE MUNICIPALE DE LYON. (16/11/2006). *25 ans de radios libres*. Recuperat el 20 de gener del 2016 a http://www.pointsactu.org/article.php3?id_article=671

³⁵ LEFEVURE, T. *Les radios libres en débat (1977-1981)*. Dins CAILLER, B., PINEAU, G I PRAIDE, C. (coord.). (2010). *La longue marche des télévisions associatives*. Paris: L'Harmattan. p. 16

Fromanger, Félix Guattari i Michel Foucault³⁶. L'associació pateix una divisió interna uns mesos després de crear-se: una part de les ràdios estava a favor del finançament amb publicitat, mentre que l'altra volia mantenir-se'n independent³⁷.

L'Estat francès es mobilitza per clausurar les ràdios lliures, que reben suport popular a través de nombroses protestes en què es denuncia que l'Estat privi les associacions de la possibilitat de comunicar amb els seus propis mitjans (Ares, 2014). El Partit Socialista Francès, a l'oposició en aquells moments, se suma a les reclamacions de les emissores lliures, sobretot quan s'acosten les eleccions presidencials del 1981. El candidat socialista, François Mitterrand, guanya els comicis i un any després el seu govern autoritza l'emissió de les ràdios lliures. A partir del 1982, les ràdios lliures passen a dir-se *ràdios locals privades*, i se les deixa escollir entre dos estatus: mantenir l'estructura associativa i renunciar a la publicitat –posteriorment, una llei del 1984 els permetrà el finançament publicitari fins el 20%– o esdevenir comercials. Moltes ràdios locals passen al sector privat i esdevenen més professionals, mentre que la majoria de ràdios independents d'aquells anys desapareixen (Ares, 2014).

En l'actualitat, a França emeten unes 650 ràdios associatives. La majoria reben finançament del Fonds de Soutien à l'Expression Radiophonique Locale, un organisme estatal creat el 1982 amb l'objectiu de «permetre a les ràdios associatives locals assegurar la seva missió de comunicació social de proximitat»³⁸. Estan agrupades en dues grans associacions, la Confédération Nationale des Radios Associatives i el Syndicat National des Radios Libres³⁹.

Les ràdios lliures a Itàlia

La dècada dels setanta suposa la fi del monopoli estatal de la radiotelevisió, explotat en concessió per Radio Audizioni Italia (RAI), que està sota el control del partit majoritari que governa Itàlia en cada legislatura. Durant els primers anys setanta, apareixen al país les primeres ràdios locals, ja siguin privades comercials o lliures. Les ràdios lliures italianes estan vinculades a l'esquerra política, operen des de la clandestinitat i desafien la propietat estatal de l'espectre radioelèctric, un tret que comparteixen amb les primeres ràdios privades⁴⁰.

³⁶ FERRER, E. (5/10/1977). Las "radios libres", un fenómeno en auge. *El País*. Recuperat el 18 de gener del 2016 a http://elpais.com/diario/1977/10/05/sociedad/244854007_850215.html

³⁷ ARES, R. (2014). Il movimento delle radios libere in Francia. Della repressione alla regolamentazione. *Zapruder: rivista di storia della conflittualità sociale*, 34, 92. Recuperat el 22 de gener del 2016 a http://storieinmovimento.org/wp-content/uploads/2015/07/Zap-34_Schegge-3.pdf

³⁸ FSER. (----). *Contact et présentation*. Recuperat el 22 de gener del 2016 a <http://www.culturecommunication.gouv.fr/Politiques-ministerielles/Audiovisuel/Fonds-de-soutien-a-l-expression-radiophonique/Presentation-du-FSER/Contact-et-presentacion>

³⁹ PINEAU, G. (28/1/2005). *Les médias associatifs audiovisuels: bref historique et état des lieux* Observatoire des Médias Action-Critique-Médias. Recuperat el 15 de gener del 2016 a <http://www.acrimed.org/Les-medias-associatifs-audiovisuels-bref-historique-et-etat-des-lieux>

⁴⁰ BROADCASTITALIA (----). *Storia delle radio*. Recuperat el 21 de gener del 2016 a <http://www.broadcastitalia.it/storia%20delle%20radio.htm>

La primera experiència de ràdio lliure a Itàlia arrenca a Partinico, ciutat d'una regió de Sicília que va patir un terratrèmol el 1968. Radio Sicilia Libera neix el 1970 per denunciar les condicions de vida deplorables dels habitants de la regió dos anys després de la catàstrofe, en un clar exemple de «mobilització i de presa de consciència de la societat civil»⁴¹. En el missatge inaugural, Danilo Dolci, poeta i activista cultural sicilià, defineix l'emissora com «la ràdio de la nova resistència» i afirma que «la població té el dret i el deure de fer-se sentir». Malgrat que només emet vint-i-set hores abans que la tanquin, Radio Sicilia Libera obre el camí per a la resta de ràdios lliures i demostra que és possible trencar el monopoli radiofònic estatal i fer una programació centrada en les reivindicacions de la població.

El 1974 apareix Radio Bologna per l'Accesso Pubblico, que funciona gràcies a una cooperativa de treballadors, estudiants i experts en comunicació. L'exemple d'aquesta emissora bolonyesa fa néixer arreu del país moltes ràdios lliures (Rennie, 2006: 80). Així, el 1975 comencen a emetre Radio Parma, Radio Milano International, Radio Canale 96 i Radio Roma. Un any després, neix a Bolonya Radio Alice, un dels referents de la radiofusió lliure a tot Europa. Hi ha una veritable efervescència de ràdios locals, ja siguin lliures o privades. Ni les unes ni les altres estan contemplades per les lleis italianes⁴². Durant aquests primers anys, es creen diverses agrupacions de ràdios locals, com la Federazione Radio Emittenti Democratiche (FRED), fundada el gener del 1976 per setanta-sis ràdios lliures d'arreu del país⁴³.

L'Estat italià mira de parar el moviment, però n'és incapaç. Finalment, el juliol del 1976, la Corte Costituzionale declara la fi del monopoli estatal de la radiofusió. D'aquesta manera, es respon a les reclamacions de liberalització de l'espectre radioelèctric, que vénen tant de grups de base i associacions que exigeixen la creació de mitjans locals basats en models de producció i participació democràtics com d'empreses privades (Richeri, en Bassets (ed), 1981: 196). La liberalització de l'espectre fa que apareguin moltíssimes emissores locals, que entre comercials i lliures arriben a més de 2.000 a tot el país en molt poc temps. Richieri apunta que el cas italià és un exemple de desordre i caos, però que també pot veure's com un gran laboratori per a l'experimentació radiofònica (1981: 200).

Sobre les possibilitats que obren les ràdios lliures, Umberto Eco afirmava que aquestes emissores promouen «una revolució de la tècnica del periodisme (...), un periodisme de la instantaneïtat» (Eco, en Bassets (ed), 1981: 214). Ho exemplificava amb Radio Alice, que va tenir un paper destacat en els aldarulls de Bolonya l'any 1977: els

⁴¹ LA FATA, V. (----). *Danilo Dolci e la prima radio libera d'Italia*. Recuperat el 22 de gener del 2016 a http://www.radiomaroni.com/maroni/partinico/danilo_dolci.html

⁴² COMITATO GUGLIELMO MARCONI INTERNATIONAL. (----). *Le origini della radiodiffusione in Italia. Cronologia 1919-2000*. Recuperat el 21 de gener del 2016 a http://www.radiomaroni.com/maroni/rai_cronologia1.html

⁴³ REDACCIÓ. (17/7/2011). Storia della Radiotelevisione italiana. Dicembre 1975: nasce il Centro di Coordinamento Radio Democratiche (embrione della FRED). *Newsline.it*. Recuperat el 21 de gener del 2016 a <http://newsline.it/pdf/15891>

manifestants podien trucar en directe a la ràdio i informar *in situ* del transcurs de la jornada. Eco identifica quatre trets característics de les ràdios lliures: la informalitat del llenguatge i l'expressió de variants dialectals; noves maneres d'expressar-se; la participació del públic i el reporterisme espontani i immediat. Per tot això, considerava que, amb l'aparició de les emissores lliures, s'entrava en «una nova era de la història de l'home com a ésser comunicant» (Eco, 1981: 230).

Les televisions comunitàries de l'Europa occidental

Els primers experiments de televisió comunitària a l'Europa occidental van tenir lloc durant la dècada dels setanta a Anglaterra (1972), els Països Baixos (1974), Dinamarca (1974), la Bèlgica francòfona (1976) i Suècia (1979) (Rennie, 2006: 83).

Rennie assenyala que les iniciatives pioneres de televisió comunitària a Europa pivoten entre el sector públic i el privat: no tenen finalitats comercials, però estan allunyades del model públic, rígid i institucionalitzat de l'Estat. Al mateix temps, les televisions comunitàries i les persones que les tiren endavant atreuen el sector privat: d'una banda, depenen de les companyies privades que els subministren cable per emetre i, de l'altra, de les empreses de venda d'aparells electrònics, que volen introduir en el mercat videocàmeres lleugeres per a usuaris no professionals (Rennie, 2006: 84). D'aquesta manera, la tensió entre les iniciatives televisives ciutadanes i la potencial privatització de les seves emissions és una constant en tots els països europeus en què emergeixen televisions comunitàries.

Televisions associatives a França

A França, el cinema militant, el *cinéma du réel*, el vídeoart i les ràdios lliures són els referents de les primeres televisions associatives, segons Guy Pineau (2005). A finals dels anys setanta, gràcies a la comercialització de videocàmeres lleugeres per a usos domèstics i amateurs, diversos col·lectius fan servir la comunicació audiovisual per dinamitzar els seus entorns. El 1984, diverses experiències d'aquest tipus sumen esforços per crear la Fédération Nationale des Vidéos des Pays et des Quartiers⁴⁴, que agrupa tant iniciatives d'entorns rurals com de barris de grans ciutats. Les televisions associatives d'aquesta federació, que en l'actualitat suma 28 mitjans, són experiències ancorades en l'entorn concret, impliquen la població i es fixen en els «públics no mediatitzats» del seu territori. Són televisions sense ànim de lucre i volen anar més enllà de les funcions dels mitjans convencionals per afavorir «el debat local, l'expressió quotidiana, i la creació i l'elaboració col·lectiva de propostes per al territori»⁴⁵.

Més recentment, a l'Estat francès han aparegut televisions associatives com Télé Bocal (1995), Ondes Sans Frontières (1998) i Zalea TV (2000). Télé Bocal sorgeix de l'impuls

⁴⁴ VDPQ. (----). *Qui sommes-nous?* Recuperat el 24 de gener del 2016 a <http://vdpq.org/pages/qui-sommes-nous>

⁴⁵ VDPQ. (----). *Des médias citoyens et participatifs.* Recuperat el 24 de gener del 2016 a <http://vdpq.org/pages/des-medias-citoyens-et-participatifs>

de diverses associacions del districte vintè de París. Els promotors de la iniciativa volen «demostrar al públic que la televisió no és una finestra sagrada reservada a una elit»; aposten per una televisió que «s'inventi cada dia», amb l'objectiu de donar la paraula a qui no la té i de dinamitzar la vida als barris⁴⁶.

Per la seva banda, Ondes Sans Frontières (OSF) neix al districte dotzè de la capital francesa en un context de mobilitzacions socials enfocades, sobretot, a la revalorització de la renda mínima d'inserció i a l'accés a l'habitatge. Els moviments socials, organitzacions i sindicats que impulsen les protestes troben que els mitjans de comunicació fan un relat simplista i esbiaixat de les seves accions, i decideixen muntar una televisió pròpia, alternativa i associativa. Philippe Arnould, un dels impulsors d'OSF, explica que reivindiquen que les ones són un bé públic i col·lectiu i que, en conseqüència, les televisions associatives han de tenir-hi un espai reservat i que haurien de rebre una part dels beneficis que obtenen les operadores televisives privades amb l'explotació d'aquest bé públic. Comencen a emetre una programació centrada en la participació ciutadana, amb espais de caire polític i social, fets pels col·lectius que participen a les manifestacions. També emeten programes artístics. La televisió és autogestionada, però no tothom que hi participa n'entén la dinàmica: segons Philippe Arnaud, un dels impulsors del mitjà, la majoria de gent que passa per OSF espera trobar-hi el funcionament normal d'una televisió, i no acaba d'implicar-s'hi. Tot i això, la televisió associativa parisenca aconsegueix que el Conseil Supérieur de l'Audiovisuel (CSA) li atorgui una llicència temporal per emetre durant sis mesos, un fet sense precedents a l'Estat francès⁴⁷.

El juliol del 2000, Zalea TV, una televisió associativa impulsada per membres d'una coordinadora de mitjans lliures, inicia les emissions amb una autorització del CSA per a sis mesos. Un mes després, es promulga la llei que reconeix i legalitza les emissions de les televisions associatives. Contràriament a la llei que legalitzava les ràdios lliures, la llei del 2000 no limita les emissions televisives ciutadanes a l'àmbit local⁴⁸. Des de llavors, comença una batalla legal entre Zalea i el CSA per aconseguir una llicència d'àmbit nacional. Els estira-i-arronsa entre l'administració i la televisió –per exemple, se'ls impedeix emetre durant els períodes electorals– s'allarguen diversos anys, fins la dissolució de Zalea el 2007.

⁴⁶ TELE BOCAL. (----). *Les objectifs*. Recuperat el 24 de gener del 2016 a <http://telebocal.org/presentation/les-objectifs/>

⁴⁷ ARNOULD, P. *L'expérience d'Ondes Sans Frontières (1998-1999)*. Dins CAILLER, B., PINEAU, G i PRAIDE, C. (coord.). (2010). *La longue marche des télévisions associatives*. Paris: L'Harmattan.

⁴⁸ REGUERO, N. (12/2011). Los medios ciudadanos ante la digitalización en Francia y España. Una aproximación desde el derecho a comunicar. *Eptic*, 11 (3), 6-12. Recuperat el 19 de gener del 2016 a <http://www.seer.ufs.br/index.php/eptic/article/view/307>

Telestreet a Itàlia

A principis de la dècada dels 2000, a Itàlia s'articula un moviment divers i potent d'experiències televisives ciutadanes per enfrontar-se al monopoli de la televisió que viu el país. El 2001, Silvio Berlusconi és reelegit president d'Itàlia. Berlusconi és el propietari de Mediaset, el principal grup televisiu privat del país, i com a cap de l'executiu també controla la televisió pública, la RAI. Això, *de facto*, el converteix en el dominador del 90% del mercat televisiu italià. Aquesta situació és denunciada tant dins com fora del país, especialment en el mandat 2001-2006, durant el qual el govern Berlusconi és acusat de censurar la televisió pública i d'afavorir la privada⁴⁹.

A Bolonya, al barri de Via Orfeo, un grup de veïns –alguns dels quals havien fundat Radio Alice– munta la «primera microtelevisió italiana», OrfeoTV, que emet en una zona d'ombra al canal 51 de l'espectre de freqüències. La televisió neix amb la voluntat de contestar el monopoli mediàtic i la manca de pluralitat al país. Exerceix d'altaveu del barri, en retrata les lluites veïnals i la vida cultural. Al cap de poc, els impulsors d'OrfeoTV pensen en un projecte més ambiciós: una xarxa de televisions veïnals alternatives a tot el país. En altres ciutats italianes hi ha iniciatives similars a la televisió bolonyesa, que acaben conformant el moviment *Telestreet*, que agrupa i permet que aquests mitjans intercanviïn continguts per la xarxa. En un dels documents inicials, *Telestreet* es defineix com «un projecte de convergència des de baix: microantenes de barri connectades a través de la xarxa de banda ampla». I anima a «fer televisió en lloc de patir la televisió»⁵⁰. Es tracta, en definitiva, que la gent prengui la paraula i sigui la protagonista, i no la simple consumidora, dels continguts televisius.

Fleischmann i Sáez apunten la influència que tenen les *telestreet* italianes en el naixement de diverses televisions ciutadanes de l'Estat espanyol i els Països Catalans durant els primers 2000⁵¹.

ALFREDO 1978

L'arrencada del moviment de les ràdios lliures a l'Estat espanyol i als Països Catalans no s'entendria sense la trobada ALFREDO del març del 1978 a París. El nom de la reunió és fruit de la suma de les inicials de les coordinadores d'emissores lliures de França, ALO, i d'Itàlia, FRED. A més de representants d'emissores d'aquestes dues organitzacions, participen en la trobada persones vinculades a mitjans lliures d'altres països europeus, i també gent interessada en el fenomen de les ràdios lliures. Durant tres dies, es fan debats i s'intercanvien experiències i impressions al voltant de la radiofusió lliure.

⁴⁹ ARDIZZONI, M. i FERRARI, C. (2010). *Beyond Monopoly: Globalization and Contemporary Italian Media*. Lanham: Lexington.

⁵⁰ BERARDI, F., JACQUEMET, M. i VITALI, G. (2003). *Telestreet: máquina imaginativa no homologada*. Ediciones Viejo Topo.

⁵¹ FLEISCHMAN, L. i SÁEZ, C. (2009). *Presente y futuro de la sustentabilidad de las experiencias de TV alternativa en España: un análisis multidimensional*. Congreso IAMCR, sección de Comunicación Comunitaria. Ciutat de Mèxic. Recuperat el 23 de desembre del 2015 a http://amgp.skamp.eu.org/_media/whoswho:f:fleischman_saez_iamcr_final.pdf

Entre altres qüestions, es parla del lliure accés a la ràdio, del protagonisme del directe en les emissions, de la no submissió al discurs dominant i de la importància de la relació entre les emissores i els oients⁵².

A ALFREDO hi assisteix un grup persones de l'Estat espanyol que, al cap de pocs mesos, engegaran els primers projectes de ràdios lliures espanyoles i catalanes. Així, l'estiu del mateix 1978, Ona Lliure fa l'emissió inaugural a Santa Maria del Corcó, a la comarca d'Osona, en el marc d'unes jornades antirepressives⁵³.

⁵² FORTI, S. (2014). Radios libres: dalla "Pirenaica" alla esperienze del nuovo millennio. *Zapruder: rivista di storia della conflittualità sociale*, 34, 29. Recuperat el 22 de gener del 2016 a http://storieinmovimento.org/wp-content/uploads/2015/07/Zap-34_Zoom-2.pdf

⁵³ DOLÇ, M., SANCHIS, V. i DEÓ, J. (1985). *Les ràdios lliures: una pràctica alternativa*. Barcelona: Terra Verda.

Història de les ràdios i les televisions ciutadanes dels Països Catalans

A continuació presentarem succintament la història de les ràdios i televisions de base popular dels territoris de parla catalana. Una història complexa, calidoscòpica, que s'enceta a finals de la dècada dels setanta del segle passat i que continua avui. En aquest apartat es traçarà una panoràmica de gairebé quaranta anys de ràdios i televisions ciutadanes, amb un èmfasi especial en els primers anys del moviment.

Els Països Catalans són una de les zones de l'Europa occidental amb més diversitat i densitat d'experiències de comunicació ciutadana⁵⁴. Les primeres ràdios lliures i televisions comunitàries són fonamentals per entendre el posterior desenvolupament dels mitjans de comunicació locals –públics, privats i ciutadans–. Van obrir el camí per a la comunicació audiovisual local, entesa des de la participació en la vida pública i l'apoderament ciutadà i la reapropiació popular de les tecnologies de la comunicació.

Les ràdios

A l'Estat espanyol i els Països Catalans, les ràdios lliures apareixen en el context de l'anomenada Transició. En matèria de comunicació, la dictadura franquista s'havia caracteritzat pel monopoli gairebé absolut dels mitjans i per la propietat estatal de les ones. El govern espanyol es reservava el dret de fer concessions d'exploració de freqüències a empreses privades. D'aquesta manera, Franco va afavorir els grups que li eren pròxims, com l'Església, la Falange i diverses oligarquies empresarials⁵⁵. A banda d'això, Radio Nacional de España va tenir, durant molts anys, el monopoli dels informatius: les altres ràdios es veien obligades a emetre els seus noticiaris tres cops al dia (Prado, 1980: 156).

Acabada la dictadura, algunes cadenes pertanyents a organitzacions del règim esdevenen paraestats i es fusionen. D'altres, com la COPE i la SER, continuen emetent. Emili Prado assenyala que les principals empreses radiofòniques espanyoles privades del moment estan vinculades, d'una manera o altra, a la Unió de Centro Democrático (UCD). La fi del monopoli dels informatius l'any 1977 provoca una millora qualitativa i quantitativa de la programació radiofònica i un acostament de les ràdios a la ciutadania. De tota manera, aquests bons indicis s'esvaeixen al cap de poc: Prado apunta que la reflexió i la participació desapareixeran de les ones, perquè es vol que la ràdio sigui «un mitjà de reproducció ideològica amb una dosi de participació simbòlica i uns programes dinàmics, moderns i entretinguts» (Prado, 1980: 159).

⁵⁴ En un altre projecte de recerca que està desenvolupant l'autor, *Ràdios ciutadanes dels territoris de llengua catalana. 1977-2016*, s'ha detectat i confirmat l'existència de prop d'un centenar d'emissores lliures, comunitàries, associatives, etc. en quaranta anys de radiofusió ciutadana als Països Catalans.

⁵⁵ PRADO, E. (1980). El desenvolupament de les ràdios lliures a Espanya. *Anàlisi: quaderns de comunicació i cultura*, 1, 155-167. Recuperat el 28 de març del 2015 a <http://www.raco.cat/index.php/Analisi/article/view/40962>

Miquel de Moragas explica que, amb la fi del franquisme i la recuperació de les llibertats democràtiques «es manifesta una voluntat, podríem dir, fins i tot, un plaer, per a l'exercici de la llibertat d'expressió i comunicació» (Moragas, citat per Fleischman, Reguero i Sáez, 2009: 2). José Luís Terrón indica que «la gent desitjava i necessitava parlar i escoltar; en definitiva, donar a conèixer o conèixer altres discursos» després de dècades de monopoli informatiu franquista⁵⁶. Aquests factors, juntament amb la represa del moviment veïnal i de l'activitat de les organitzacions polítiques, propicien l'aparició de les primeres ràdios lliures.

La primera ràdio lliure que emet als Països Catalans és Ràdio Maduixa, a Granollers (Vallès Oriental), el 1977. Un grup d'amics de la ciutat, amb inquietuds culturals, musicals i tècniques i amb ganes d'experimentar amb el mitjà munten una emissora. Inicialment musical, Ràdio Maduixa incorpora més endavant continguts de caire polític i social⁵⁷, com ara programes d'anàlisi municipal i espais sobre actes culturals de la vila⁵⁸. Francesc Llopart, un dels impulsors, recorda que al moment de començar no tenen referents directes de ràdios lliures; coneixen les ràdios pirates com la britànica Radio Caroline i les emissores públiques i privades de l'Estat –encara no s'ha produït el boom de la ràdio local, causat en bona part per les ràdios lliures–.

Ona Lliure és la segona ràdio que apareix als Països Catalans; com s'ha comentat en l'apartat anterior, fa unes emissions inaugurals a Santa Maria del Corcó el 1978, i inicia les regulars l'any 1979 al barri del Poble Sec de Barcelona. La impulsen estudiants universitaris, professors i professionals de la comunicació, a més de persones vinculades a diverses lluites socials –homosexuals, feministes, ecologistes, llibertaris, autonomia obrera, etc–. Entre les emissions inaugurals del 1978 i la sortida en antena a primers d'abril de l'any següent, el grup promotor elabora els continguts, construeix l'equipament tècnic i contacta amb diversos col·lectius perquè facin programes. La participació és, des del primer dia, el pilar de l'emissora: el telèfon és obert per què tothom que vulgui participi en les emissions, que són en directe (Prado, 1980: 5-6). La ràdio llança un manifest, en què perfila el model i filosofia de les emissores lliures. S'hi diu que l'objectiu prioritari d'una ràdio lliure és «donar la paraula (...) a totes aquelles persones que mai tenen l'oportunitat d'expressar-se en els mitjans de comunicació, els sectors marginats tant en els mitjans com en la política». S'explicita que la ràdio lliure no és la portaveu d'una agrupació política o sindical concreta, sinó que s'obre a organitzacions, però que conserva la independència. Una ràdio lliure ha de fer contrainformació, però també és un espai on divertir la gent a través de l'entreteniment subversiu. Una emissora lliure ha de desmitificar el mitjà i, per fer-ho, trenca la divisió social del treball pròpia d'una empresa i vol que tothom que s'hi

⁵⁶ TERRÓN, J.L. (1993). Ràdios lliures: 15 anys recorrent el buit. *Annals del periodisme català*, 23, p.136. Recuperat el 28 de març del 2015 a <http://www.raco.cat/index.php/annalsperiodismecatala/article/view/266536>

⁵⁷ Entrevista per correu electrònic. Francesc Llopart, 25 de gener del 2016.

⁵⁸ Entrevista per correu electrònic. Francesc Llopart, 10 de gener del 2016.

involucrí sigui capaç de fer-ho tot. Per últim, la ràdio lliure aspira a ser un punt de trobada entre moviments socials i persones «en el marc de la lluita per a un canvi total»⁵⁹.

A partir del 1977, a València hi ha diversos intents de muntar ràdios lliures. El primer de què es té notícia apareix a les pàgines de la revista llibertària *Bicicleta*, però no se'n diu el nom ni la freqüència. Els membres que volen tirar endavant aquesta ràdio lliure aspiren a ser «un mitjà d'expressió per als grups o moviments marginats dels mitjans de comunicació social» i volen fer ràdio en català⁶⁰. Potser es tracta de Ràdio Galena, la ràdio que Mavi Dolç, Vicent Sanchis i Francesc Josep Deó situen a l'any 1978 i que, segons els autors, no reïx. Caldrà esperar fins els primers vuitanta per a la gran eclosió de les emissores lliures al País Valencià, tant a la ciutat de València com a les comarques d'arreu del país.

El 1979 és un any clau en la història de la radiofusió als Països Catalans. D'entrada, perquè apareixen unes quantes ràdios lliures al Principat: La Campana de Gràcia i Contraràdio a Barcelona, Ràdio Almeda –que havia fet emissions en proves el 1978– a Cornellà del Llobregat, Ràdio Estel i Ràdio Can Serra a l'Hospitalet del Llobregat, Ràdio Baldufa a Santa Susanna, Ràdio Borrego a Cardedeu –la ràdio serà l'embrió de Ràdio Televisió de Cardedeu– i la musical els Pirates Empordanesos a Figueres (Dolç, Sanchis i Deó, 1985). El juny d'aquest any es fa a Barcelona una trobada de ràdios lliures a nivell estatal: hi ha emissores de Catalunya, Euskadi i el País Valencià, i grups de persones que volen impulsar ràdios lliures en altres punts de l'Estat.

Els primers anys d'existència de les ràdios lliures estan marcats per la semiclandestinitat i les Clausures administratives. Emeten sense llicència, perquè no les contempla cap llei específica, malgrat que la Constitució espanyola del 1978 recull a l'article vintè el dret a la llibertat d'expressió, al qual s'emparen les ràdios lliures per defensar la seva activitat. El 1979, el govern espanyol publica el Plan Técnico Transitorio del Servicio Público de la Radiofusión en Frecuencia Modulada⁶¹. En l'article setè, es reconeix l'existència d'emissores «educatives i culturals» i es diu que se'ls poden atorgar llicències si es tracta d'entitats legalment constituïdes i sense ànim de lucre. Prado (1980) i García, Reguero i Sáez (2011) consideren que el decret tenia més aviat la voluntat d'impedir el desenvolupament de les ràdios lliures, perquè establia

⁵⁹ Manifest d'Ona Lliure. Recuperat el 14 d'agost del 2015 a <http://www.radioklara.org/quienes4.html>

⁶⁰ REDACCIÓ. (10/1977). Radios libres. *Malahierba: revista de comunicaciones libertarias*, 10, 37.

⁶¹ L'aparició, consolidació i popularitat de les ràdios lliures no es pot entendre sense la freqüència modulada (FM). Aquesta tecnologia de transmissió d'ones ofereix una gran qualitat del so, sense gaires interferències, cosa que la fa especialment adient per a l'emissió de música. Per contra, té una cobertura més limitada que altres modalitats, com l'ona curta (OC) i l'ona mitjana (OM); és per això que afavoreix el naixement de les emissores de caràcter local i comarcal, com la majoria de ràdios lliures. La FM és una tecnologia més recent que aquestes altres, i les seves freqüències són pràcticament verges quan apareixen les primeres ràdios lliures a l'Estat espanyol; les ràdios estatals públiques i privades s'havien quedat a l'OM (Prado, en Bassets (ed), 1981: 244).

uns criteris per obtenir una llicència impossibles d'assolir per als col·lectius que les impulsaven.

Així doncs, les ràdios lliures, tot i la normativa, continuen emetent en condicions d'il·legalitat, a causa de les traves per accedir a llicències. Als tancaments d'Ona Lliure –va arribar a ser tancada en tres ocasions només el 1979, fins que va deixar d'emetre el 1980–, s'hi sumen els de Ràdio Almeda el mateix 1979 i el de La Campana de Gràcia el 1980. Durant tota la dècada dels vuitanta, moltes ràdios lliures dels Països Catalans patiran multes i clausures. A Euskadi, fins i tot, s'arriba a aplicar la llei antiterrorista a Satorra Irratia i se'n detenen alguns membres (Dolç, Sanchis i Deó, 1985: 60).

Davant d'aquest panorama, les ràdios lliures es mobilitzen per aconseguir suport i reconeixement popular i, també, per fer front comú contra l'acció legal de l'Estat. La primera Coordinadora de Ràdios Lliures de Catalunya la creen Ràdio Maduixa, Ona Lliure, La Campana de Gràcia i Contraràdio el juny del 1979 (Dolç, Sanchis i Deó, 1985: 45). Pocs dies després, té lloc la primera Trobada Estatal de Ràdios Lliures de l'Estat espanyol, celebrada a Barcelona, a partir de la qual es crea una coordinadora estatal. L'octubre del 1979 hi haurà la segona, també a Barcelona. En la dècada dels vuitanta, les trobades entre les ràdios lliures de l'Estat espanyol seran periòdiques.

L'any 1979 Arenys de Mar es converteix en la primera població dels Països Catalans que té una ràdio municipal, un fenomen que neix gairebé en paral·lel al de les ràdios lliures⁶². S'acaben de constituir els primers ajuntaments elegits democràticament i alguns, com el d'aquesta localitat del Maresme, impulsen emissores amb una sèrie de principis: dotar el municipi d'una eina de democratització, reforçar la vida col·lectiva de pobles i ciutats, normalitzar l'ús de la llengua a la ràdio i dotar la ciutadania d'una eina de participació en la comunicació⁶³. Uns principis que no s'allunyen dels de les ràdios lliures; els primers anys, els dos tipus d'emissora comparteixen característiques, com ara el voluntariat i les ganes d'experimentació. De fet, Terrón assenyala que «el camí que obren les ràdios lliures és el que aprofiten les ràdios municipals per a la seva progressiva inserció en el dial» (Terrón, 1993: 140). Unes i altres lluiten per una comunicació descentralitzada, arrelada al context local i que serveixi d'espai de participació. Com les lliures, les municipals no estan contemplades per la llei, tot i que mai estaran tan perseguides ni patiran tantes clausures⁶⁴. La situació d'impàs legal de

⁶² COROMINES, M., DIEZ, M. i BERGES, L. (1999). Vint anys de ràdios municipals. *Quaderns del CAC*, 4, 51-56. Recuperat el 30 de novembre del 2015 a http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/Q4corominasdiez.pdf

⁶³ TUBAU, F. i VALLÈS, J. (1999). Emili Prado: "La ràdio municipal ha de recuperar la capacitat dinamitzadora que es buscava en el seu origen". *Antena local*, 9, 14. Recuperat el 23 de gener del 2016 a <http://www.radiolocal.cat/docs/n%C2%BA9.pdf>

⁶⁴ Als inicis del moviment, els límits entre ràdios ciutadanes i comercials i municipals no quedaven del tot clars a causa de la manca de reconeixement legal i d'estudi acadèmic. El manifest d'Ona Lliure havia traçat les línies generals del model de la ràdio lliure, un model que quedaria definitivament establert en la trobada d'emissores lliures a nivell de l'Estat espanyol que es fa a Villaverde (Madrid) el 1983, a la qual ens hem referit a l'apartat *Qüestió de noms*. En el manifest de la jornada, es deixa clar que les ràdios lliures no tenen en cap cas ànim de lucre

les emissores municipals s'acaba el 1991, quan es regula aquest tipus de ràdios amb la Llei d'organització i control de les emissores municipals (Coromines, Díez i Bergés, 1999: 52). Per contra, les ràdios ciutadanes de l'Estat espanyol continuen en una situació de buit legal, que s'ha anat perpetuant fins avui, malgrat les diverses legislacions estatals i autonòmiques en matèria de comunicació que s'han promulgat.

El 1980 s'inicien nous projectes radiofònics lliures al Principat: Ràdio Llibertina al barri de Sants i Ràdio Gavina al de la Barceloneta, Ràdio La Ceba a Sabadell i Ràdio El Avispero a Santa Coloma de Gramenet (Deó, Dolç i Sanchis, 1985). Però les ràdios lliures no només emergeixen a l'Àrea Metropolitana de Barcelona. El juliol del 1980 es fa una festa popular a Girona per donar a conèixer Ràdio Lliure Ítaca –de la qual no es tenen més notícies⁶⁵, i el mateix any apareixen dues emissores lliures, Ràdio Ferrerito i Ràdio Juriola, a Sant Feliu de Guíxols (el Baix Empordà)⁶⁶.

Durant els primers vuitanta, doncs, el fenomen de les ràdios lliures s'estén pels territoris de parla catalana. Es viu una veritable efervescència; floreixen desenes d'iniciatives en pobles i ciutats. Barcelona i València, així com les poblacions i comarques que les envolten, concentren bona part de les emissores lliures dels Països Catalans. A Barcelona apareixen Ràdio PICA, Ràdio Farigola, Ràdio RSK, Ràdio Gavina, Ràdio Venus, La Veu Impertinent i Ràdio Àgora. Durant uns mesos funciona Antena Alternativa, un projecte fet a partir de diverses ràdios lliures agrupades en la Coordinadora de Ràdios Lliures de Barcelona (Dolç, Sanchis i Deó, 1985: 66). A València comencen a emetre Ràdio Klara, Ràdio Puça, Ràdio Califat, Radio Libertaria i Ràdio Activa. Ciutats com Palma –Ciutat Ràdio i Ràdio Activa–, Perpinyà –Ràdio Arrels–, Vic –Boira Lliure–, Manresa –Ràdio Llamborda–, Reus –Ràdio Músic Club–, Sant Adrià de Besòs –Ràdio Lliure Sant Adrià i Ràdio La Mina–, Lleida –Ràdio Carolina– i Alacant –Ràdio Kromo– veuen néixer ràdios lliures durant la primera meitat dels vuitanta. Moltes de les emissores d'aquesta primera fornada tenen una trajectòria efímera, de pocs anys; desapareixen per les dificultats d'emissió, per clausures governatives o per problemes interns dels col·lectius impulsors. N'hi ha algunes que busquen l'empara dels consistoris i acaben esdevenint municipals, i d'altres que es reconverteixen en ràdios comercials. Tanmateix, alguns d'aquests primers projectes –PICA, RSK, La Mina,

ni voluntat professionalitzadora, que es basen en l'autogestió i la presa de decisions directa dels membres del col·lectiu i que no accepten publicitat per mantenir-se, així, al marge de grups polítics i econòmics.

⁶⁵ REDACCIÓ. (6/7/1980). Festa per fer conèixer la ràdio lliure gironina. *El Punt*. Recuperat a http://streaming.ajgirona.org/pandora-NEW/cgi-bin/Pandora.exe?xslt=show_pdf;publication=Punt,%20El;sort_publication=punt.el;day=06;month=07;year=1980;page=004;id=0000588561;filename=19800706;collection=pages;url_high=pages/Punt,%20El/1980/198007/19800706/19800706004.pdf;lang=ca;pdf_parameters=search=%22festa%20per%20fer%20coneixer%20radio%20lliure%20gironina%22&view=FitH;encoding=utf-8

⁶⁶ DALMAU, A. (2/9/1980). Trista desaparició de l'emissora "Ràdio Juriola". *El Punt*. Recuperat a http://streaming.ajgirona.org/pandora-NEW/cgi-bin/Pandora.exe?xslt=show_pdf;publication=Punt,%20El;sort_publication=punt.el;day=02;month=09;year=1980;page=006;id=0000589699;filename=19800902;collection=pages;url_high=pages/Punt,%20El/1980/198009/19800902/19800902006.pdf;lang=ca;pdf_parameters=search=%22radio%20juriola%22&view=FitH;encoding=utf-8

Klara, Ona de Sants-Montjuïc i Arrels– han superat tot tipus de contratemps i continuen emetent en l'actualitat.

Com hem apuntat més amunt, el fenomen de les emissores lliures no se circumscriu a les ciutats grans i mitjanes. Als primers vuitanta, grups de la societat civil de ciutats petites i pobles impulsen ràdios ciutadanes als seus municipis. És el cas de diverses poblacions del Baix Empordà, com Palamós –Ràdio Estudiantil–, Cassà de la Selva –Ràdio Saturn–⁶⁷, Belcaire d'Empordà –Ràdio Belcaire– i Calonge –Ràdio Calonge–⁶⁸; La Garriga, al Vallès Oriental –Ràdio Silenci–; Sueca, a la Ribera Baixa –Ràdio Cinc–, Banyeres de Mariola, a l'Alcoià –Ràdio Mariola–, i Xàtiva, a la Costera –Ràdio Socarrada–; Vilafranca de Bonany –Ràdio Vilafranca– i Manacor –Ràdio Cultural Manacor– a la Part Forana de Mallorca.

Terrón assenyala que les ràdios lliures estan vinculades, des dels inicis, a la «pràctica política de l'esquerra menys institucionalitzada, plena d'ànims rupturistes i conviccions llibertàries» (1993: 134). Com havia passat anys abans a França i Itàlia, als Països Catalans són les persones que militen o són pròximes a organitzacions polítiques de base qui impulsa, en molts casos, les emissores lliures. En un document de l'època, el col·lectiu impulsor d'una de les primeres ràdios lliures de Barcelona, Ràdio Venus, afirma que «no es pot concebre una ràdio lliure desvinculada dels moviments de lluita contra el sistema i l'alienació ideològica»⁶⁹. Un altre suport molt important són les associacions de veïns dels barris on s'ubiquen els estudis de les emissores; Salvador Picarol, impulsor de Ràdio PICA, explica que, per a les ràdios lliures, «el suport de l'associacionisme postfranquista veïnal d'esquerres va ser vital per existir amb normalitat»⁷⁰. Ara bé, això no vol dir que aquestes ràdios siguin, *a priori*, òrgans d'expressió d'un determinat col·lectiu o d'una ideologia concreta. Ans al contrari, estan obertes a la diversitat i volen ser espais per a l'expressió de col·lectius i lluites ben variades. Malgrat aquest esperit apartidista, les discrepàncies entre diversos grups ideològics dins les ràdios lliures arriba a provocar escissions en alguns mitjans o, fins i tot, la dissolució del projecte.

La programació de les primeres ràdios lliures, i de moltes ràdios ciutadanes que naixeran anys després, es basa en tres eixos. D'una banda, hi ha la cultura, especialment la música: moltes ràdios lliures són l'altaveu de músiques que no tenen cabuda a la ràdio convencional, com ara el *punk*, el *hardcore*, el *heavy metal*, l'*ska*, músiques del món, etc. De l'altra, hi ha la informació i la contrainformació: les ràdios

⁶⁷ GIL, R. i MINOBIS, M. (2003) *Aquí ràdio: crònica de les ones a les comarques de Girona (1933-1982)*. Girona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, demarcació de Girona.

⁶⁸ RODRÍGUEZ, À. (2011). *La ràdio de proximitat al Baix Empordà*. *Estudis del Baix Empordà*, 30, 303-336. Recuperat el 5 de maig del 2016 a <http://www.angelrodriguez.info/radiosbaixemporda.pdf>

⁶⁹ RÀDIO GAVINA. (----). *Movimientos marginales y radios libres*. Recuperat el 7 d'abril del 2016 a <http://en.calameo.com/read/002220950cbb2cbc05d9d?authid=ECyvi2ARtRls>

⁷⁰ PICAROL, S. (2013). *Anàlisi de les ràdios lliures a Catalunya i el seu futur 3*. La Haine. Recuperat a http://www.lahaine.org/mm_ss_est_esp.php/historia-analisi-de-les-radios-lliures-a-3

lliures miren de cobrir l'actualitat local, sovint des d'una perspectiva crítica i amb una mirada alternativa respecte als mitjans hegemònics. Finalment, hi ha els programes elaborats per col·lectius i moviments socials, que participen a les ràdios lliures per visibilitzar les seves lluites i arribar a la resta de la població.

Les ràdios lliures inicials són un laboratori per a noves formes de fer ràdio, que acaben formant part de les ràdios públiques i comercials (Terrón, 1993: 137). D'entrada, fan servir un llenguatge «informal, planer, espontani, assequible i popular, totes elles categories positives que augmenten l'eficàcia del missatge», assenyala Prado (1980: 164). Són un espai per a l'experimentació amb el mitjà i per a l'expressió de l'art *underground*. En aquest sentit, Ràdio PICA –Promoció Independent Coordinació Artística– ha destacat com a ràdio lliure centrada en la creació artística i l'experimentació⁷¹. D'altra banda, el tipus de música que tot primer sona només a les ràdios lliures també penetra, a poc a poc, en algunes ràdios convencionals. Llopart corrobora aquests fets i explica que, a principis dels vuitanta, «Ràdio Nacional va potenciar Ràdio 3 com a emissora de contingut més alternatiu i musical, i va aconseguir atraure gent jove cap a les seves emissions, i en certa forma diluir la necessitat que la gent muntés els seus propis canals d'informació»⁷². Sergi Durà, autor d'un llibre sobre la història de Ràdio Klara, també apunta aquesta tendència de Ràdio 3 i altres emissores públiques i privades a inspirar-se en l'estil de les lliures, que transmeten «ímpetu i avantguarda radiofònica»⁷³. Tanmateix, el canvi més substancial que han propiciat les ràdios ciutadanes és la participació directa de l'audiència a través de les trucades en directe, un recurs avui totalment habitual en qualsevol ràdio. Rafel Xambó apunta que el llegat de les emissores lliures «fou ben visible al cap dels anys en un conjunt de programes, ara des de les ràdios legals, que incorporaren elements del seu estil radiofònic: telèfon obert a l'audiència, debats, entrevistes informals, to lúdic, etc»⁷⁴. Ara bé, només les ràdios ciutadanes permeten –és la seva raó de ser– la participació de la societat civil en tots els aspectes d'un mitjà de comunicació.

De seguida es fa evident la necessitat de coordinació entre emissores lliures per tal d'afrontar la repressió estatal. Així, el 1979, Ona Lliure, La Campana de Gràcia, Contraràdio i La Maduixa formen la Coordinadora de Ràdios Lliures de Catalunya (Dolç, Sanchis i Deó, 1985: 45). Aquest mateix any, com hem explicat, hi ha dues trobades de ràdios lliures de tot l'Estat espanyol a Barcelona. A banda de posar en comú les seves experiències, les ràdios lliures es preparen per a l'aparició del Plan Técnico i impulsen una coordinadora a nivell de tot l'Estat espanyol. També se'n promourà una que agrupi les lliures de Barcelona. A la coordinadora catalana hi aniran apareixent i

⁷¹ MARCUZZI, G. (2006). *Érase una vez una radio libre* [vídeo]. Recuperat a <http://www.desorg.org/titols/erase-una-vez-una-radio-libre/>

⁷² Entrevista per correu electrònic. Francesc Llopart, 10 de gener del 2016.

⁷³ DURÀ, S. (2012). *Radio Klara, libre y libertaria*. Punto G Editorial. Recuperat a <http://www.radioklara.org/radioklara/?p=4788>

⁷⁴ XAMBÓ, R. (2001). *Comunicació, política i societat: el cas valencià*. Edicions 3i4: València.

desapareixent membres, conforme deixen d'emetre i es creen noves ràdios. Als primers vuitanta també es crea la Coordinadora d'Emissores Independents de Catalunya, que agrupa ràdios municipals i independents –que es diferencien de les lliures, entre altres coses, perquè accepten publicitat–⁷⁵. Aquestes plataformes i trobades són les primeres d'un seguit d'experiències de coordinació entre mitjans ciutadans que hi haurà als diferents territoris dels Països Catalans, sense que mai hi hagi hagut una coordinadora que agrupi ràdios i/o televisions de tots els territoris de parla catalana –tot i que molts mitjans mantenen un contacte regular–.

A la segona meitat dels vuitanta continuen naixent ràdios lliures, però no hi ha l'efervescència dels anys anteriors. Al Principat apareixen, entre d'altres, Ràdio Bronka i Radio Línea IV a Barcelona, Ràdio Kaos a Terrassa, Ràdio Inoxidable a Santa Coloma de Gramanet i Ràdio Korkó a l'Hospitalet de Llobregat; al País Valencià, Radio Funny a València; a Mallorca, Titoieta Ràdio, i a La Franja de Ponent, Ràdio Galdrufa a Albelda i Radio Peña a Fraga. A Barcelona també es creen emissores associatives de barri, com Ràdio Zona Franca –l'actual La Marina FM– i Ràdio Ciutat Vella, totes dues el 1989.

El final de la dècada és intens, especialment l'any 1987. Aquell any, Ràdio PICA és clausurada, i el seu equip tècnic, confiscat per ordre de la Generalitat de Catalunya, que al·lega que l'emissora interfereix les comunicacions de l'Aeroport del Prat. El tancament de PICA no és un fet aïllat: el 1987, la Generalitat tanca les altres 119 emissores del Principat –ciutadanes i comercials– que emeten sense llicència. Salvador Picarol protesta diàriament davant la seu del govern català, a la plaça de Sant Jaume de Barcelona. Finalment, el 1990 se celebra el judici sobre la clausura de la ràdio lliure, després del qual l'equip tècnic és retornat a PICA, que reprèn les emissions el 1991 compartint freqüència amb Contrabanda FM⁷⁶. D'altra banda, el 1987 comencen a emetre Ràdio Bronka, situada al barri barceloní de Roquetes, i Titoieta Ràdio, a Algaida, a la comarca del Pla de Mallorca. Finalment, el 1987 també és l'any d'entrada en vigor de la Ley de ordenación de telecomunicaciones (LOT), promulgada per l'executiu del PSOE. Aquesta llei, com el pla tècnic del 1979, reconeix en un principi l'existència de ràdios culturals impulsades per entitats sense ànim de lucre, que són susceptibles de rebre una llicència per emetre. Tanmateix, la LOT acaba essent aprovada sense cap referència a les ràdios sense ànim de lucre, de manera que qualsevol llicència que no sigui reservada a les administracions és considerada comercial; això obliga les ràdios ciutadanes a competir amb empreses privades per obtenir una freqüència. Dos anys després, es fa un concurs de llicències a partir d'un nou pla tècnic. Diverses ràdios lliures de l'Estat espanyol s'hi presenten, sense èxit. Al

⁷⁵ COETUS, V. (13/12/1983). Hola y bienvenidos a las sintonías de las radios libres, independientes y municipales. *La Vanguardia*. Recuperat a <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1983/12/13/pagina-41/32983385/pdf.html?search=Hola%20y%20bienvenidos%20a%20las%20sinton%C3%ADas%20de%20las%20radios%20libres,%20independientes>

⁷⁶ VILLAGRASA, F. (2006). *Una història de Ràdio PICA: 25 anys a contrapèl*. Barcelona: Llibres de l'Índex.

mateix temps, la LOT estableix un règim de sancions molt estricta contra les emissores sense concessió⁷⁷.

El pla tècnic del 1979 ja traspassava competències en matèria de radiofusió a algunes comunitats autònomes (País Basc, Catalunya i Andalusia). La LOT dóna la potestat d'atorgar llicències a més governs autonòmics, entre els quals hi ha el del País Valencià. El 1988, es produeix un fet insòlit en la història de la radiofusió ciutadana als Països Catalans: la Generalitat Valenciana reserva tres concessions per a ràdios culturals. A finals dels vuitanta, el govern valencià es reuneix amb Ràdio Klara –que havia estat clausurada en diverses ocasions– i li ofereix una de les tres llicències. El col·lectiu de l'emissora debat llargament sobre si accepten la legalització o no. Al final, no sense discrepàncies internes, s'accepta la freqüència oferta per la Generalitat (Durà, 2012: 106). Així, Ràdio Klara es converteix en una de les poquíssimes ràdios lliures de l'Estat espanyol que emet amb llicència, i l'única dels Països Catalans –a banda de Ràdio Arrels, que és legal des de l'aprovació de la llei francesa del 1982, com s'ha comentat en l'apartat *Naixement dels mitjans ciutadans de l'Europa occidental*.

El 1988, les ràdios lliures valencianes es coordinen. Klara, Puça, Llibertària i Funny, entre d'altres, creen una plataforma per exigir el reconeixement legal d'aquestes emissores i per donar-les a conèixer entre la ciutadania. També presenten propostes d'acció contra la LOT⁷⁸. Un any després, l'abril del 1989, la Coordinadora de Ràdios Lliures de Catalunya envia una sol·licitud a Agustí Gallart, cap del gabinet de Radiofusió i Televisió de la Generalitat, en què demanen «l'habilitació de freqüències i la concessió legal de la seva explotació» a les ràdios lliures de la coordinadora catalana⁷⁹.

La dècada dels noranta sol ser considerada com un període de reflux de les ràdios lliures. El boom d'emissores ciutadanes que havia tingut lloc durant la dècada anterior no es repeteix. Prado assenyala que la situació de les ràdios lliures està indefectiblement lligada l'entramat popular i associatiu i que, per tant, les ràdios lliures «segueixen els fluxos i refluxos dels propis moviments socials que els donen vida» (Tubau i Vallès, 1999: 15). A banda d'aquest reflux en el moviment, Clua apunta que els noranta, sobretot la segona meitat, són «una època de desencís atesa la falta de resposta dels successius governs (...) a les reivindicacions dels mitjans de base social» (Clua, 2010: 32-33). El desenvolupament de la radiofusió pública i privada, amb molts més recursos, fan perdre bona part del protagonisme que havien tingut les emissores lliures durant els vuitanta. Tot i això, autors com García assenyalen que els noranta

⁷⁷ GARCÍA, J., REGUERO, N. i SÁEZ, C. (2011). *Rádios y televisiones del tercer sector de la comunicación en la historia de la legislación española: ¿un proceso reversible?*. Comunicació presentada dins el projecte Implantación de la televisión digital terrestre en España e impacto sobre el pluralismo. pp. 5-6. Recuperat el 3 d'agost del 2015 a http://www.aeic2012tarragona.org/comunicacions_cd/ok/398.pdf

⁷⁸ RADIO FUNNY. (----). *Historia*. Recuperat a <http://radiofunnyvalencia.blogspot.com.es/p/nosotros.html>

⁷⁹ COORDINADORA DE RÀDIOS LLIURES DE CATALUNYA. (1989). *Manifest-sol·licitud de llicències a la Generalitat*. Recuperat a <http://es.calameo.com/read/0022209505acc6cc47e62>

signifiquen per a les ràdios lliures «una etapa de recanvi i renovació. Molts projectes han anat desapareixent, però en sorgeixen de nous, molts dels quals existeixen fins avui» (2012: 122). I és també en aquesta dècada que, segons García, a l'Estat espanyol es comença a fer servir el terme *ràdio comunitària*.

En l'aspecte legal, els noranta no suposen cap millora. García, Reguero i Sáez expliquen que, tot i que les administracions continuen posant multes i ordenen alguns tancaments, als noranta es viu una situació de «permissivitat tàcita, però mancada del reconeixement legal i, per tant, d'alta precarietat». El 1992 es completa el traspàs de competències en radiofusió a les comunitats autònomes; tanmateix, les autonomies no mostren voluntat de reservar freqüències per a ràdios ciutadanes. El 1994 es comença a discutir un nou pla tècnic de radiofusió estatal, que en un primer moment reconeix la possibilitat que existeixin «ràdios culturals i educatives», de baixa cobertura (entre 5 i 10 watts) i amb la prohibició expressa de no emetre en cadena (García, Reguero i Sáez, 2011: 7). L'aprovació del pla s'endarrereix fins el 1997. El canvi de partit en el govern espanyol, del Partit Socialista Obrer Espanyol al Partit Popular, suposa l'eliminació de l'article del pla dedicat a les ràdios culturals i educatives.

Malgrat tot, als noranta neixen un bon grapat de ràdios ciutadanes als Països Catalans. Comencen a emetre ràdios d'impuls popular a ciutats del Principat com Barcelona – Sants 3 Ràdio al districte de Sants-Montjuïc i Contrabanda FM a Ciutat Vella–, Olot – Ràdio 90–, Balaguer –Ràdio Estrip–, Granollers –Ràdio Orió–, Terrassa –Ràdio Tsé-Tsé– i Sant Feliu de Codines –Ràdio l'Espurna–. Al País Valencià, neixen emissores lliures a Castelló –Ràdio Mannà– i a València –Ràdio Malva, impulsada per membres escindits de Ràdio Klara després d'unes discrepàncies sobre el funcionament de l'emissora–. A les Balears, Ràdio Activitat inicia un segon període d'emissions després de sis anys de silenci⁸⁰ i a Eivissa es funda Ràdio U.C., que es defineix com a emissora alternativa⁸¹. D'altra banda, algunes associacions de veïns impulsen projectes radiofònics per cobrir l'actualitat dels barris i obrir-se a la participació per al veïnat; és el cas de Ràdio Universitat al barri lleidatà de La Universitat i Ràdio Reus Jove al barri de la Immaculada.

A principis dels 2000 hi ha un nou repunt dels mitjans de comunicació ciutadans, que s'explica per diversos factors. D'entrada, l'impacte de les mobilitzacions com l'aixecament indígena a Chiapas (1994) i les manifestacions antiglobalització a Seattle (1999) i a Gènova (2001) fa revifar l'organització popular en molts punts dels Països Catalans, sobretot a les ciutats grans i industrials. Així doncs, la reactivació dels moviments socials dona un nou impuls a la comunicació ciutadana (García, Reguero i

⁸⁰ MATAS, J.J. (2011). Història de la ràdio a Mallorca. *Temps de comunicar*, monogràfic. Recuperat l'1 de setembre del 2015 a <http://www.cesag.org/ghcs/tempsdecomunicar/?p=145>

⁸¹ CONSELL D'EIVISSA I FORMENTERA. (2012). *Ràdio UC*. Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera. Recuperat el 13 de setembre del 2015 a <http://www.eeif.es/significados/r-volum%20X/RadioUc.html>

Sáez, 2011: 9). D'altra banda, les innovacions en el camp de les tecnologies de la comunicació i la generalització de l'ús d'Internet juguen a favor de les iniciatives de comunicació populars. Primerament, perquè suposen una manera més fàcil i barata d'emetre, que salva l'al·legalitat de l'emissió analògica i les complicacions que puguin derivar-se'n. També els permet superar el seu àmbit de cobertura tradicional, el local, per arribar arreu del món a través d'Internet. A més, possibilita recuperar els programes emesos mitjançant els *podcasts*. D'altra banda, la tecnologia digital facilita el contacte i coordinació entre mitjans.

Així doncs, als 2000 s'assisteix a una revifalla del moviment de les ràdios ciutadanes. Al mateix temps que es consoliden iniciatives precedents, en sorgeixen de noves i el sector es diversifica. Neixen ràdios lliures com Ràdio Pinsania a Berga, Ràdio Trama a Sabadell, Ona Lliure de Sants a Barcelona, Post-Scriptum Ràdio –de les cendres de Ràdio Tsé-Tsé– a Terrassa, Ràdio 77 a Palma, Ràdio Mistelera a La Xara, i Ràdio Aktiva a Alcoi i Vall d'Albaida. Pel que fa a emissores que es consideren comunitàries, trobem Boca Ràdio al barri del Carmel de Barcelona, Contrafarsa Radio a Palma, Artegalia Radio a Alacant i Ràdio La Coma a Paterna.

Com acabem de dir, la tecnologia digital permet un contacte més directe i fluid entre iniciatives de comunicació ciutadana. Les possibilitats de la nova comunicació han propiciat més coordinació entre els mitjans ciutadans, i també entre aquests mitjans i els moviments socials. Així, el 2003, més d'un centenar de col·lectius impulsen a Barcelona l'Assemblea de la Comunicació Social (ACS) (García, Reguero i Sáez, 2011: 10). Aquesta organització, que es planteja com «un projecte de debat i acció en el camp de la comunicació», reclama que se segmenti l'espectre radioelèctric en tres terços i que se'n destini un a la comunicació ciutadana, entre altres reivindicacions. L'ACS impulsa la campanya Okupem les Ones, que té per objectiu la creació d'una ràdio i una televisió gestionades per «entitats, col·lectius i persones implicades en la transformació i la crítica social» (Fleischman, Reguero i Sáez, 2009: 9). El projecte de la ràdio s'abandona ràpidament, però el de la televisió fructifica, com s'explicarà més endavant. D'altra banda, mitjans ciutadans d'arreu de l'Estat espanyol funden, el 2005, la Red de Medios Comunitarios (ReMC)⁸², que inclou diverses ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans. Cinc anys més tard, les ràdios lliures valencianes formen la Xarxa de Ràdios Lliures del País Valencià. La Xarxa no només és un espai de trobada, sinó que serveix per elaborar, entre totes les ràdios de la integren, un informatiu sobre actualitat valenciana, *El Picut*⁸³.

⁸² RED DE MEDIOS COMUNITARIOS. (----). ReMC. Recuperat el 17 de febrer del 2016 a <http://www.medioscomunitarios.net/spip.php?article2>

⁸³ XARXA DE RÀDIOS I MITJANS LLIURES DEL PAÍS VALENCIÀ. (2010). *Qui som*. Recuperat el 10 de febrer del 2016 a <https://radioslliures.wordpress.com/>

En la dècada dels 2000 s'obre un període d'alguns canvis i, sobretot, de continuïtats en la situació legal de les ràdios i televisions ciutadanes a l'Estat espanyol i als Països Catalans. Malgrat que aquests mitjans reben un reconeixement explícit en els textos legals, no tenen una consideració especial adequada a les seves característiques –per exemple, són considerades com iniciatives privades: no se'ls concedeix un caràcter diferenciat tot i que siguin entitats sense ànim de lucre–. A més, els plans tècnics no els reserven un espai específic i les ciutadanes han de competir amb emissores privades per a l'obtenció d'una freqüència (Clua, 2010: 34). És per això que l'any 2001, l'associació cultural La Tripulación del Comodín, que fa en aquells moments un programa a Contrabanda FM, impulsa una iniciativa legislativa popular per l'accés públic als mitjans de comunicació. Entre altres coses, proposen el reconeixement legal dels mitjans sense ànim de lucre i demanen que es reservi un 20% de l'espectre radioelèctric per a ràdios i televisions ciutadanes⁸⁴.

El 2005, el Parlament de Catalunya aprova la Llei de la comunicació audiovisual, que als articles 70 i 71 es refereix als «serveis de comunicació audiovisual sense ànim de lucre» –que inclouria, a banda dels mitjans ciutadans, les emissores universitàries– i afirma que se'ls reservarà un espai en l'espectre radioelèctric, sense fixar-ne un mínim i condicionant-ho als plans tècnics (DOGC, 2005: 96). L'ACS va presentar esmenes durant les tramitacions de la llei i del decret referent als mitjans comunitaris, amb un resultat que els membres de l'associació qualifiquen de «desil·lusionant» (Fleischman, Reguero i Sáez, 2009: 10). L'any següent, el 2006, es promulga la Llei del sector audiovisual de la Generalitat Valenciana, sense cap referència als mitjans ciutadans (DOGV, 2006).

Al mateix temps que a Catalunya s'aprova la llei de l'audiovisual, a Madrid el govern socialista aprova l'avantprojecte de la Ley general de la comunicació audiovisual, que inclou el reconeixement dels «serveis de difusió comunitaris» (García, 2013: 119). Ara bé, l'avantprojecte es paralitza i no es reprèn fins la següent legislatura, el 2008. La llei s'aprova el març del 2010, amb alguns canvis restrictius respecte als mitjans ciutadans, que són anomenats «serveis de comunicació audiovisual comunitaris no comercials». A l'article 32, es diu que l'Estat ha de garantir la disponibilitat de l'espectre radioelèctric per aquest tipus de mitjans sense especificar, tanmateix, quin percentatge de l'espectre es reserva. Malgrat la participació de la ReMC en el redactat final de la llei, a través de les propostes presentades per diversos partits d'esquerra al Congrés dels Diputats, García apunta que l'aprovació de la Ley general de la comunicació audiovisual «no ha suposat cap millora a la situació legal dels mitjans comunitaris» (2013: 120). I és que el reglament tècnic que ha de desplegar la llei, aprovat el novembre del 2010, és molt restrictiu pel que fa a la potència d'emissió de les ràdios i les televisions ciutadanes. D'altra banda, les comunitats autònomes, que són qui ha

⁸⁴ ASSOCIACIÓ CULTURAL LA TRIPULACIÓN DEL COMODÍN. (2005). *Rádios llibres: las voces de la gente* [vídeo]. Disponible a https://www.youtube.com/watch?v=vPkWFXSYc_M

d'atorgar les llicències, han exclòs els mitjans ciutadans ens els repartiments de freqüències posteriors a l'aprovació de la Llei d'àmbit estatal. Elvira Calvo assenyalava que, tot i que aquesta normativa constitueix «un reconeixement a les ràdios comunitàries», els mitjans de la societat civil es queixen que la legislació coarta la tasca que fan⁸⁵. Clua remarca que tant la Llei catalana com l'espanyola no garanteixen, per als mitjans ciutadans, «la supervivència dels seus valors essencials (diversitat, pluralitat, autogestió, alternativitat, participació directa, protesta)» (2010: 34).

El 2010 es reconstitueix la Coordinadora de Ràdios Lliures de Catalunya per, entre altres objectius, donar una resposta col·lectiva a la Llei de la comunicació audiovisual i al Decret de serveis de comunicació audiovisuals sense ànim de lucre⁸⁶. L'any següent, la Coordinadora llança un manifest en què defensa la llibertat d'accés als recursos tecnològics, la llibertat de difusió de continguts i la llibertat d'ús i accés del dial per als mitjans populars⁸⁷.

Les Illes Balears són l'únic cas recent en què un govern autonòmic ha convocat un concurs per atorgar llicències d'emissió a mitjans sense ànim de lucre –el 1989, com s'ha explicat, la Generalitat Valenciana va atorgar tres concessions a ràdios culturals. El 2010, el govern balear convoca un concurs de llicències de ràdio digital –una tecnologia que està pendent d'implantar-se de manera generalitzada a l'Estat espanyol– en què, a banda de les ràdios comercials, està obert a «emissores educatives, culturals i altres sense ànim de lucre»⁸⁸. El concurs és declarat desert a causa de la manca de licitadors o perquè les entitats que s'hi presenten no arriben a la puntuació mínima exigida (García, Reguero i Sáez, 2011: 13). El 2013, el govern balear promulga la Llei de l'audiovisual de les Illes Balears, que al seu vint-i-tresè article recull i regula, com la Llei estatal, l'existència de serveis de comunicació audiovisual comunitaris sense ànim de lucre (BOIB, 2013).

En la dècada del 2010 continuen naixent projectes de ràdio ciutadana arreu dels Països Catalans. Així, en els darrers sis anys han aparegut Ona Mediterrània i Ràdio Tortuga a Palma, Ràdio Puçol a Puçol, Ràdio Bala a Manresa, Ràdio Mutant a Alacant, e-Ràdio Sant Genís al barri barceloní de Sant Genís dels Agudells i Ràdio Troca a Premià de Mar.

⁸⁵ CALVO, E. (2011). Las radios comunitarias tras la nueva Ley de Comunicación Audiovisual. *Derecom*, 7, p.7. Recuperat el 3 de novembre del 2015 a <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3734528>

⁸⁶ REDACCIÓ. (20/1/2011). Guerra de guerrilles a les ones. *Mèdia.cat*. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://www.media.cat/2011/01/20/guerra-de-guerrilles-a-les-ones/>

⁸⁷ COORDINADORA DE RÀDIOS LLIURES DE CATALUNYA. (21/5/2012). *Manifest: què són les ràdios lliures*. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://www.radioslliures.info/?p=7>

⁸⁸ Illes Balears. Acuerdo del Consejo de gobierno de día 24 de septiembre de 2010, por el cual se aprueba la convocatoria del concurso público para el otorgamiento de títulos habilitante para la prestación del servicio de radiodifusión sonora para emisoras comerciales y para emisoras educativas, culturales y otras sin ánimo de lucro, de ámbito autonómico y de ámbito local (BOIB [en línia], núm. 143, 2/10/2010, p.43-47). <<http://boib.caib.es/pdf/2010143/mp43.pdf>>

Per acabar aquesta repassada història, ens referirem al paper que han jugat els mitjans ciutadans en les mobilitzacions del 15-M i del moviment dels indignats durant el 2011. Alejandro Barranquero i Míriam Meda assenyalen que la comunicació ciutadana a l'Estat espanyol «s'ha vist enfortida en clau numèrica des dels esdeveniments del maig del 2011»⁸⁹. En aquell any, neixen moltes iniciatives de caràcter digital vinculades a les mobilitzacions i acampades. I moltes persones presents en aquestes accions exerceixen de fonts d'informació: informen en directe de què passa, fan fotos, enregistren vídeos, etc. En definitiva, actuen com a periodistes ciutadans. Tanmateix, no estan sols: els mitjans ciutadans, que sempre han col·laborat amb els moviments socials i s'han implicat en lluites col·lectives, fan una cobertura mediàtica exhaustiva dels fets que tenen lloc a les places i carrers dels Països Catalans durant la primavera del 2011. Moltes ràdios lliures i comunitàries retransmeten en directe les assemblees als espais públics ocupats. La participació a les ràdios augmenta: la gent truca en directe i explica què està passant a les places. Els membres d'algunes emissores analitzades en aquest treball han notat com, arran de la cobertura de les mobilitzacions, es coneix més i es valora més la tasca les ràdios d'impuls popular.

Les televisions

El naixement de les televisions comunitàries dels Països Catalans, entre finals de la dècada dels setanta i principis de la dels vuitanta, respon als mateixos motius que el de les ràdios lliures. Clemencia Rodríguez apunta que l'aparició de les primeres televisions locals de Catalunya es deu a la fi de la repressió franquista i a la voluntat de resistència cultural del poble català⁹⁰. L'origen de la televisió local, com el de les ràdios, és ciutadà: és la societat civil qui s'organitza per tirar endavant mitjans de comunicació que no només siguin canals d'informació i entreteniment, sinó espais de participació per a la comunitat. Les televisions locals comencen a desenvolupar-se, expliquen Moragas i Prado, en un context polític espanyol «molt poc autonomista i sota la dependència d'una xarxa d'emissió centralitzada i controlada per Televisión Española»⁹¹. Novament, la societat civil va per davant de les previsions dels poders polítics i cobreix el dèficit de la informació local amb les seves pròpies eines: les televisions ciutadanes⁹².

La primera mostra de comunicació audiovisual ciutadana és Vídeo Nou, duta a terme a Barcelona entre el 1976 i el 1979 –després continuaria, sota el nom de Servei de Vídeo

⁸⁹ BARRANQUERO, A. i MEDA, M. (2015). Los medios comunitarios y alternativos en el ciclo de protestas ciudadanas desde el 15M. *Athena Digital*, 15 (1), p. 146. Recuperat el 8 de febrer del 2016 a http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/22048/medios_barranquero_AD_2015.pdf?sequence=1

⁹⁰ RODRÍGUEZ, C. (2003). *Fissures in the Mediascape: An International Study of Citizen's Media*. Cresskill: Hampton Press. p. 85.

⁹¹ PRADO, E. i MORAGAS, M. (2002). *Les televisions locals a Catalunya. De les experiències comunitàries a les estratègies de proximitat*. Quaderns del CAC, número extraordinari, setembre del 2002. p. 9.

⁹² Val a dir que, en la immensa majoria dels casos, aquestes televisions s'autodenominaven *televisions locals*, a excepció de casos com el de Cardedeu, que feia explícit el seu caràcter ciutadà i comunitari.

Comunitari, entre el 1980 i el 1983-. Aquesta experiència és impulsada per un col·lectiu de persones que entén el vídeo no com «un mitjà d'expressió, sinó com un mitjà de servir a altres iniciatives a través de la intervenció audiovisual»: se'l plantegen com un «instrument de participació, no de control i d'emissió de discursos tancats»⁹³. Durant tres anys, Vídeo Nou documenta diversos episodis de reivindicació social i contracultura a Barcelona. Ja en el seu primer projecte, una sèrie de vídeos sobre la vida i la cultura popular a diversos barris de Barcelona, manifesten la voluntat d'esborrar la barrera entre productors i consumidors d'audiovisuals. Els membres del col·lectiu enregistren i editen el material *in situ*; després, projecten el documental als veïns i s'obren debats sobre la situació del barri, que al seu torn també poden ser enregistrats. A banda d'aquest procés, els membres del col·lectiu organitzen tallers de formació de vídeo (Herrero, 2008).

L'experiència de Vídeo Nou no es podria entendre sense dos factors clau. El primer és la comercialització de videocàmeres portàtils lleugeres, d'ús domèstic, que faciliten l'enregistrament d'imatges a usuaris no professionals. L'altre és el context polític, social i cultural del tardofranquisme i l'anomenada Transició, en què cineastes i col·lectius cívics i artístics articulaven discursos crítics amb el règim a través pel·lícules, documentals i curtmetratges. Més endavant hi ha iniciatives que entronquen amb l'esperit de Vídeo Nou, fins i tot des de les institucions; és el cas del concurs de curtmetratges que convoquen l'Ajuntament de Barcelona i la Federació d'Associacions de Veïns de la ciutat el 1982. El concurs vol animar els barcelonins a enregistrar curtmetratges que reflecteixin la realitat dels seus barris. El certamen tracta d'estimular l'«observació, crítica o descriptiva, de l'entorn dels ciutadans»⁹⁴.

El 6 de juliol del 1980, Ràdio Televisió de Cardedeu fa una primera emissió experimental. Acaba de néixer una televisió pionera en molts sentits: és la primera televisió local, i també la primera ciutadana, de l'Estat espanyol i dels Països Catalans (Prado i Moragas, 2002: 9). No cal dir que emet en condicions de buit legal: en aquell moment no està previst que cap altra operadora, a banda de Televisión Española, pugui emetre. RTVCardedeu fixa el model de televisió local dels primers anys, amb un caràcter inequívocament comunitari, de gestió horitzontal i assembleària, participatiu i sense ànim de lucre. Es reivindica com un canal d'informació local, feta per cardedeuencs i per a cardedeuencs. Els veïns també en són els propietaris: ja en l'acta de definició s'apunta que Ràdio Televisió Cardedeu «no és una iniciativa privada. És l'expressió pública de la comunitat, pluralista i oberta a tothom» (Messeguer, Rovira i Vilar, 2005: 36). Així, l'associació que la impulsa, Amics de Ràdio Televisió de Cardedeu, posa a la venda participacions de 5.000 pessetes perquè els veïns de la ciutat puguin donar l'empenta econòmica per arrencar el projecte.

⁹³ HERRERO, L. (2008). *La experiencia comunicativa de Video Nou / Servei de Video Comunitari*. Recuperat l'1 de febrer del 2016 a <http://www.blogsandocs.com/?p=76>

⁹⁴ REDACCIÓ. (26/2/1982). Los vecinos realizan películas sobre la vida en sus barrios. *El Periódico*.

La primera televisió comunitària neix pràcticament sense referents directes. Segons Josep Àngel Guimerà, els iniciadors de RTVCardedeu s'inspiren en els mitjans que, en aquells mateixos anys, neixen amb un fort impuls popular, com ara la premsa alternativa i les ràdios lliures –de fet, molts dels qui van engegar la televisió havien participat a Ràdio Borrego, emissora lliure sorgida a la ciutat el 1979⁹⁵.

RTVCardedeu dona el tret de sortida a l'aparició de les televisions locals als Països Catalans. En neixen a poblacions i comarques del Principat com Vilassar de Mar, Granollers, Figueres, Solsona, Tordera, Sabadell, l'Anoia, el Baix Llobregat, Girona⁹⁶, Palamós, Mataró, Badalona... (Prado i Moragas, 2002: 9). En alguns casos, el grup impulsor de la televisió era el mateix que, poc temps abans, havia muntat una emissora ciutadana, com passa a Cardedeu i a Bellcaire d'Empordà⁹⁷. Pel que fa al País Valencià, Xambó explica que les primeres televisions locals apareixen a partir de la segona meitat dels vuitanta (2001: 128). Tanmateix, la primera televisió local de què es té constància és Tele l'Ou Exprés, que engega a principis del 1983 a Llombai, a la comarca de la Ribera Alta. Pel que sembla, es tracta d'una iniciativa que els mateixos impulsors qualifiquen de comunitària i que emet durant unes setmanes, abans que sigui precintada per la Guardia Civil perquè incomplia l'Estatuto de Radio y Televisión, que estableix el monopoli televisiu estatal⁹⁸. La segona televisió ciutadana del País Valencià és Tele-Mediterrània, autodenominada lliure, que comença a emetre el juliol del 1983 a València. Els seus membres volen fer una televisió que mostri la realitat valenciana i afirmen que volen ser «una alternativa a aquesta televisió que ens envien des de Madrid o la que es fa a València, supeditada a tot el que imposen des del centre»⁹⁹. Expliquen que volen centrar-se en temàtiques alternatives i tenir incidència en els temes locals i els problemes dels pobles. Uns parell d'any després arrenca la televisió associativa TeleHorta, a Silla (l'Horta Sud), que en l'actualitat emet al canal 26 de la TDT¹⁰⁰. A les Balears, la primera experiència de televisió local es troba a finals del 1982 a Alaró, municipi de la Part Forana, a Mallorca¹⁰¹. Tot just quatre mesos més tard, la televisió és clausurada per l'administració perquè «el seu funcionament contravenia l'anomenada Llei de l'Estatut de RTVE que reconeixia l'Estat com a titular únic de la informació televisada»¹⁰², tal com havia passat en el cas de la primera televisió

⁹⁵ GUIMERÀ, J.A. *La televisió local a Catalunya: gestació, naixement i transformacions (1976-2005)* [en línia]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació, 2006. <<http://www.tdx.cat/handle/10803/4192>>

⁹⁶ COSTA, L. (2005). *Televisió de Girona, la comunicació de proximitat en l'era de la globalització*. Girona: TVde Girona

⁹⁷ FONT, A. (12/1997). El dia que ens vam sentir a la ràdio i ens vam veure a la tele. *El Castell: revista de Bellcaire d'Empordà*, 6.

⁹⁸ REDACCIÓ. (27/3/1983). Precintada per la Guardia Civil una emisora comarcal de televisió. *El País*. Recuperat el 20 de febrer del 2016 a http://elpais.com/diario/1983/03/27/espana/417567621_850215.html

⁹⁹ ALBIÑANA, A. (17/7/1983). En el aire, la primera TV pirata de Valencia. *Levante: diario regional valenciano*.

¹⁰⁰ ASSOCIACIÓ CULTURAL TELEHORTA SILLA. (----). Pàgina web Telehorta Silla. Recuperat el 7 de febrer del 2016 a <http://telehorta.weebly.com/>

¹⁰¹ FERNÁNDEZ, N. *Televisió a les Balears*. Dins COMPANYY, A., PONS, J. i SERRA, S. (2003). *V Encontre d'historiadors de la comunicació. Aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la història del segle XX*. Palma: Universitat de les Illes Balears. p. 606.

¹⁰² ALARÓ TV. (----). *Història*. Recuperat el 12 de febrer del 2016 a <http://alarotv.cat/historia/>

comunitària valenciana. La segona experiència que arrenca és a Felanitx (Fernández, 2003: 606). El 1984, a Lloseta, diverses entitats del poble es posen en contacte amb l'Ajuntament perquè volen emetre un programa setmanal, l'embrió de TV 7¹⁰³.

Com assenyala Guimerà (2006a), al Principat la televisió local neix vinculada en el marc dels municipis i, en el cas de la ciutat de Barcelona, dels barris i districtes. Des de principis dels vuitanta i fins a principis de la dècada següent, entitats cíviques i associacions veïnals impulsen televisions als deu districtes de Barcelona. Aquests mitjans, explica Rodríguez (2003), cobreixen el buit d'informació local, actuen d'agents dinamitzadors de la comunitat i recuperen i mantenen la història dels barris. Les deu televisions es mantenen gràcies al voluntariat i estimulen la participació del veïnat, que hi troba un altaveu per a les seves reivindicacions¹⁰⁴. A finals dels vuitanta, les deu televisions s'uneixen en la Coordinadora Barcelona Comunicació (CBC) i emeten en el canal 39 de la UHF, repartint-se l'espai d'emissió al llarg de la setmana. El 1994, l'Ajuntament de Barcelona, que ja havia començat a col·laborar amb la CBC, tira endavant una televisió local per a tota la ciutat, Barcelona Televisió, municipal i professional. A partir de llavors, les televisions de districte actuen com a corresponsals per a la televisió municipal, a la qual subministren informació sobre els barris¹⁰⁵.

Fins a finals dels vuitanta, moltes televisions locals adoptaran un caràcter participatiu i una gestió associativa. D'aquesta manera, a Catalunya, la primera Assemblea de Televisions Locals, celebrada el 1984 a Cardedeu, assumeix com a trets definitoris d'aquest mitjà moltes de les característiques de RTVCardedeu. S'entén que la televisió local ha de ser un servei públic per a la comunitat, fruit d'una iniciativa popular –ja sigui a través d'una entitat municipal participada per la població o directament per una entitat ciutadana–, que no ha de tenir afany de lucre i que ha d'apostar per la producció pròpia de caràcter local (Prado i Moragas, 2002: 10). Un any després, la Federació Pro Legalització de les Televisions Locals de Catalunya també s'identifica amb el model cardedeuenc¹⁰⁶. D'altra banda, a principis del 1988 sis televisions locals d'iniciativa ciutadana de Mallorca –que havien rebut la visita i la denúncia de la Guardia Civil– decideixen unir-se en la Federació Per a la Legalització de les Televisions

¹⁰³ REDACCIÓ. (12/1984). Se intentó la televisión. *Lloseta: revista independiente de información local*, 13, 7. Recuperat el 26 de febrer del 2016 a http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/premsaForanaMallorca/index/assoc/Lloseta_/1984_mes/12_n0013.

¹⁰⁴ GIRALT, A. (12/1/2013). *Una televisió de Barcelona?*. Memòria de Sants. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://memoriadesants.blogspot.com.es/2013/01/una-televisio-de-barcelona.html>

¹⁰⁵ BARCELONA TELEVISIÓ. (----). *Qui som >> Història*. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://www.btv.cat/info/quisom/historia>

¹⁰⁶ GUIMERÀ, J.A. (2006b). *La televisió local a Catalunya: un model en profunda transformació*. Quaderns del CAC, 26, 141-149. Recuperat el 23 de desembre del 2015 a http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/Q26guimer_.pdf.

Locals de Mallorca, i cadascuna es constitueix, al seu torn, en associació cultural sense ànim de lucre¹⁰⁷.

Com s'ha dit, les televisions comunitàries neixen en l'al·legalitat: no estan previstes ni contemplades per cap llei. Això fa que, en els primers anys, pateixin tancaments i multes, com les ràdios lliures. Sense anar més lluny, RTVCardedeu és clausurada per la Guardia Civil el dia de la festa d'inauguració, el 23 de juny del 1981 (Messeguer, Rovira i Vilar, 2005: 79). Tanmateix, després del 1983, any en què són tancades les televisions locals de Catalunya en actiu –totes de tipus comunitari, excepte una de comercial–, la situació canvia: els impulsors de les experiències de Cardedeu i Vallirana negocien amb el govern espanyol, que decideix tolerar les televisions locals sempre que no tinguin ànim de lucre i es limitin a emetre en el seu municipi (Guimerà, 2006a: 142-143). Així doncs, el model de Cardedeu esdevé, en paraules de Guimerà, l'única «televisió local possible» dels primers vuitanta (2006b: 142): l'administració fa els ulls grossos i tolera les comunitàries, però no fa el mateix amb les iniciatives de caràcter privat, que no s'arrisquen a fer grans inversions per emetre sense un marc legal que les empari (Guimerà, 2006a: 265). Per la seva banda, al principi la Generalitat de Catalunya no s'involucra en la qüestió de les televisions locals: el conseller de Cultura de llavors, Max Cahner, afirma que resten «indiferents davant d'aquest fenomen» perquè estan centrats en l'impuls de la televisió autonòmica¹⁰⁸. Precisament, les televisions autonòmiques són les primeres que, amb reconeixement legal, trenquen el monopoli televisiu de l'Estat espanyol l'any 1983: la Ley del tercer canal de televisión atorga a les comunitats autònomes la possibilitat d'endegar el seu propi canal de televisió pública¹⁰⁹, tot i que els governs de Catalunya i el País Basc ja havien creat els seus uns mesos abans¹¹⁰. El País Valencià, les Illes i l'Aragó tindran les seves televisions autonòmiques el 1989, el 2005 i el 2006, respectivament.

La situació de la televisió local comença a canviar a finals dels vuitanta, i el model comunitari, l'hegemònic fins aleshores, perd centralitat. S'engega un doble procés –de municipalització per un costat i de professionalització per l'altre– que es tradueix en el creixement d'iniciatives de televisió local privada i de privatització d'algunes experiències associatives per tal d'assegurar-ne la viabilitat. Emergeixen, així, dos models principals: la televisió municipal, vinculada a l'ajuntament, i la televisió privada amb vocació empresarial (Guimerà, 2006b: 143-144). Xambó assenyalava que les televisions locals valencianes –el procés és aplicable arreu dels territoris de llengua

¹⁰⁷ REDACCIÓ. (1/1988). La “movida” de las televisiones locales. *Lloseta: revista independiente de información local*, 54, 6. Recuperat el 26 de febrer del 2016 a http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/premsaForanaMallorca/index/assoc/Lloseta_/1988_mes.dir/Lloseta_1988_mes01_n0054.pdf

¹⁰⁸ REDACCIÓ. (24/8/1980). La guerra de la TV privada. *Cambio* 16, 445, 14-18. Reproduït a MESSEGUER, M., ROVIRA, D. i VILAR, J. (2005). *op. cit.*

¹⁰⁹ Espanya. Ley 46/1983, de 26 de diciembre, reguladora del tercer canal de televisión. (BOE [en línia], núm. 4, 5-1-1984, p.247-248). <<http://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1984-250>>

¹¹⁰ MINISTERIO DE EDUCACIÓN. (----). *Historia de la TV en España. Las televisiones autonómicas*. Recuperat el 19 de febrer del 2016 a <http://recursos.cnice.mec.es/media/television/bloque2/pag8.html>

catalana— abandonen progressivament «el perfil comunitari», amb la consegüent reducció de «l'experimentació i la creativitat inicials», que són substituïdes per «la uniformització en els criteris estètics, els formats i els continguts». Així doncs, es passa d'un «model basat en la iniciativa popular a un altre de dependent dels grans mitjans» (2001: 131). Per la seva banda, Mayugo apunta que moltes de les entitats que promouen les primeres experiències de televisió comunitària «no van tenir mai gaire clara la seva vocació de ciutadanes» i que, per això, als anys noranta hi ha «una forta tendència a la municipalització i la institucionalització de les estructures de gestió, organització i producció» d'aquestes televisions¹¹¹. De tota manera, a principis dels noranta encara sorgeix algun projecte de televisió impulsat per associacions culturals sense ànim de lucre en localitats com Centelles, a Osona; Asp, al Vinalopó i Lluçmajor, al Migjorn.

El 1988, el monopoli televisiu públic s'esberla definitivament amb la Ley de televisión privada, que contempla la gestió indirecta per part de societats anònimes, prèvia concessió administrativa, de freqüències televisives d'abast nacional¹¹². Però caldrà esperar fins el 1995 perquè hi hagi la primera regulació a nivell espanyol en matèria de televisió local, la Ley de televisión local por ondas terrestres. Aquesta tardança en legislar aquest tipus de mitjans de comunicació, segons Prado i Moragas, s'explica perquè sempre han passat per davant els interessos estratègics d'altres televisions, ja fossin Televisión Española, les autonòmiques o les privades (2002: 65). Les televisions comunitàries són recollides a la llei del 1995: el text assenyala que «les entitats sense ànim de lucre que concorrin per a la gestió indirecta del servei seran valorades positivament en la forma que estableixin les Comunitats Autònomes» (Fleischman i Sáez, 2009: 5). Ara bé, com que el pla tècnic per desplegar la llei i fer el repartiment de freqüències no s'elabora, a la pràctica cap televisió local —pública, privada o ciutadana— no obté llicència per emetre.

El 2002, el govern espanyol modifica la llei de televisió local, que defineix com a televisió digital, i no analògica com fins llavors (Guimerà, 2006a: 223). Ja s'apunta, per tant, la necessària implantació de la Televisió Digital Terrestre (TDT) i la consegüent apagada analògica. El 2005 s'aprova una nova llei, la Ley de medidas urgentes para el impulso de la Televisión Digital Terrestre, de liberalización de la televisión por cable y de fomento del pluralismo, i un pla tècnic per a la implantació de la TDT a nivell estatal, autonòmic i local. Una diferència significativa que s'introdueix amb la TDT és que la televisió local passa de ser d'abast municipal a tenir un abast comarcal¹¹³. Cap televisió ciutadana obté una llicència en els repartiments; de fet, ni tan sols són considerades al

¹¹¹ MAYUGO, C. (5/2004). Per un nou sistema de mitjans. *Illacrua*. Recuperat a <http://barcelona.indymedia.org/newswire/display/204192/index.php>

¹¹² Espanya. Ley 10/1988, de 3 de mayo, de Televisión Privada. (BOE [en línia], núm. 108, 5-5-1988, p.13666-13669). <<https://www.boe.es/buscar/doc.php?id=BOE-A-1988-11073>>

¹¹³ BUSQUETS, G. (17/7/2006). El nou mapa de la televisió local. *Vilaweb*. Recuperat el 2 de març del 2016 a http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=1993602

text (García, Reguero i Sáez, 2011: 9). Algunes participen en els concursos per obtenir una llicència, com Canal 12 de Palamós –que no l'aconsegueix¹¹⁴–; algunes no poden presentar-s'hi per manca de mitjans i han de tancar –com Anòia TV¹¹⁵– i d'altres, com RTVCardedeu, ni tan sols hi participen¹¹⁶.

Malgrat l'al·legalitat en què continuen immerses, la dècada dels 2000 suposa un nou impuls per a les televisions ciutadanes dels Països Catalans. Neixen diversos projectes amb un posicionament clarament contrainformatiu i la voluntat d'obrir la comunicació a la societat civil. El primer que es desenvolupa és LaTele, la televisió comunitària dels moviments socials de Barcelona, coordinada per l'ACS. La proposta de tirar endavant una televisió diferent, en què «el públic i els equips de producció es confonguin a través de la participació i la socialització de coneixements», rep el suport d'una vuitantena de col·lectius i entitats. Paral·lelament a la posada en marxa del mitjà, que inicia les emissions el 2005, l'ACS engega una campanya de conscienciació ciutadana respecte als mitjans de comunicació, i s'adreça a les institucions –la Generalitat de Catalunya i el Consell de l'Audiovisual de Catalunya– per reclamar una freqüència de ràdio i una de televisió i la regulació del Tercer Sector de l'Audiovisual (Mayugo, 2004). El 2008, LaTele comença a emetre per Internet, i ja el 2011 passa a fer-ho a la TDT¹¹⁷.

Al llarg dels anys, LaTele ha hagut d'afrontar diverses adversitats de tipus legal, derivades de la situació de confusió i buit legal que envolta els mitjans ciutadans. Les primeres arriben el 2007 i el 2008 en forma de cartes de la Direcció General de Mitjans Audiovisuals de la Generalitat, que adverteixen el mitjà que se li aplicaran processos sancionadors i el precintat dels equips tècnics arran de l'aprovació de la Llei de l'audiovisual de Catalunya, que anuncia que totes les televisions sense llicència seran tancades després del repartiment de freqüències. Concretament, el juliol del 2007 s'imposa a LaTele una multa de 60.000 euros. Aquestes amenaces, però, no es fan efectives (Fleischman, Reguero i Sáez, 2009: 14).

Una altra televisió comunitària que comença a emetre el 2005 és Pluràlia TV, a València. Davant la impossibilitat d'emetre per la TDT després que la Generalitat Valenciana convoqués un concurs de llicències el desembre d'aquell mateix any, Pluràlia TV decideix emetre els seus continguts per Internet¹¹⁸. La televisió, que

¹¹⁴ Tot i que no va tancar el 30 de juny del 2006, dia en què estava previst que les televisions que ho obtinguessin llicència deixessin d'emetre, Canal 12 acaba tancant. Un temps després, la tardor de 2015, el director de la televisió, Miquel Figueras, volia refundar el projecte com a televisió digital, amb la intenció de fer el pas a la TDT més endavant. REDACCIÓ. (20/9/2015). Torna TV Palamós. *El Far de l'Empordà*. Recuperat el 3 de març del 2016 a <http://elfardelemporda.cat/torna-tv-palamos>

¹¹⁵ REDACCIÓ. (10/9/2013). 30 anys de l'experiència 'pirata' que va portar les emissions de TV3 a Igualada. *Infoanoia.cat*. Recuperat el 3 de març del 2016 a <http://infoanoia.cat/not/4187/30-anys-de-l-experiencia-pirata-que-va-portar-les-emissions-de-tv3-a-igualada/>

¹¹⁶ Entrevista personal. Manel Calbet, 10 de juliol del 2015

¹¹⁷ LA TELE. (----). *Qui som*. Recuperat el 23 de novembre del 2015 a <http://latele.cat/qui-som>

¹¹⁸ REGUERO, N. i SANMARTÍN, J. (2008). *Los medios sin ánimo de lucro ante la Televisión Digital Terrestre (TDT). El caso de Pluralia TV (2007)*. Comunicació dins *Investigar la comunicació*. 30 de gener-1 de febrero del 2008, Santiago de

inicialment adopta la fórmula de cooperativa i que després passa a ser una associació sense ànim de lucre, vol ser «una finestra a veus, temes, escenaris i enfocaments diferents als que apareixen als mitjans de comunicació de masses convencionals» (Reguero i Sanmartín, 2008: 9). Els darrers vídeos de Pluràlia TV daten del 2011.

El 2006 apareix al barri barceloní de Sants una televisió comunitària per Internet, Sants TV. El grup impulsor, a banda de produir continguts propis sobre esdeveniments al barri, vol fomentar l'ús de les tecnologies audiovisuals entre el dens teixit associatiu i polític del barri perquè les entitats enregistren i difonguin les seves activitats i reivindicacions¹¹⁹.

El 2007, el Congreso de los Diputados aprova la Ley de medidas para el impulso de la sociedad de la información (LISI), que reconeix explícitament la figura de les «televisions de proximitat sense afany de lucre», definició a què poden acollir-se les televisions ciutadanes. Aquesta fita s'aconsegueix gràcies a la feina de televisions ciutadanes històriques, com RTVCardedeu i la madrilenya Tele K, i la ReMC, que treballen amb el grup parlamentari d'Izquierda Unida-Iniciativa per Catalunya Verds per presentar dues esmenes al projecte de la llei perquè se'ls reconegui l'existència i se'ls planifiquin freqüències d'emissió¹²⁰. De tota manera, és un reconeixement mínim i, com assenyalen Fleischman i Sáez, el reglament general que desplega la LISI diu que la planificació de l'espectre per a la televisió de proximitat sense ànim de lucre «no serà prioritària respecte a altres serveis planificats o planificables» (2009: 8). A més, apunten que el reglament tècnic de la llei imposa unes condicions d'emissió «irrisòries», amb unes limitacions de potència que marginen clarament les televisions ciutadanes.

Curiosament, la LISI no contempla les ràdios ciutadanes. Sí que ho fa, en canvi, la Ley general de la comunicación audiovisual, a la qual ens hem referit en l'apartat sobre les ràdios. Malgrat que contingui un reconeixement definitiu de la comunicació ciutadana, la llei i el pla tècnic que se'n deriva no milloren la situació d'aquestes ràdios i televisions. Això fa que, actualment, segons Calvo, a l'Estat espanyol els mitjans ciutadans vegin «minvada la seva capacitat de comunicar i treballar per a la comunitat a què serveixen» (2011: 10).

L'abril del 2010 es produeix a l'Estat espanyol l'apagada analògica i el pas a la TDT. La transició d'una tecnologia a l'altra havia estat fixada per la Unió Europea, que donava

Compostel·la. Recuperat el 18 de febrero del 2016 a http://www.ae-ic.org/santiago2008/contents/esp/comunicaciones_det25138.html?id_seccio=3&id_apartat=1&id_callfor=53

¹¹⁹ Entrevista personal. Oriol Rigola i Montse Puig, 11 de juliol del 2015.

¹²⁰ REGUERO, N. i SANMARTÍN, J. (2009). La regulación de los medios audiovisuales de proximidad ante la digitalización en España. Antecedentes y perspectivas. *Revista Latina de Comunicación Social*, 64. Recuperat el 17 de febrero del 2016 a http://www.revistalatinacs.org/09/art/36_835_45_ULEPICC_18/Sanmartin_y_Reguero.html

als estats membres fins el gener del 2012 perquè es fes l'apagada¹²¹. Les televisions ciutadanes dels Països Catalans d'aquest moment que emeten en analògic, RTVCardedeu i LaTele, fan el pas al nou sistema d'emissió sense la llicència que, amb la LISI, semblava que podrien tenir.

Tornant a les experiències de comunicació ciutadanes dels Països Catalans, el 2012 l'associació sense ànim de lucre Barri.TV, que es dedica a «la realització de projectes audiovisuals de caire social de les barriades de la perifèria de Palma», posa en funcionament el projecte de Sa Tevavisó¹²². Aquesta televisió, participativa i autogestionada, vol implicar la ciutadania en la seva producció, gestió i finançament¹²³. Neix com a televisió per Internet, però inicia els tràmits per demanar al Consell de Mallorca un dels canals de TDT que corresponen a l'ens, i que no es fan servir perquè s'havia tancat Televisió de Mallorca i no hi havia cap ens ni empresa que els utilitzés (Fernández, 2014: 175). La concessió d'una llicència de TDT no es produeix. Actualment, Sa Tevavisó no emet (els darrers vídeos produïts per la televisió són del febrer del 2014). També el 2012 apareix Televisió Vila de Salt, a la població gironina de Salt, de l'impuls d'una associació sense ànim de lucre. Els membres d'aquest mitjà exclusivament digital es defineixen com la televisió popular de la ciutat i animen veïns i entitats a col·laborar-hi¹²⁴.

El juliol del 2014, la Direcció General de Mitjans Audiovisuals de la Generalitat de Catalunya imposa a l'ACS una multa 500.001 euros perquè LaTele emet sense llicència al canal 37 de la TDT. Com amb l'anterior multa, la televisió comunitària barcelonina decideix no pagar la sanció i engega una campanya de suport ciutadà¹²⁵. Es dona la circumstància que, a finals del juny del mateix any, el grup parlamentari de la Candidatura d'Unitat Popular presenta una moció al Parlament de Catalunya per reordenar l'espai radioelèctric català i atorgar-ne un terç als mitjans ciutadans, entre altres mesures per donar ple reconeixement legal a aquestes iniciatives. La majoria de punts de la moció es tomben¹²⁶. A principis del 2015, La Tele deixa d'emetre per la TDT; alguns dels seus continguts, com l'informatiu *Contrainfos*, s'emeten avui a la pàgina web del mitjà¹²⁷.

¹²¹ GÓMEZ, R. (29/3/2010). Todo listo para el apagón analógico. *El País*. Recuperat el 5 de març del 2016 a http://elpais.com/diario/2010/03/29/sociedad/1269813603_850215.html

¹²² FERNÁNDEZ, N. *Responsabilitat compartida. Sa Tevavisó, una nova forma de creació i divulgació de continguts a la xarxa*. Dins COSTA, L. i PUNTÍ, M. (eds). (2014). *Comunicació pel canvi social: reflexions i experiències per una comunicació comunicativa, emancipadora i transparent*. Documenta Universitaria: Girona. p. 167

¹²³ SA TEVAVISÓ. (2013). *El projecte*. Recuperat el 28 de novembre del 2015 a <http://www.sateva.tv/wp-content/uploads/2013/05/El-projecte1.pdf>

¹²⁴ TELEVISIÓ VILA DE SALT. (----). *Qui som*. Recuperat el 29 de novembre del 2015 a <http://www.televisioviladesalt.com/quisom.html>

¹²⁵ LA TELE. (9/7/2014). *Escriu a la DGM pel dret a comunicar*. Recuperat el 29 de novembre del 2015 a <http://latele.cat/article/escriu-la-dgm-pel-dret-comunicar>

¹²⁶ CUP-AE. (26/6/2014). *CiU i PP tomben la moció de la CUP-AE sobre la reordenació de l'espai comunicatiu català*. Recuperat el 20 de febrer del 2016 a <http://www.parlament.cup.cat/?p=1061>

¹²⁷ Entrevista personal. Ramon Sesén, 16 de març del 2016.

El darrer projecte de televisió ciutadana als Països Catalans que ha engegat és Pardiniyes TV, televisió virtual vinculada a l'associació de veïns del barri de Pardiniyes, a Lleida. En el moment d'entrevistar-los, encara estaven buscant col·laboradors voluntaris i preparant diversos programes pilot, la majoria sobre qüestions del barri¹²⁸.

¹²⁸ Entrevista personal. Jordi Pla, 22 de desembre del 2015.

Ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans. Situació actual.

1. Organització i funcionament

Les ràdios i televisions ciutadanes no es poden entendre sense la participació activa de la societat civil en tots els aspectes d'un mitjà de comunicació. Una de les característiques fonamentals d'aquests mitjans és el funcionament horitzontal. La presa de decisions sol ser col·lectiva i implica els membres que tiren endavant el projecte. Aquest factor de democràcia interna és un tret diferencial respecte als mitjans públics i privats, organitzats de manera vertical i jeràrquica.

1.1. El col·lectiu

1.1.1. Ràdios i televisions de base associativa

Una altra fórmula per definir els mitjans ciutadans és *mitjans associatius*. I és que la majoria d'aquestes iniciatives mediàtiques es constitueixen en associació sense ànim de lucre per dotar-se d'una figura jurídica que els doni una mínima entitat legal perquè, com ja s'ha explicat i s'explicarà més endavant, a l'Estat espanyol no han tingut mai un reconeixement legal ple.

Primerament, cal diferenciar, en cada cas, l'associació de la ràdio o la televisió en si mateixes. La immensa majoria dels mitjans analitzats en aquest treball són associatius: estan reconeguts legalment com a associació, encara que com a mitjans de comunicació –excepte en algun cas, com s'explicarà– no tenen llicència per emetre. No tots els socis de les associacions que impulsen mitjans ciutadans participen activament en la ràdio o televisió; n'hi ha que només els donen suport econòmic pagant quotes o fent aportacions esporàdiques. Per exemple, a Ona Mediterrània hi col·laboren un centenar de persones, però la base social del projecte supera les sis-centes; a Contrabanda, unes quaranta persones fan ràdio, però l'associació compta amb setanta membres; l'associació que gestiona Ràdio Klara té una dotzena de membres, però la ràdio es fa amb la col·laboració de quaranta persones.

Una associació, segons les diverses administracions presents als Països Catalans, ha d'estar formada per almenys tres persones físiques, que s'uneixen de manera lliure i voluntària per aconseguir un fi, ja sigui particular o general, sense ànim de lucre. En una associació hi ha tres càrrecs imprescindibles: presidència, secretaria i tresoreria. L'òrgan de govern de les associacions és l'assemblea general, en què cada membre de l'associació participa en peu d'igualtat. L'assemblea general és l'encarregada de prendre les decisions més importants que afecten el funcionament de l'associació.

1.1.2. Nombre de membres

Com ja hem assenyalat, cada experiència de comunicació ciutadana està molt condicionada per l'entorn demogràfic, socioeconòmic, cultural i geogràfic en què desenvolupa la seva activitat. Això influeix en totes les facetes del mitjà, des del tipus de continguts fins al nombre de persones que hi participa i el seu perfil.

En el moment de fer l'entrevista als mitjans estudiats en aquest treball –entre el juliol del 2015 i el març del 2016–, n'hi ha que amb prou feines arriben a la desena de membres, mentre que d'altres compten amb una base d'un centenar de col·laboradors. És evident que la participació en el mitjà depèn, en bona mesura, del grau de coneixement que el projecte té en el seu entorn més immediat: algunes ràdios i televisions són un referent en els seus barris, pobles i ciutats, bé perquè són l'únic mitjà de comunicació audiovisual que hi ha, bé perquè articulen un discurs mediàtic potent; d'altres, en canvi, encara s'estan donant a conèixer, o passen per una època de participació baixa.

Les formes d'aconseguir noves adhesions als projectes, ja sigui com a socis o com a col·laboradors en la programació, són diverses. La primordial és que el mitjà sigui present en la vida quotidiana del seu entorn, en el teixit associatiu i en els actes importants –festes majors, plens municipals, mobilitzacions veïnals, jornades reivindicatives, actes culturals, etc–. A més a més, moltes emissores fan tallers de ràdio, que poden atreure nous col·laboradors i ser l'embrió de futurs programes.

1.1.3. Perfil dels membres

Pel que fa a l'edat de les persones implicades, les ràdios i televisions ciutadanes presenten, també, una heterogeneïtat notable. Hem vist que, en l'actualitat, als Països Catalans conviuen ràdios i televisions ciutadanes que fa més de vint-i-cinc o trenta anys que emeten amb projectes de creació recent. Algunes de les ràdios veteranes, com Ràdio Klara o Contrabanda FM, han notat que, en els darrers anys, han incorporat molt pocs col·laboradors de menys de vint-i-cinc anys. A la ràdio lliure de la Ciutat Vella de Barcelona expliquen que «el perfil d'edat dels membres de la ràdio va des dels trenta i quaranta anys fins passats els seixanta. El perfil s'ha anat envellint, com també s'ha anat envellint el públic de l'emissora, perquè potser la gent jove no escolta tant la ràdio per FM» (Ignacio, Nerea i Àlex, 3 de setembre del 2015). A l'emissora valenciana apunten que els falta gent «de la franja d'edat més jove, potser perquè estan més habituats a la xarxa» o perquè no els atreu el tipus de programació que fan¹²⁹. En altres mitjans, en canvi, els participants són, sobretot, gent molt jove, que no arriba a la trentena, sense que això vulgui dir que siguin només un mitjà *per a joves*. És el cas de Ràdio 77, Ràdio Ateneu del Clot i Ràdio Puçol, totes tres amb menys de deu anys d'existència. No obstant això, hi ha ràdios i televisions en què el perfil dels membres

¹²⁹ Entrevista personal a Manolo Totxa, 28 de juliol del 2015.

abraça una gran part de l'espectre d'edats, des d'adolescents a jubilats, com ara a Ràdio Malva, Ona Mediterrània, RTVCardedeu, e-Ràdio Sant Genís i Ràdio La Mina.

En general, els membres de les ràdios i televisions analitzades no tenen cap formació específica en l'àmbit de la comunicació, sinó que aprenen –ja sigui per redactar el guió d'un programa, per editar els continguts o per muntar l'antena d'emissió– amb la participació regular en els mitjans. En aquest sentit, les ràdios i televisions ciutadanes juguen un paper decisiu en l'alfabetització mediàtica. Tanmateix, en alguns d'aquests mitjans també hi participen professionals de la comunicació. En la majoria de casos, ho fan com a voluntaris i, si cal, assessoren la resta de membres en aspectes tècnics. De tota manera, alguns mitjans han optat, per diverses raons, per tenir personal assalariat.

1.1.4. Treballadors i alliberats

El treball voluntari és la base de qualsevol mitjà ciutadà. Tot i que els mitjans ciutadans es declaren no professionals i sense ànim de lucre, això no exclou que alguns hagin decidit comptar amb algun professional remunerat. D'altres han alliberat algun membre de l'associació perquè dediqui un nombre d'hores setmanals a la gestió i coordinació del mitjà. Ona Mediterrània té, el setembre del 2015, dos periodistes professionals, que són qui suporta més càrrega de feina a l'emissora, i té en perspectiva professionalitzar dos periodistes més i dos tècnics; RTVCardedeu compta amb un petit equip de persones que cobren per la seva feina de producció de continguts, a banda de l'encarregada de la digitalització de l'arxiu del mitjà –que abraça trenta-cinc anys–, que també rep una remuneració; Ràdio Arrels funciona en l'actualitat amb tres periodistes a jornada completa i un a mitja jornada, tot i que fa uns anys tenia sis assalariats.

Altres mitjans ciutadans tenen persones alliberades. És el cas de Boca Ràdio, Ràdio PICA i Ràdio La Mina. Al començament, LaTele havia tingut dues persones alliberades, cadascuna tres mesos, però després no van continuar amb aquest sistema i actualment funcionen només amb treball voluntari (Ramon Sesén, 16 de març del 2016). Per la seva banda, a Ràdio Klara hi ha un autònom que cobra una part dels patrocinis del programa que realitza, l'espai matinal diari *Lliure Directe*.

1.2. L'organització

Pel que fa a l'organització, les ràdios i televisions ciutadanes presenten una varietat notable de fórmules organitzatives, que són fruit de diversos factors, com ara la longevitat del projecte i la seva filosofia de treball.

1.2.1. Horitzontals, democràtiques i assembleàries

En el Manifest de Villaverde, s'assenyala que les ràdios lliures s'han de basar en la presa de decisions col·lectiva i directa de totes les persones que participen en l'emissora. En general, els mitjans ciutadans –es considerin lliures, comunitaris, associatius, etc– funcionen assembleàriament; és a dir, tots els membres del col·lectiu tenen veu i vot en la presa de decisions que afecten el mitjà.

D'entrada, hi ha ràdios i televisions en què l'espai únic de decisió i assignació de tasques és l'assemblea. És el cas de Ràdio 77, Contrabanda FM, Ràdio Malva, Ràdio RSK, Sants TV, LaTele, e-Ràdio Sant Genís, Ràdio La Mina, Ràdio Pinsania, Ràdio Puçol i Ràdio Aktiva. En aquests mitjans, les tasques ordinàries –programació, qüestions tècniques, gestió dels recursos econòmics, comunicació, etc– recauen sobre comissions o grups de treball.

Una circumstància que es dona en qualsevol associació és que els membres que tenen més disponibilitat són qui més temps dedica al col·lectiu. És per això que algunes ràdios i televisions ciutadanes s'han dotat d'un esquema organitzatiu que va més enllà de l'assemblea per tal de gestionar el dia a dia i decidir sobre els aspectes més rutinaris del mitjà. A Boca Ràdio tenen una junta, de funcionament horitzontal, de deu persones; la junta directiva d'Ona Mediterrània també la formen deu membres; a Ona de Sants-Montjuïc tenen una junta directiva que contempla les funcions de director, subdirector, cap de programes, tècnic i tesorero; Ràdio Ateneu del Clot té un consell de redacció format per un director, un cap de comunicació, un de programes, un tècnic i un administratiu; a Ràdio PICA, tres persones elegides democràticament s'encarreguen de la coordinació; RTVCardedeu compta amb una junta directiva d'una quinzena de persones; a Ràdio Arrels, a més de l'equip de redacció, hi ha la figura del director i gestor administratiu i financer. Cap de les persones que forma part de les juntes d'aquests mitjans rep una remuneració a canvi de la tasca que desenvolupen.

Finalment, alguns mitjans han decidit abandonar la via de l'assemblearisme estricte. A Ràdio Klara, després d'una colla d'anys de funcionar en assemblea, es va arribar a una situació límit, en què l'elevat nombre de participants a les reunions i les diferències entre els membres de la ràdio va portar a una situació de bloqueig de l'assemblea: prendre decisions, fins i tot les rutinàries, era un procés massa lent i es tornava una i altra vegada sobre les mateixes qüestions. Finalment, es va decidir que fossin els membres de l'associació Centre d'Estudis i Comunicació Alternativa (CECA), que dona figura jurídica a Ràdio Klara i que és la titular de la llicència d'emissió, qui tingués el poder de decisió (Durà, 2012: 115-117). Tot i això, CECA convoca periòdicament tots els membres de la ràdio –que des de la reestructuració tenen veu, però no vot– per comentar i fer suggeriments sobre el rumb de l'emissora. L'altre mitjà que no funciona assembleàriament és Ràdio 90, després d'anys de d'haver-ho fet. Xevi Baca i Josep Cuèllar, membres de l'emissora garrotxina, expliquen que «durant molt de temps, una

o dues persones s'encarregaven de tot, cosa molt dolenta tant per a aquestes persones com per a la resta de la ràdio»¹³⁰. Així doncs, hi ha un grup de sis persones, la direcció de l'emissora, que és la propietària de l'equipament tècnic del mitjà i que és qui assumeix més feina –sense rebre remuneració– perquè la resta de membres puguin dedicar-se a fer programes. Les decisions es prenen per consens amb la resta de col·laboradors¹³¹.

1.2.2. Presa de decisions i periodicitat

Com a associació, els mitjans ciutadans estan obligats pels seus estatuts a celebrar, almenys, una assemblea anual. A part d'aquesta trobada, la majoria les ràdios i televisions mantenen reunions d'una manera periòdica. N'hi ha algunes que no han fixat una periodicitat per trobar-se i es reuneixen de manera esporàdica o segons les necessitats del mitjà, com Ràdio 77, Sants TV, Ràdio Pinsania, Ràdio Puçol, Pardinyes TV i e-Ràdio Sant Genís.

De la resta, la regularitat de les assemblees i reunions varia en cada cas. A Boca Ràdio, la junta es troba cada quinze dies, i les assemblees es fan un cop cada un o dos mesos. Ona de Sants-Montjuïc preveu una reunió de la junta cada mes o mes i mig, i entre tres i quatre assemblees l'any, a banda de l'ordinària de l'associació. Els socis d'Ona Mediterrània es reuneixen el primer trimestre de l'any; els representants de cada programa es troben un cop al trimestre i també es fan assemblees d'oients, reunions obertes perquè la gent que escolta la ràdio els faci arribar idees i crítiques. Ràdio Ateneu del Clot celebra dues assemblees l'any, i el seu consell de redacció es reuneix bimensualment. Els membres de LaTele es troben cada dues o tres setmanes. A Ràdio Klara, CECA es reuneix cada mes per parlar de tots els aspectes de la gestió del mitjà, i convoca una trobada cada tres mesos amb tots els membres de la ràdio. Els membres de Ràdio 90 es troben un parell de vegades l'any. La junta directiva de RTVCardedeu es reuneix mensualment, i només es fa una assemblea general anual amb els socis. Els assalariats de Ràdio Arrels fan una reunió cada dues-tres setmanes. A Ràdio La Mina, les assemblees són trimestrals. Ràdio Aktiva mira de celebrar cada assemblea periòdica en un poble diferent de la Vall d'Albaida i l'Alcoià.

¹³⁰ Entrevista personal a Xevi Baca i Josep Cuèllar, 25 d'octubre del 2015.

¹³¹ Conversa per correu electrònic amb Josep Cuèllar, 6 de març del 2016.

2. Continguts i emissió

Els mitjans ciutadans, com a iniciatives diferenciades de les institucions públiques i les empreses privades, mantenen l'autonomia ideològica i econòmica. Això vol dir que els col·laboradors no pateixen ingerències ni indicacions de caire polític a l'hora d'elaborar els seus programes. Els mitjans ciutadans i, en especial, les ràdios lliures, han estat identificades amb l'anarquisme i l'esquerra extraparlamentària i revolucionària. Moltes de les primeres ràdios lliures a Barcelona i València i les poblacions dels seus voltants estaven impulsades per grups llibertaris, comunistes i nacionalistes. De tota manera, les ràdios i televisions ciutadanes no són portaveus d'una ideologia determinada ni òrgans d'expressió d'una organització política. Per exemple, un dels membres de Ràdio Klara, Manolo *Totxa*, explica que tot i que l'emissora té «un origen vinculat al moviment llibertari», no demanen «carnets de llibertari per poder fer un programa» (Manolo Totxa, 28 de juliol del 2015). Per la seva banda, emissores com Ràdio RSK i Ràdio 90 es declaren emissores apolítiques, i Ràdio Puçol i Ràdio 77 es defineixen com ràdios amb una visió crítica, sense enquadrar-se en cap ideologia concreta.

Tot i això, és evident que els mitjans ciutadans no estan oberts a qualsevol tipus de continguts i opinions. Malgrat la llibertat d'expressió i la manca d'una línia editorial marcada, les ràdios i televisions estudiades en el treball fixen línies vermelles pel que fa a les idees i postures que no tenen cabuda en la seva graella. Boca Ràdio, per exemple, explica a les persones que volen ser-ne col·laboradores que l'emissora és «antiracista, antimasclista, antifeixista i que no té publicitat»¹³². En una línia similar, a Klara, explica Manolo *Totxa*, hi ha postures que no es toleren, com «el feixisme, l'autoritarisme o el masclisme». A Ona de Sants-Montjuïc, comenta Àlex Barragán, no ens fiquen amb els continguts: «La gent pot parlar del que li vingui de gust, sempre que hi hagi un comportament ètic, unes limitacions, davant del micròfon»¹³³. A e-Sant Genís Ràdio, deixen clar que «de censura, aquí, cap ni una: és una ràdio del barri i pel barri. Mentre no s'insulti o es parli de religió...»¹³⁴. Per tant, queden fora dels mitjans ciutadans el proselitisme polític i religiós, els atacs personals i les actituds i ideologies que atempten contra els drets humans.

2.1. Continguts

2.1.1. Tipologia

Es poden identificar tres grans eixos de programació dels mitjans ciutadans. Les primeres ràdios lliures i televisions comunitàries, tenien, com hem vist, els objectius de donar visibilitat a discursos i realitats que fins llavors no havien tingut accés als mitjans, de cobrir el buit d'informació local en pobles i ciutats i de difondre productes culturals

¹³² Entrevista personal a David i Carles. 8 de juliol del 2015.

¹³³ Entrevista personal a Àlex Barragán. 10 de juliol del 2015.

¹³⁴ Entrevista personal a Xavier Civit i Juan Sánchez. 16 d'octubre del 2015.

—especialment, música— alternatius. A això cal afegir-hi, com s'ha dit, la voluntat d'obrir la comunicació a la ciutadania a través de la participació directa en el mitjà.

Des de finals dels setanta, la situació política i social, les tecnologies de la comunicació i l'art han patit transformacions importants. Els mitjans ciutadans s'han anat adaptant a aquests canvis, però els seus objectius de partida romanen inalterables. I és que encara hi ha veus, lluites i expressions artístiques que no es reflecteixen prou als mitjans convencionals, i la participació directa de la ciutadania en els mitjans de comunicació —tot i els avenços en la tecnologia digital— no s'ha assolit plenament.

a) Cultura i música

La música constitueix una part important de la programació de molts mitjans ciutadans, especialment de les ràdios. Els programes musicals de les ràdios i televisions ciutadanes defugen el format de radiofórmula i aposten per programes en què hi hagi un fil conductor, ja sigui estilístic o temàtic, i altres continguts a banda de la música, com entrevistes a músics i cròniques i enregistraments de concerts. Hi podem trobar estils de tota mena, des de música electrònica a *heavy metal*, passant pel *blues* i el *folk*.

Algunes emissores i televisions volen potenciar la música en català o bé feta als Països Catalans; és el cas, per exemple, de Boca Ràdio, Ona Mediterrània, Ràdio Puçol i Ona de Sants-Montjuïc. D'altres s'especialitzen en música en català, com Ràdio 77 amb el programa *Canya i Tralla en català*. A RTVCardedeu fan *Somtresitu*, en què s'entrevista grups catalans i es fan actuacions en directe. Alguns mitjans, com RSK i Boca Ràdio, organitzen concerts. A e-Ràdio Sant Genís, per la seva banda, emeten sessions de diversos punxadiscos del barri.

La majoria de ràdios ciutadanes, quan no emeten programes propis o d'altres emissores, omplen el temps d'emissió amb continuïtat musical.

Els mitjans ciutadans són un aparador per a expressions culturals de tota mena. Per exemple, diverses experiències analitzades en aquest treball emeten espais dedicats a la literatura —Contrabanda FM, Ràdio RSK, Ràdio PICA, Ràdio Klara, Boca Ràdio—. Ràdio PICA, des que va néixer, ha apostat per donar cabuda a les arts, la cultura i l'experimentació: «La voluntat de la nova emissora [Ràdio PICA] era la promoció artística en forma de tauló d'anuncis i, sobretot, de producció radiofònica original, independent i, tant com es pogués, original i d'avantguarda» (Villagrassa, 2006: 24). Per la seva banda, Ràdio 90, que es defineix lliure i cultural, se centra sobretot en música i espais híbrids entre música i altres disciplines artístiques.

b) Informatius i actualitat

Els continguts de tipus informatiu i d'actualitat —ja sigui internacional, nacional o local— són presents en la immensa majoria dels casos estudiats en el treball.

D'entrada, cal definir dos grans blocs dins d'aquest tipus de programes: els contrainformatius i els informatius. Sovint s'associa als mitjans ciutadans, i sobretot a les ràdios lliures, el concepte *contrainformació* o *informació contrahegemònica*, que ja apareix al manifest d'Ona Lliure. S'entén que aquest tipus de programes suposen «una comunicació orientada al canvi social, tant per els seus continguts –tots aquells a què els discursos hegemònics perceben com amenaces a l'*statu quo*– com per les seves estructures organitzatives» (Barranquero i Sáez, 2010: 8). Recordem que les primeres ràdios lliures donen a conèixer temes, fets i col·lectius socials que no apareixen gaire o mai als mitjans de comunicació hegemònics de l'època. També opten per una mirada diferent a la de les grans mèdia a l'hora d'enfocar i explicar l'actualitat, no condicionada pels interessos polítics i econòmics que solen influir, més o menys subtilment, en les rutines periodístiques i la selecció de les informacions. Entre les ràdios i televisions ciutadanes actuals dels Països Catalans, les que tenen contrainformatius a la graella són Contrabanda FM, Ràdio Klara, Ràdio PICA, LaTele i Ràdio Puçol.

Altres ràdios i televisions, tot i no que no ofereixen espais contrainformatius regulars, sí que tenen espais en què s'aborda l'actualitat des d'una perspectiva crítica. Trobem programes dedicats a l'actualitat política i social a Boca Ràdio, Ràdio Ateneu del Clot, Ràdio Klara, Ràdio Malva, Sants TV, Ràdio Pinsania i Ràdio Aktiva.

Com hem comentat en l'apartat *Qüestió de noms*, una altra manera de definir els mitjans ciutadans és la categoria *mitjans alternatius*. Hem assenyalat que algunes ràdios i televisions ciutadanes, tot i que són alternatives en la manera de fer i funcionar –horitzontals, participatives i sense ànim de lucre–, no es poden considerar –ni s'hi consideren elles mateixes– mitjans alternatius, perquè són els únics mitjans del seu entorn –per tant, l'única referència informativa de la comunitat– i perquè no tenen la intenció d'articular un discurs contrahegemònic. Així doncs, algunes ràdios i televisions no fan contrainformació, sinó informació, sobretot d'àmbit local. No tracten explícitament de contrarestar la versió hegemònica dels mitjans públics i privats, tot i que, com també acabem d'assenyalar, això no vol dir que no puguin emetre continguts de denúncia i crítica social. S'encarreguen, sobretot, de cobrir el buit d'informació local en barris, pobles i ciutats on no hi ha cap altre mitjà audiovisual¹³⁵. És el cas d'e-Ràdio Sant Genís, RTVCardedeu, Ràdio La Mina i Pardinyes. Per la seva banda, Ràdio Arrels es presenta com una «ràdio generalista», on «la informació local és privilegiada»¹³⁶. El tret diferencial és que és l'única emissora de la Catalunya Nord que ho fa en català.

¹³⁵ Hi ha algunes emissores que uneixen les vessants informativa i contrainformativa, que fan un tractament de la realitat des d'un punt de vista contrahegemònic i també cobreixen el buit d'informació local. En el cas de Ràdio Puçol, l'emissora fa una aposta clarament crítica i, a més, és l'únic mitjà de comunicació audiovisual de la localitat. A Ràdio La Mina –única ràdio de Sant Adrià de Besòs–, per la seva banda, fan un programa amb l'espai El Lokal, de Barcelona, dedicat a la contrainformació, i també fan notícies locals en l'espai de magazín matinal.

¹³⁶ Entrevista per correu electrònic a Pere Manzanares. Retornada el 15 d'octubre del 2015.

Els espais (contra)informatius són el tipus de programa que més costa d'elaborar; ja siguin diaris, setmanals o quinzanals, requereixen un equip humà i una dedicació que no sempre són assumibles pels mitjans ciutadans, especialment per aquells que funcionen només amb voluntariat, sense cap treballador o persona alliberada. Així, emissores com Ona de Sants-Montjuïc, Ràdio Malva i Ràdio 90 havien tingut anteriorment programes (contra)informatius, però actualment no en fan perquè no hi ha prou gent amb la disponibilitat suficient per fer-los. Els mitjans que tenen espais d'informació fixes amb una periodicitat alta (diaris o setmanals) són, generalment, els que tenen treballadors; és el cas d'Ona Mediterrània, Ràdio Arrels, RTVCardedeu. LaTele, que funciona només amb voluntariat, havia realitzat *Contrainfos*, l'espai de contrainformació emblemàtic de la televisió dels moviments socials de Barcelona, amb una periodicitat setmanal; actualment, el programa s'emet cada dues o tres setmanes (Ramon Sesén, 16 de març del 2016).

c) Programes de col·lectius

La participació és una de les característiques essencials dels mitjans ciutadans. Es tracta de trencar la unidireccionalitat de l'esquema comunicatiu tradicional i oferir vies de participació a la gent, ja sigui a través de trucades en directe, la col·laboració en programes o la implicació en el col·lectiu que impulsa el mitjà. En força d'aquestes ràdios i televisions no només hi participen persones a nivell individual, sinó que també hi participen membres de col·lectius, entitats o associacions. Així, ja des d'Ona Lliure, els mitjans ciutadans han tingut les portes obertes a organitzacions i moviments socials. Tot i que, com també apuntava el manifest de la primera emissora lliure barcelonina, en quedaven exclosos partits polítics i sindicats majoritaris: les ràdios lliures no volien ni volen ser «portaveus de ningú per poder oferir, d'aquesta manera, amb total autonomia i independència, la paraula a tots els que no la tinguin»¹³⁷. Per tant, no és que les ràdios i televisions ciutadanes *parlin en nom de*, sinó que ofereixen la possibilitat d'expressar-se a individus i col·lectius.

Són moltes les entitats que col·laboren en mitjans ciutadans dels Països Catalans. Podem citar, com exemples, un grup de treballadors de Transports Metropolitans de Barcelona a Contrabanda FM; l'Assemblea de Docents i Joves de Mallorca per la Llengua a Ona Mediterrània; la Federació d'Ateneus de Catalunya a Ràdio Ateneu del Clot; l'Associació Valenciana d'Amistat amb Cuba José Martí a Ràdio Klara; Gràcia Territori Sonor a Ràdio PICA i l'Assemblea Nacional Catalana a Ràdio La Mina. Sants TV, per la seva banda, intenta que siguin les mateixes entitats del barri de Sants qui produeixi els seus continguts audiovisuals per després difondre'ls per Internet. LaTele també perseguia aquest objectiu, tot i que, com reconeix un dels membres de la televisió, Ramon Sesén, «en general costa que els col·lectius enregistren i generin els seus propis continguts» (Ramon Sesén, 16 de març del 2016). D'altra banda, hi ha

¹³⁷ Manifest d'Ona Lliure, *op. cit.*

ràdios que treballen amb col·lectius com ara discapacitats intel·lectuals –Ona de Sants-Montjuïc–, persones amb malalties mentals –Contrabanda FM– o pacients d'un centre de dia –Ràdio RSK–.

Tot i que no són pròpiament col·lectius ni entitats de la societat civil, hi ha equipaments públics que fan programes divulgatius en alguns mitjans ciutadans. Així, a Ràdio Ateneu del Clot i a Ràdio La Mina hi col·laboren els Centres d'Atenció Primària dels seus barris; a l'emissora de Sant Adrià de Besòs també participen l'Arxiu Històric de la ciutat i la biblioteca Font de La Mina.

2.1.2. La llengua

Pel que fa a la llengua dels programes de producció pròpia, les ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans presenten una diversitat notable.

Ràdio 77, Ona Mediterrània, RTVCardedeu, Ràdio Arrels, Ràdio 90, Ràdio Pinsania, Ràdio Puçol, Ràdio Aktiva, Ràdio Ateneu del Clot, Sants TV i Pardinyes TV, en el moment de fer-los l'entrevista, emeten tots els continguts propis en català. En d'altres, tant el català com el castellà són presents a la graella, en proporcions que varien segons el cas: entre aquests mitjans, trobem Boca Ràdio, Contrabanda FM, Ona de Sants-Montjuïc, Ràdio RSK, Ràdio Klara, Ràdio Malva, Ràdio PICA, LaTele, e-Ràdio Sant Genís i Ràdio La Mina.

Cal assenyalar que les ràdios i televisions ciutadanes no marquen estrictament la llengua en què es fan els programes; tothom pot expressar-s'hi com vulgui. Tanmateix, sí que hi ha alguns mitjans que fan una aposta decidida perquè el català sigui present en tots els continguts. És el cas de Ràdio 77, Ona Mediterrània, Ràdio Arrels i Ràdio Puçol.

Finalment, hi ha emissores que emeten programes propis en altres llengües. A Ona de Sants-Montjuïc s'emet *Mon País*, espai íntegrament en aranès, i a Contrabanda FM hi ha un programa en italià i un en alemany.

2.1.3. Producció

Un dels objectius de partida de les ràdios i televisions ciutadanes és la desmitificació del mitjà; és a dir, aconseguir que els participants coneguin i siguin conscients dels processos tècnics i discursius que hi ha al voltant de la comunicació mediàtica. Prado assenyala que una de les aportacions de les ràdios lliures és que en l'elaboració dels continguts es dona «un procés d'aprenentatge que, sense assolir un gran nivell tècnic al principi, té l'avantatge de familiaritzar la gent amb el mitjà, tot desmitificant-lo» (1980: 165). Les ràdios lliures aposten, doncs, per la tendència a eliminar la divisió social del treball: tothom ha de saber fer una mica de tot i tenir nocions dels aspectes tècnics de la producció dels programes. Tot i que sempre hi sol haver una persona o un

grup de persones encarregada del funcionament tècnic global del mitjà –de comprovar que els equips funcionin bé i arreglar-los quan s'espantin, per exemple–, es vol que els participants a les ràdios i televisions tinguin prou autosuficiència per enregistrar i editar els continguts.

2.2. Emissió

2.2.1. Temps d'emissió i periodicitat

El temps d'emissió i la periodicitat dels programes estan estretament lligats al nombre de participants i la seva disponibilitat. En general, la majoria de continguts tenen una emissió setmanal o quinzenal. També n'hi ha de més esporàdics. Tanmateix, en alguns mitjans –que acostumen a ser els que tenen treballadors o alliberats– hi ha programes diaris: *El crepuscle encén estels* i els informatius d'Ona Mediterrània; *Lliure Directe*, de Ràdio Klara i *Els Matins*, de Ràdio La Mina.

2.2.2. Canals

Pel que fa als canals d'emissió, distingim dos grups: els mitjans que combinen l'emissió analògica –la TDT, en el cas de les televisions– amb Internet, i els que emeten exclusivament en línia.

En el grup de les ràdios i televisions ciutadanes que emeten per la FM i la TDT, hi ha Boca Ràdio, Contrabanda FM, Ona de Sants-Montjuïc, Ona Mediterrània, Ràdio RSK, Ràdio Klara, Ràdio Malva, RTVCardedeu, Ràdio Arrels, Ràdio 90, Ràdio La Mina, Ràdio Pinsania i Ràdio Aktiva. Així doncs, hi trobem una barreja de mitjans amb trajectòries llargues –algunes de més de tres dècades– i d'altres que han nascut fa menys de deu anys. Per contra, entre els mitjans que actualment emeten només per Internet, només n'hi ha un que hagués estat fundat abans del 2000, Ràdio PICA¹³⁸. La resta són Ràdio 77, Ràdio Ateneu del Clot, Sants TV, e-Ràdio Sant Genís, Ràdio Puçol, Pardiniyes TV i LaTele¹³⁹.

Com hem vist en l'apartat *Història de les ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans*, a l'Estat espanyol els mitjans audiovisuals impulsats per la societat civil estan reconeguts legalment, però no se'ls té en compte a l'hora de convocar concursos de llicències, o bé se'ls fa competir amb operadores privades per obtenir-ne. Per tant, moltes es troben en situació al·legal: ocupen una freqüència o freqüències que no els han estat assignades. Tornarem sobre aquest punt més endavant. Per ara, direm quines són les ràdios i televisions ciutadanes que sí que emeten en condicions legals, i no en l'habitual al·legalitat d'aquest tipus de mitjans: es tracta de Ràdio Arrels –ràdio

¹³⁸ Ràdio PICA va deixar d'emetre per la FM, al 96.6, a finals del 2012. Font: Coordinadora de Ràdios Lliures de Catalunya. Recuperat el 3 de març del 2016 a <http://www.radioslliures.info/?p=694>.

¹³⁹ LaTele va deixar d'emetre per la TDT a principis del 2015, a causa de l'elevat cost que suposava mantenir l'emissió per aquest canal.

associativa de l'Estat francès, reconeguda legalment des dels vuitanta–, Ràdio Klara – que va obtenir una llicència de ràdio cultural, concedida per la Generalitat Valenciana el 1989– i Ona Mediterrània –que fa servir una de les tres freqüències de ràdio que gestiona l'Associació Voltor gràcies a un acord amb Abertis¹⁴⁰–.

Es podria pensar que la tecnologia digital soluciona els problemes dels mitjans ciutadans pel que fa a les emissions; és a dir, que emetent per Internet, on no cal tenir una llicència atorgada per l'administració, se supera la situació de buit legal en què es troben moltes ràdios i televisions ciutadanes. Per als mitjans ciutadans que ja emetien en analògic, l'arribada d'Internet va suposar «un complement i una garantia de la continuïtat dels projectes», explica García (2013: 125). Segons l'autor, les ràdios i televisions ciutadanes històriques que mantenen l'emissió analògica no ho fan «per nostàlgia», sinó perquè no defalleixen en la seva reivindicació històrica pel dret a emetre i per «l'accés de la ciutadania a l'espectre radioelèctric per crear els seus propis mitjans» (2013: 128). Per tal d'assolir aquest objectiu, un dels punts de partida fonamentals del moviment de les ràdios lliures i les televisions comunitàries, és important que els mitjans ciutadans conservin les emissions per la FM i la TDT.

2.3. Recepció

Rennie (2006) apunta que la relació dels públics amb els continguts dels mitjans ciutadans ha estat molt poc estudiada. L'autora considera que aquests mitjans no són jutjats de la mateixa manera que els públics i privats; se'ls reconeix la proximitat, la rellevància del contingut i la voluntat participativa, més que no pas la tècnica o la correcció periodística.

Les ràdios i televisions analitzades en aquest treball no disposen de dades, excepte en un cas¹⁴¹, sobre la seva audiència. No poden assumir els costos que té fer un estudi d'audiència. I, si poguessin, segurament no l'encarregarien: moltes de les persones entrevistades asseguren que les ràdios i televisions en què participen no estan capficades en saber quanta gent els segueix. Tenen altres maneres de mesurar el *feedback*: el boca-orella, trucades en directe, propostes que els fan arribar els col·lectius i associacions del seu entorn, retransmissions d'actes en directe, etc. I, amb les emissions en línia, poden saber quantes persones els escolten o visualitzen.

No és fàcil, per tant, fer una anàlisi de les audiències dels mitjans ciutadans. El que és segur és que parlem d'audiències prou heterogènies, com els mateixos mitjans i les persones que els tiren endavant. Podem apuntar, no obstant això, algunes característiques d'aquestes audiències. Les ràdios lliures, i altres mitjans ciutadans que tinguin continguts sobre política al marge de les institucions, atreuen el públic que es

¹⁴⁰ Les altres dues són per a la recepció de Catalunya Ràdio i Catalunya Música. Entrevista personal a Tomeu Martí, 14 de setembre del 2015.

¹⁴¹ Ràdio Klara es va decidir a fer un estudi d'audiència el 2010. El resultat: més de 80.000 oients a la comarca de l'Horta, sense comptar-hi l'emissió per Internet. Entrevista personal a Manolo *Totxa*, 28 de juliol del 2015.

defineix dins els paràmetres ideològics de l'esquerra, i especialment, en l'anarquisme i l'esquerra revolucionària. Tal com diuen a Contrabanda pel que fa a l'audiència: «Tenim la sensació que sobretot és gent dels moviments socials, d'esquerres, i anarquistes». És una visió que comparteixen altres emissores, com Ràdio Klara. Tot i això, Ignacio, Nerea i Àlex, membres de Contrabanda, expliquen que la seva audiència no sempre ha de respondre a un perfil polític concret: «Potser hi ha gent interessada en el cinema que s'escolta els nostres programes de cinema, i no ho fa perquè la ràdio tingui un determinat component ideològic». Altres mitjans, com Boca Ràdio i Ràdio Puçol, intueixen que l'audiència que tenen és sobretot jove, perquè les mateixes emissores estan impulsades per jovent. David i Carles, de Boca Ràdio, comenten que des de la ràdio suposen que el gruix de del seu públic és jove, perquè emeten «una programació jove» i conviden associacions juvenils «a dir la seva a la ràdio». Els mitjans amb una programació generalista i arrelats als seus contextos, com RTVCardedeu, és presumible que arribin a audiències de diverses franges d'edat i perfils polítics.

3. Finançament

L'autogestió, la independència financera de les institucions públiques i anunciants privats, és l'aspiració de moltes ràdios i televisions ciutadanes. Ara bé, les circumstàncies particulars de cada mitjà han desembocat en vies mixtes de finançament, que poden incloure aportacions dels sectors públic i privat.

3.1. Diverses formes de finançament

Com hem anat indicant, un mitjà ciutadà està determinat per l'entorn en què s'inscriu. La demografia, l'estructura socioeconòmica, el grau de mobilització i organització popular i la relació amb les administracions són factors que configuren la naturalesa de les ràdios i televisions ciutadanes. Això es nota en aspectes com el finançament: no hi ha vies úniques per obtenir recursos, ja siguin monetaris o materials (local, equip tècnic, etc).

Les fonts de finançament detectades en el treball de camp són les següents: quotes i aportacions de les persones sòcies de les associacions que impulsen els mitjans, aportacions d'oients i associacions, actes organitzats pels mitjans –sortejos, àpats, concerts–, intercanvi i cessió de material, publicitat i patrocinis, subvencions públiques i micromecenatge. En general, cada mitjà fa servir més d'una forma d'obtenir recursos.

Hi ha mitjans que es financen només amb recursos propis. Ràdio 77, Contrabanda FM i Ràdio Malva es financen a través de les quotes de socis –en el cas de Malva, quota per programa– i d'actes diversos. Ràdio 90 i Ràdio PICA funcionen exclusivament amb quotes de socis. En canvi, LaTele, Ràdio Pinsania, Ràdio RSK i Ràdio Aktiva no tenen quotes fixes per als membres de l'emissora, i organitzen actes per a l'autogestió, com ara concerts, o bé venen marxandatge. En el cas de Pinsania, s'ha rebut el suport de l'Ateneu Llibertari del Berguedà. Pardinyes TV i e-Ràdio Sant Genís es financen amb aportacions de les associacions de veïns que les impulsen, i Ràdio Ateneu del Clot, amb la de l'ateneu del barri. Per la seva banda, Ràdio Puçol opta per aconseguir recursos a través de l'intercanvi.

Alguns mitjans ciutadans han escollit el micromecenatge¹⁴² per finançar-se de manera puntual. És el cas d'Ona Mediterrània en el moment d'arrencada del projecte; de LaTele per sufragar el cost d'un any d'emissió per la TDT i altres necessitats del mitjà, i de RTVCardedeu per editar uns vídeos sobre la història del segle XX al poble. Diverses ràdios i televisions contempen, també, el finançament a partir de donacions de l'audiència: són Ona Mediterrània, Ràdio Klara, Ràdio Malva i Ràdio Aktiva.

¹⁴² Segons Manuel Fernández i José Ignacio Gallego, un perfil d'emissores que es finança a través del micromecenatge a l'Estat espanyol és el de "projectes vinculats al desenvolupament de ràdios comunitàries i locals". FERNÁNDEZ, M. i GALLEGO, J.I. (2015). El micromecenatge com a eina de finançament de continguts radiofònics a Espanya. *Quaderns del CAC*, 41, 45-54. Recuperat el 7 de gener del 2016 a <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5168820>

D'altra banda, trobem els mitjans que funcionen combinant recursos propis i recursos públics i/o privats. Boca Ràdio es nodreix de les quotes de socis i de subvencions públiques pels projectes que presenta com a associació; Ona de Sants-Montjuïc es finança amb quotes de socis, rep una subvenció anual del districte i fa falques publicitàries a comerços locals (que tenen el mateix preu que una quota de soci de la ràdio); Ona Mediterrània, a banda dels diners de les quotes i les donacions, obté recursos comercialitzant publicitat; Ràdio Klara es manté a través de quotes, donacions i patrocini¹⁴³; Ràdio Ateneu del Clot rep una aportació de l'associació de comerços del districte, EixClot, a canvi d'emetre falques publicitàries, i també opta a subvencions públiques; el finançament actual de RTVCardedeu es basa en les quotes dels socis, un conveni amb l'Ajuntament de Cardedeu –que inclou, entre d'altres, l'enregistrament i emissió del ple municipal i l'elaboració de peces audiovisuals per al consistori– i els diners que ingressa de la Xarxa Audiovisual Local –venda de continguts de RTVC per emetre en altres televisions locals–, i Ràdio La Mina es finança amb subvencions de diverses administracions i el patrocini d'un comerç local. Finalment, algunes ràdios i televisions fan servir locals de titularitat pública com a estudi, de manera que no han d'afrontar el pagament d'un lloguer. És el cas de RSK, RTVCardedeu i La Mina.

Ràdio Arrels, en trobar-se dins l'Estat francès, ha viscut una dinàmica institucional i política diferent a la de l'Estat espanyol pel que fa als mitjans ciutadans, com hem assenyalat anteriorment. Així doncs, a part de les quotes de socis i dels actes que organitza per finançar-se, la ràdio associativa nord-catalana té una injecció molt important de recursos públics, que vénen tant de diversos nivells de l'administració com del Fons de Soutien à l'Expression Radiophonique Locale (FSERL), organisme públic estatal que finança les ràdios associatives. Fa uns anys, Ràdio Arrels també rebia una subvenció de la Generalitat de Catalunya, i la suma de les diverses vies de finançament li permetia tenir una plantilla de sis treballadors; desapareguda la subvenció del govern del Principat, ara en té tres a jornada completa i un a mitja jornada. Per suplir els diners que rebia de la Generalitat de Catalunya, Ràdio Arrels ha fet una crida perquè la societat civil, institucions i empreses col·laborin econòmicament amb l'emissora.

Sobre el finançament estatal, Pere Manzanars, de Ràdio Arrels, assenjala que «té avantatges, perquè complementa els finançaments locals» i que la comissió que l'atorga és «bastant objectiva i independent, no exerceix pressions i la seva composició és plural». Tot i que valora que el suport econòmic del FSERL permet que les ràdios associatives no hagin de recórrer a la publicitat privada, Manzanars reconeix que la dependència de les subvencions suposa una feblesa i troba que «l'inconvenient és que l'aportació –tot i ser més important que la de qualsevol altra institució– té un sostre i

¹⁴³ Manolo *Totxa* explica que la diferència entre patrocini i publicitat és que “els patrocini són per finançar un programa en concret, Klara no emet blocs de tres o quatre minuts d'anuncis. Els patrocini són falques de trenta segons de comerços locals i xicotets, o de col·lectius i associacions que volen difondre convocatòries d'actes”. Entrevista personal, 28 de juliol del 2015.

no permet acompanyar el desenvolupament d'una ràdio, sinó que l'estabilitza a un nivell determinat» (Pere Manzanares, 15 d'octubre del 2015).

Les ràdios i televisions ciutadanes que reben finançament d'institucions públiques via subvenció o d'empreses privades via publicitat manifesten que aquest fet no suposa cap intent de control extern ni de censura o autocensura. David, de Boca Ràdio, explica que l'emissora dóna veu «a qualsevol moviment social que vulgui fer arribar una demanda o una crítica a l'administració. Entenem que ser un mitjà comunitari implica reflectir les realitats que, per incòmodes que siguin, no deixen de donar-se» (David i Carles, 8 de juliol del 2015). Manolo, de Ràdio Klara, assegura que «els patrocinis no comprometen de cap manera el caràcter lliure i llibertari de l'emissora; mai cap patrocinador ens ha dit que parléssim o deixéssim de parlar de determinats temes. I si ho fessin, els diríem que llevessin la falca»¹⁴⁴. A Ràdio La Mina, demanar subvencions no els genera cap tipus de dependència: «Si estiguéssim condicionats pels polítics de torn», expliquen Núria Arnau i Martín Arcos, «no tindríem sentit ni raó d'existir»¹⁴⁵. En canvi, des d'altres emissores, com Contrabanda, es creu que «el fet de dependre, encara que sigui pel local, d'un ajuntament, condiona el funcionament de l'emissora» (Ignacio, Nerea i Àlex, 3 de setembre del 2015).

3.2. Un finançament públic específic? Models d'altres països

Ja ens hem referit a la manca de suport institucional i a les traves legals a què s'han enfrontat i s'enfronten els mitjans ciutadans dels Països Catalans en territori espanyol. I hem fet esment, també, a la situació a l'Estat francès, on un organisme públic finança les ràdios ciutadanes.

Entre els estats europeus no hi ha una postura unànime respecte als mitjans ciutadans. Això sí, la majoria de països han tingut una actitud molt diferent a la dels governs espanyols i autonòmics. Diversos estats donen suport econòmic als mitjans ciutadans, o bé els han concedit llicències d'emissió en condicions diferents a les dels operadors privats. A Holanda, l'administració cobra una taxa per llar on hi hagi ràdio i/o televisor per donar suport econòmic a les ràdios i televisions *locals* –categoria que engloba emissores i canals comunitaris–. A Alemanya, les televisions comunitàries també reben diners públics, tot i que força menys que a Holanda. A Àustria, l'única televisió comunitària és a Viena, i rep un finançament anual del govern de la ciutat¹⁴⁶. Al Regne Unit, les ràdios comunitàries compten amb el suport econòmic del Community Radio

¹⁴⁴ Sergi Durà explica al llibre *Radio Klara, llibre y libertaria* que hi va haver un debat al si de l'emissora sobre la conveniència d'acceptar publicitat. El fet d'emetre patrocinis fa que altres ràdios lliures posin en dubte que Klara pugui definir-se com a lliure, perquè incompleix un dels punts del Manifest de Villaverde.

¹⁴⁵ Entrevista personal a Núria Arnau i Martín Arcos, 4 de desembre del 2015.

¹⁴⁶ VANCOUVER NETWORK COMMUNITY. (15/6/2009). Community Television Policies and Practices Around the World. Recuperat el 25 de novembre del 2015 a <http://www.vcn.bc.ca/cmcs/1pages/Community-Television-Around-the-World.htm>

Fund¹⁴⁷. A més, en alguns d'aquests països, la regulació sobre mitjans ciutadans no permet que aquestes ràdios i televisions emetin publicitat comercial. El suport públic, via finançament, que reben aquests mitjans en els estats que acabem d'esmentar ha permès que moltes ràdios i televisions ciutadanes puguin tenir algun treballador en plantilla, tot i que funcionen majoritàriament a partir del voluntariat.

Si prenem en consideració la dinàmica política que han tingut els governs espanyols i autonòmics, és poc probable a l'Estat espanyol i als Països Catalans que hi hagi, a curt termini, la voluntat institucional de destinar una partida pressupostària específica al finançament de ràdios i televisions ciutadanes¹⁴⁸. Preguntats sobre la conveniència de rebre suport econòmic de les administracions, els membres dels mitjans entrevistats en aquest treball presenten diversitat d'opinions. D'entrada, la immensa majoria no vol haver de dependre dels poders públics. Les ràdios lliures rebutgen les subvencions –tot i que, fa uns anys, algunes en van rebre o en van demanar, com ara Ràdio RSK¹⁴⁹ i Ràdio 90¹⁵⁰–. El que sí que reclamen aquests mitjans és que es reconegui plenament la tasca que fan i que se'ls deixi fer, sense traves legals i administratives. Manel Calbet, de RTVCardedeu, voldria que «l'administració deixés les coses clares», que els donés suport i que reconegués legalment que poden emetre. Des de Ràdio La Mina, Núria Arnau i Martín Arcos consideren que «seria bo que hi hagués suport institucional a les ràdios ciutadanes i que es legalitzessin plenament. Però a l'Estat espanyol, la llibertat d'expressió no agrada». Jordi Pla, de Pardinyes TV, per la seva banda, opina que, des de les institucions, «estaria molt bé que es fomentés tot aquest moviment [el dels mitjans ciutadans]; hi ha molta potencialitat, creativitat i continguts per donar a conèixer». LaTele, explica Ramon Sesén, ha tingut un debat intern sobre la conveniència que, com passa en altres països, una part de les taxes que han de pagar les televisions privades es destini al finançament de les televisions del Tercer Sector. És un debat que no han resolt: per una banda, es considera que podria anar bé que hi hagués finançament públic, perquè produir audiovisuals té uns costos elevats; per l'altra, haver de dependre de les administracions és vist com un inconvenient. Sesén recalca que, en el cas de LaTele, la filosofia és «buscar sempre l'autogestió».

¹⁴⁷ BUCKLEY, S. (2010). *Third pillar of media pluralism: community broadcasting in the UK and Europe*. Comunicació dins Media, Communication and Cultural Studies Association 2010 Conference. Recuperat a <http://www.lse.ac.uk/media@lse/events/MeCCSA/pdf/papers/SteveBuckley.pdf>

¹⁴⁸ No obstant això, la Llei de la comunicació audiovisual de Catalunya preveu, en l'article setanta-u, que els poders públics han de “fomentar les iniciatives orientades al desenvolupament de l'activitat audiovisual sense ànim de lucre (...)” i “impulsar les iniciatives orientades a la constitució d'associacions de les entitats que desenvolupin una activitat audiovisual sense ànim de lucre (...)”.

¹⁴⁹ Pitu de RSK explica que durant un temps van recórrer a subvencions, però que “aquesta manera de finançar-nos va crear problemes interns, perquè essent una ràdio lliure no volíem dependre d'institucions. Al cap de tres o quatre anys en vam prescindir”. Entrevista personal a Pitu, 11 de juliol del 2015.

¹⁵⁰ Ràdio 90 va demanar una subvenció fa uns anys a l'Ajuntament d'Olot per poder elaborar un informatiu cultural. No els la van donar i no van tornar a demanar-la, tot i que durant un parell d'anys van fer el programa igualment. Entrevista personal a Xevi Baca i Josep Cuéllar, 25 d'octubre del 2015.

4. Situació legal i relació amb les administracions

La situació legal dels mitjans ciutadans i el tractament que han rebut en les polítiques de comunicació centra bona part de la investigació recent al voltant de la comunicació ciutadana (Fleischman, Reguero i Sáez, 2009; Reguero i Sanmartín, 2009; Clua, 2010; Calvo, 2011; García, Reguero i Sáez, 2011 i Meda, 2015). Segons Jan van Cuilenburg i Denis McQuail, ens trobem en la tercera era de la regulació dels mitjans: la de la política de la comunicació, caracteritzada per la convergència de les polítiques de mitjans i de telecomunicacions i per la privatització i liberalització del sector. En aquesta fase, els continguts mediàtics i la comunicació en general són considerats més com una mercaderia que com un recurs democràtic (dins Guedes, Cammaerts i Carpentier, 2007: 52).

La intervenció estatal en el sector de la comunicació varia segons els països, expliquen Daniel Hallin i Paolo Mancini. Identifiquen tres models. A la zona del sud d'Europa s'imposa el que ells defineixen com el model mediterrani, en què «l'Estat exerceix un alt grau de control sobre els mitjans, que solen estar clarament vinculats als grups polítics dominants» (dins Guedes, Cammaerts i Carpentier, 2007: 52) i els mitjans de comunicació són entesos «principalment com a mecanisme d'influència política o com a mecanisme de promoció comercial»¹⁵¹. Aquest és el context polític i comunicatiu en què es troben les ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans.

4.1. Situació legal

4.1.1. La postura de la Unió Europea

El 2003 es constitueix el Community Media Forum Europe (CMFE), una plataforma que aglutina les federacions nacionals de mitjans ciutadans d'arreu d'Europa, amb l'objectiu de fer arribar les seves reivindicacions a les institucions europees (Fleischman, Reguero i Sáez, 2009: 14). L'any 2007, el CMFE insta el Comitè de Cultura i Educació del Parlament Europeu a publicar l'informe *The state of community media in the European Union*, sobre la situació dels mitjans d'impuls popular a la Unió. A partir d'aquest informe, el Parlament Europeu aprova el 25 de setembre del 2008 una resolució sobre els mitjans del Tercer Sector de la Comunicació¹⁵². El text suposa un reconeixement a la tasca d'aquests projectes comunicatius. La Unió Europea considera que els mitjans ciutadans són agents per garantir i afavorir la multiculturalitat, el pluralisme en el sistema de mitjans i l'alfabetització mediàtica de la societat civil. En el

¹⁵¹ BUSQUET, J. (2010). Daniel C. Hallin y Paolo Mancini. Sistemas mediáticos comparados: tres modelos de relación entre los medios de comunicación y la política. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 129, 165-172. Recuperat el 22 de desembre del 2015 a http://www.reis.cis.es/REIS/PDF/REIS_129_071262609522690.pdf

¹⁵² PARLAMENT EUROPEU. (25/9/2008). *Propuesta de resolución del Parlamento Europeo sobre los medios del tercer sector de la comunicación*. Recuperat el 24 de març del 2016 a http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008_0263+0+DOC+XML+V0//ES#title1

punt quinzè, la resolució recomana als Estats membres que «donin reconeixement legal als mitjans del tercer sector com a grup definit», diferenciat dels públics-institucionals i privats-comercials. Més endavant, en el punt dinou, es demana que els Estats de la UE

«posin a disposició l'espectre de freqüències, analògic i digital, de ràdio i televisió, tenint en compte que *el servei prestat pels mitjans de comunicació comunitària no s'ha d'avaluar en termes de cost d'oportunitat o justificació del cost d'adjudicació de l'espectre, sinó pel valor social que representa*». [La cursiva és meua].

El febrer del 2009, el Consell d'Europa declara per escrit el suport de la UE a la tasca dels mitjans ciutadans com a promotors de «la cohesió social i el diàleg intercultural». En la declaració, es reconeix els mitjans ciutadans com «un sector mediàtic distint» al públic i al privat, i s'assenyala «la necessitat d'examinar la qüestió de com adaptar els marcs legals que farien possible el reconeixement i desenvolupament dels mitjans comunitaris»¹⁵³.

Així doncs, les institucions europees subratllen la necessitat que els governs dels països de la Unió reconeguin plenament els mitjans ciutadans i que els donin un tracte diferenciat. La resolució del Parlament Europeu, a més, insta els estats a garantir-los una part de l'espectre radioelèctric sense haver de competir amb ràdios i televisions amb ànim de lucre. Aquests documents, tot i que no són vinculants, reforcen les demandes dels mitjans ciutadans arreu de la UE.

4.1.2. Lleis actuals a l'Estat espanyol i els Països Catalans

Com s'ha explicat en l'apartat *Història de les ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans*, i tal com assenyala García, la legislació espanyola en matèria de comunicació, ja des del Plan Técnico del 1979, «sempre ha previst que entitats sense ànim de lucre puguin accedir a freqüències», (García, 2013: 117). Però no ha estat fins gairebé trenta anys després de l'aparició de les ràdios lliures que una legislació en l'àmbit dels Països Catalans, la Llei de la comunicació audiovisual de Catalunya, del 29 de desembre del 2005¹⁵⁴, reconeix explícitament l'existència de mitjans de comunicació ciutadans, sota la fórmula «serveis de comunicació audiovisual sense ànim de lucre». Cinc anys més tard, el 31 de març del 2010, l'Estat espanyol aprova la Ley general de la comunicación audiovisual¹⁵⁵, que també inclou un article específic per a les ràdios i televisions de la societat civil. També el 2010 es presenten el projecte del real decret del reglament general de prestació dels serveis de comunicació audiovisual sense ànim de lucre, que

¹⁵³ CONSELL DE MINISTRES DE LA UNIÓ EUROPEA. (11/2/2009). *Declaration of the Committee of Ministers on the role of community media in promoting social cohesion and intercultural dialogue*. Recuperat el 24 de març a http://latele.cat/sites/default/files/declaration_committee_of_ministers_on_the_role_of_communit....pdf

¹⁵⁴ CATALUNYA. Llei 22/2005, de 29 de desembre, de la comunicació audiovisual de Catalunya (DOGC [en línia], núm. 4543, 3/1/2006, p.84-106). <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/4543/531253.pdf>

¹⁵⁵ ESPANYA. Ley 7/2010, de 31 de marzo, General de la Comunicación Audiovisual (BOE [en línia], núm 79, 1/4/2010). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2010-5292>

deriva de la Ley general de comunicaci3n, i l'esborrany del decret an2leg que deriva de la Llei de la comunicaci3n audiovisual de Catalunya. A les Illes Balears, la Llei audiovisual promulgada l'1 d'octubre del 2013¹⁵⁶ contempla els «serveis de comunicaci3n comunit2ria audiovisual sense 2nim de lucre». Per la seva banda, el Païis Valenci2¹⁵⁷ i l'Arag3¹⁵⁸ no inclouen, en els seus textos legals vigents en mat2ria de comunicaci3n, els mitjans de comunicaci3n ciutadans: nom2s tenen en compte els operadors p2blics i els privats.

Semblaria que, arran de l'aprovaci3n d'aquestes lleis i dels decrets específics en mat2ria de comunicaci3n comunit2ria, la situaci3n dels mitjans de comunicaci3n ciutadans dels Païis Catalans i l'Estat espanyol ha experimentat canvis substancials. La realitat 2s que, malgrat el reconeixement legal, la immensa majoria de les ràdios i televisions ciutadanes dels Païis Catalans que emeten per la FM i la TDT s3n al·legals: tot i que la seva activitat est2 reconeguda per la llei, no se'ls han regulat les emissions i continuen funcionant sense llic2ncia. L'2nica manera d'aconseguir la legalitzaci3n, ara per ara, 2s obtenir una llic2ncia en un concurs p2blic convocat per les comunitats aut3nomes, un cop l'Estat hagi planificat les freq2ncies per a ràdio i televisi3n (Calvo, 2011: 7).

En la represa de la democr2cia, a l'Estat espanyol les compet2ncies en comunicaci3n audiovisual estaven concentrades en el govern de Madrid, i es van anar traspasant progressivament a les comunitats aut3nomes (García, Reguero i S2ez, 2011). Malgrat aquesta descentralitzaci3n, que permet que els governs auton3mics reservin llic2ncies i n'atorguin a ràdios i televisions ciutadanes, cap govern auton3mic, excepte el valenci2 l'any 1989¹⁵⁹, ha concedit freq2ncies a emissores lliures, comunit2ries o associatives. De fet, tal com apunten García, Reguero i S2ez, a l'Estat espanyol hi ha «una confusi3n generada a causa dels conflictes de compet2ncies entre l'administraci3n central i les comunitats aut3nomes, que durant anys s'han passat unes a altres la responsabilitat de planificar freq2ncies per al sector, i l'han deixat constantment en situaci3n de desempareda legal» (2011: 14). Per la seva banda, Meda considera que «les autonomies, de moment, no s'han esforçat a ampliar les possibilitats dels mitjans comunitaris en les seves regions i s'han limitat a copiar la Ley General de la Comunicaci3n

¹⁵⁶ ILLES BALEARS. Ley 5/2013, de 1 de octubre, audiovisual de les Illes Balears (BOIB [en línia], núm. 136, 3/10/2013, p. 46884-46904). <http://www.caib.es/eboibfront/es/2013/8203/524893/ley-5-2013-de-1-de-octubre-audiovisual-de-las-ille>

¹⁵⁷ COMUNITAT VALENCIANA. Ley 1/2006, de 19 de abril, de la Generalitat, del Sector Audiovisual (DOCV [en línia], núm. 5243, 21/4/2006). <http://ivac.gva.es/banco/archivos/LeyAudiov.pdf>

¹⁵⁸ ARAG3. Decreto 8/2014, de 27 de mayo, por el que se regula el r2gimen jurídico para la prestaci3n de los servicios de comunicaci3n audiovisual con 2nimo de lucro en la Comunidad Aut3noma de Arag3n (BOA [en línia], núm. 108, 5/6/2014, p.17823-17835). <http://www.boa.aragon.es/cgi-bin/EBOA/BRSCGI?CMD=VEROBJ&MLKOB=795601224545>

¹⁵⁹ Segons explica García (2013: 117) a partir de dades de la Secretaríia de Estado de Telecomunicaciones y para la Sociedad de la Informaci3n, des del 1979 arreu de l'Estat espanyol nom2s s'han donat dues llic2ncies a ràdios ciutadanes: a R2dio Klara el 1989 i a la navarresa Xorroxin Irratia el 1998.

Audiovisual»¹⁶⁰. Només hi ha hagut un cas recent en què un concurs de freqüències autonòmic hagi contemplat una categoria de mitjans que no siguin els comercials. Va ser el 2010, quan el govern de les Illes Balears va convocar un concurs de freqüències de ràdio digital en què es repartien sis llicències de cobertura local –dues a Mallorca, dues a Menorca i dues a les Pitiüses– i dues de cobertura autonòmica a «emissores educatives, culturals i altres sense ànim de lucre»¹⁶¹, una definició a què es podien acollir les ràdios ciutadanes. Tanmateix, el concurs va quedar desert perquè les entitats que van presentar-s'hi no van arribar a la puntuació mínima de 60 punts (García, Reguero i Sáez, 2011: 13).

Tant la llei espanyola com els reglaments que haurien de desplegar-la imposen condicions restrictives als mitjans ciutadans. Pel que fa a la potència d'emissió i a la seva cobertura, aquests textos legals preveuen que la potència sigui, com a màxim, d'entre 8 i 25 watts¹⁶², i que a les ciutats més grans de 100.000 habitants l'abast de l'emissió no superi el 20% de la localitat (García, 2013: 121). Calvo assenyala que moltes ràdios ciutadanes emeten amb una potència d'entre 250 i 500 watts, molt per sobre del que dicta el reglament general (2011: 7). En l'apartat econòmic, es posa un topall de despeses d'explotació de 50.000 euros a les ràdios i de 100.000 a les televisions –una limitació que no tenen altres tipus d'associacions sense ànim de lucre– i el pagament de cànons i drets d'autor (Calvo, 2011: 8).

A banda d'aquestes limitacions, hi ha dos aspectes de les lleis de comunicació vigents a l'Estat espanyol que juguen en contra dels mitjans ciutadans. Dos aspectes que, de fet, són una constant en totes les polítiques de comunicació que s'han fet a l'Estat espanyol i les comunitats autònomes: el no reconeixement d'un estatus diferenciat per als mitjans ciutadans i l'incompliment de la reserva d'una fracció de l'espectre radioelèctric per a les ràdios i televisions de la societat civil.

Els textos legals actuals a l'Estat espanyol tracten els mitjans ciutadans com una categoria dins el sector privat: serien, per tant, mitjans privats sense ànim de lucre, no un tipus de mitjà amb un estatus diferenciat. Fleischman, Reguero i Sáez, en la seva anàlisi de l'efecte de les polítiques de comunicació sobre les televisions comunitàries del Principat, afirmen que «el model audiovisual català es continua estructurant en dos únics sectors: el públic (institucional) i el privat. Per a aquests efectes, LaTele es considera un canal privat» (2009: 11). Meda assenyala que, tot i que «les entitats sense ànim de lucre (associacions, fundacions, etc) són persones jurídiques de caràcter

¹⁶⁰ MEDA, M. *El tratamiento de los medios comunitarios en el marco de la Ley General de la Comunicación Audiovisual* [en línia]. Madrid: Universidad Complutense de Madrid. Facultad de Ciencias de la Información, Departamento de Periodismo II, 2015. <<http://eprints.ucm.es/33015/>>

¹⁶¹ Illes Balears. Acuerdo del Consejo de gobierno de día 24 de septiembre de 2010, por el cual se aprueba la convocatoria del concurso público para el otorgamiento de títulos habilitante para la prestación del servicio de radiodifusión sonora para emisoras comerciales y para emisoras educativas, culturales y otras sin ánimo de lucro, de ámbito autonómico y de ámbito local (BOIB [en línia], núm. 143, 2/10/2010, p.43-47). <<http://boib.caib.es/pdf/2010143/mp43.pdf>>

¹⁶² Inicialment, la potència es limitava a entre 1 i 8 watts (Fleischman, Reguero i Sáez, 2009: 20).

privat (...), els mitjans comunitaris realitzen funcions que, en molts casos, podrien considerar-se de servei públic» (2015: 192). I comenta que, en països com Holanda, els mitjans ciutadans són considerats públics. Però les institucions de l'Estat espanyol han fet prevaldre la qualitat de persona jurídica de caràcter privat de les associacions que impulsen els mitjans ciutadans per considerar-los privats. Això fa que, en els concursos de llicències, les ràdios i televisions associatives hagin de competir amb projectes empresarials per obtenir una llicència. Des de diversos mitjans entrevistats en aquest treball es critica durament que des de les institucions de govern no es reconegui un estatus diferenciat per als mitjans de la societat civil. Des de Contrabanda expliquen que, com a ràdio lliure, tenen molt clar el que són, però que des de les institucions, no, i afirmen que «tot el que no sigui públic ni privat acaba en un calaix de sastre indiferenciat» (Ignacio, Nerea i Àlex, 3 de setembre del 2015). A Ràdio 90, tenen la sensació que, si finalment es regula del tot el sector de la comunicació ciutadana, les regulacions «vindran dirigides pels mitjans comercials, i no des de les necessitats i especificitats dels mitjans alternatius, lliures o comunitaris» (Xevi Baca i Josep Cuèllar, 25 d'octubre del 2015). David i Carles, de Boca Ràdio, reivindiquen un estatus legal per a les ràdios ciutadanes, que afirmen que s'han guanyat «sobradament després d'anys d'activitat» (David i Carles, 8 de juliol del 2015).

A l'Estat francès, les ràdios associatives tampoc no tenen un estatus propi, per bé que l'administració les reconeix legalment des de fa temps. Tot primer, quan van ser legalitzades, el 1982, se les va considerar ràdios locals privades, cosa que no les distingia d'emissores locals amb ànim de lucre i una vocació professionalitzadora. La llei 84-742, del 1984, va permetre que les ràdios locals privades franceses es decantessin per dos estatuts: o bé ser associatives –sense recurs a la publicitat– o bé esdevenir comercials¹⁶³. En l'actualitat, el Conseil Supérieur de l'Audiovisuel considera les ràdios associatives com una categoria diferenciada dins les ràdios privades, amb la possibilitat que fins un 20% dels ingressos per finançar-se provinguin de la publicitat¹⁶⁴.

Així doncs, tant a l'Estat espanyol com al francès no s'acompleixen la recomanació de la Unió Europea; és a dir, que es reconegui un sector diferenciat per a les ràdios i televisions ciutadanes.

L'estatus diferenciat està estretament lligat a la reserva d'una fracció de l'espectre radioelèctric per a les ràdios i televisions ciutadanes. En aquest sentit, la llei espanyola diu que «la Administración General del Estado habilitará el dominio público radioeléctrico necesario para la prestación de estos servicios» (article 32, punt 4) i la de la Generalitat de Catalunya, que «La reserva d'espai públic de comunicació correspon (...) als plans tècnics, si l'espai radioelèctric ho permet, d'acord amb les

¹⁶³ BIBLIOTHEQUE MUNICIPALE DE LYON. (16/11/2006). *25 ans de radios libres*. Recuperat el 10 de gener del 2016 a http://www.pointsdactu.org/article.php3?id_article=671

¹⁶⁴ CSA. (----). *Les stations de radio privées hertziennes*. Recuperat el 12 de gener del 2016 a <http://www.csa.fr/Radio/Les-stations-de-radio/Les-radios-FM/Les-stations-de-radio-privées-hertziennes>

condicions i el procediment establerts per reglament» (article 70, punt 7). La llei balear només especifica que els mitjans ciutadans s'han d'inscriure en el registre de prestadors de serveis de comunicació audiovisual de la comunitat autònoma (article 23, punt 4). De tota manera, des de l'entrada en vigor de les lleis de l'audiovisual actuals, a l'Estat espanyol s'han continuat repartint llicències sense que s'hagi fet una reserva de l'espectre radioelèctric per als mitjans de la societat civil. García apunta que tant l'Estat com les comunitats autònomes s'atribueixen mútuament la responsabilitat de no haver solucionat l'assumpte del repartiment de freqüències a ràdios i televisions ciutadanes. Per la seva banda, Calvo afirma que «les diferents autonomies de l'Estat (...) consideren l'espectre radioelèctric com un espai per dur a terme un negoci, no com un espai on exercir el dret a comunicar» (2011: 4). Ara com ara, les ràdios i televisions ciutadanes només poden accedir a una concessió a través dels concursos habituals, en què han de competir amb mitjans privats. Aquesta circumstància fa que sigui molt difícil, per no dir impossible, que unes ràdios i televisions associatives, sense ànim de lucre i que funcionen fonamentalment a partir del voluntariat, puguin esdevenir plenament legals. L'exemple més recent d'aquesta dinàmica és el decret del Plan Técnico Nacional de la Televisión Digital Terrestre, aprovat el setembre del 2014, que s'oblida una vegada més de les televisions ciutadanes, reconegudes per la llei estatal del 2010. Davant d'aquest fet, la ReMC, RTVCardedeu i la televisió comunitària madrilenya Tele K engeguen la campanya *#DemocratizaLasOndas*, a través de la qual van interposar un recurs contenciós administratiu al Tribunal Suprem contra el decret del pla tècnic perquè incompleix la llei general, atès que no reserva un espai de l'espectre a les televisions ciutadanes¹⁶⁵. Així doncs, pel que fa a garantir un espai a les ràdios i televisions ciutadanes, l'Estat espanyol i els governs autonòmics –excepte el balear el 2010– també desoeixen els criteris europeus.

Convé destacar la feina que han fet tant la ReMC com l'ACS a l'hora de fer sentir les reivindicacions dels mitjans ciutadans en els processos de redacció de les lleis audiovisuals. El gener del 2005, després d'haver fet el seguiment de la llei durant l'any anterior, l'ACS fa arribar a la Generalitat de Catalunya el seu posicionament i una sèrie d'esmenes a la llei catalana de l'audiovisual, algunes de les quals van ser recollides, de manera molt parcial, en el redactat final de la llei (Fleischman, Reguero i Sáez, 2009: 10-11). Per la seva banda, la ReMC va proposar vint-i-sis esmenes a l'avantprojecte de la llei d'àmbit estatal l'any 2009, de les quals només tres van ser aprovades del tot i set, aprovades parcialment (Meda, 2015: 239). Les propostes que van fer aquestes dues associacions de mitjans no només feien referència als mitjans ciutadans, sinó a aspectes més generals com el dret a la informació i la comunicació i el caràcter de servei públic de tots els mitjans, siguin de titularitat pública, privada o ciutadana.

¹⁶⁵ REDACCIÓ. (1/12/2014). "Les televisions comunitàries volem ser plenament legals i per això cal que l'administració desenvolupi el reglament que ens ha de regular". *Mèdia.cat*. Recuperat el 24 de novembre del 2015 a <http://www.media.cat/2014/12/01/les-televisions-comunitaries-volem-ser-plenament-legals-i-per-aixo-cal-que-administracio-desenvolpe-el-reglament-que-ens-regula/>

En definitiva, la situació d'al·legalitat dels mitjans d'impuls popular a l'Estat espanyol respon a «una manca de voluntat política» per regularitzar plenament el sector (García, 2013: 118) i a unes polítiques de comunicació «de caràcter poc democràtic» (García, Reguero i Sáez, 2011: 1). El marc legal hi és, però l'administració mai no ha acabat de tenir en compte les especificitats de les ràdios i televisions ciutadanes. Respecte al cas espanyol, García, Reguero i Sáez són contundents: «El govern i el mercat continuen repartint-se el pastís de les llicències, afavorits per una llei que ignora els mitjans impulsats per la societat civil» (2011: 2).

4.2. Problemes legals

4.2.1. Multes i intents de clausura

Durant els setanta i els vuitanta, la comunicació ciutadana als Països Catalans va estar marcada per multes i tancaments continus a ràdios lliures i televisions comunitàries. A partir dels noranta, es va entrar en una etapa de «permissivitat tàcita, però mancada del reconeixement legal i, per tant, d'alta precarietat», segons García, Reguero i Sáez (2011: 7). Encara que el ritme de sancions i tancaments va disminuir acabats els vuitanta, el degoteig de multes i amenaces governatives ha estat constant des de llavors, mentre que els avenços legals, com s'ha explicat, no han estat suficients des del punt de vista dels mitjans ciutadans.

En els últims anys hi ha hagut diverses sancions i amenaces de tancament als mitjans ciutadans dels Països Catalans. L'octubre del 2011, el Ministerio de Industria va interposar una demanda de 60.000 euros a Ràdio PICA perquè l'emissora lliure havia interferit, durant unes hores, la freqüència de la Cadena SER a Barcelona. Precisament en aquelles dates, PICA patia la interferència d'una ràdio privada comercial, Amb2FM – que no tenia llicència per emetre a Barcelona –, al seu dial, el 96.6 de la FM¹⁶⁶. Altres ràdios lliures han patit interferències en la seva emissió per part de ràdios comercials; és el cas de les barcelonines Ràdio Bronka –que compartia freqüència amb PICA–, Ràdio Línea IV i Contrabanda FM. Aquesta darrera emissora, a més, va rebre el 2012 una multa de 100.000 euros de la conselleria de Cultura, que es faria efectiva si no deixava d'emetre al cap de vint dies. L'emissor de Contrabanda es troba al Turó de la Rovira, des d'on emeten disset altres ràdios sense llicència, que són totes ràdios pirates –tenen ànim de lucre i no es regeixen pels principis de funcionament dels mitjans ciutadans–. La zona està afectada per un pla integral de regulació de les emissores il·legals a Catalunya. D'aquesta manera, la conselleria de Cultura posa al mateix sac una ràdio lliure i altres ràdios sense llicència que són comercials¹⁶⁷.

¹⁶⁶ GIMÉNEZ, E. (29/3/2013). Radio PICA, toda una leyenda. *Rambra*. Recuperat el 30 de març del 2016 a <http://www.revistarambla.com/v1/sociedad/denuncias/1598-radio-pica-toda-una-leyenda>

¹⁶⁷ SÁEZ, I. i VARGAS, J. (12/7/12). Ofensiva contra radios de Barcelona. *Diagonal*. Recuperat el 30 de març del 2016 a <https://www.diagonalperiodico.net/saberes/ofensiva-contra-radios-barcelona.html>

El cas més recent de sanció a un mitjà ciutadà és la multa de mig milió d'euros que va rebre LaTele el juliol del 2014. La Direcció General de Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya obligava LaTele a cessar les emissions, perquè havia estat emetent sense llicència, i comunicava al mitjà que li precintarien els equips tècnics, a banda de la sanció de 500.001 euros¹⁶⁸. Ramon Sesén explica que LaTele va engegar una campanya de recollida de signatures reclamant el dret a emissió i que es va organitzar un enviament de cartes massiu a la Generalitat (Ramon Sesén, 16 de març del 2016). La televisió comunitària barcelonina va recórrer la sanció, que de moment no s'ha fet efectiva. LaTele ha continuat emetent per la TDT fins a principis del 2015, moment en què l'abandona perquè suposa uns costos massa elevats.

4.2.2. Drets d'autor

Un altre front de problemàtica legal per als mitjans ciutadans, especialment per a les ràdios, són els drets d'autor. Les entitats de gestió de la propietat intel·lectual Sociedad General de Autores y Editores (SGAE), Asociación de Gestión de Derechos Intelectuales (AGEDI) i Sociedad de Artistas Intérpretes o Ejecutantes de España (AIE) reclamen a les emissores ciutadanes que paguin una quota mensual per emetre música amb drets d'autor i, en alguns casos, també exigeixen el pagament de les suposades quotes endarrerides. És el cas de Ràdio PICA, a la qual AGEDI va portar a judici el 2011 perquè, segons l'entitat de gestió de drets d'autor, havia violat la propietat intel·lectual. Salvador Picarol va reaccionar afirmant que la denúncia d'AGEDI no tenia base, perquè acusava PICA d'emetre música comercial quan la ràdio, explicava Picarol, emet «obres de grups que expressament ens demanen la nostra ajuda perquè la seva música es pugui sentir»¹⁶⁹. Des d'Ona de Sants-Montjuïc s'emparen en la condició d'entitat sense ànim de lucre per negar-se a pagar els drets de propietat intel·lectual. Àlex Barragán explica que SGAE va voler portar a judici l'emissora de Sants, a la qual reclamava 30.000 euros, tot i que finalment va cancel·lar la demanda. Igualment, la ràdio ja havia decidit que no pagaria aquella suma, de la mateixa manera que no pagaria la que els va voler posar AIE un temps més tard (Àlex Barragán, 10 de juliol del 2015). Jordi, membre de Ràdio Pinsania, comenta que l'emissora lliure berguedana va decidir ignorar les cartes i amenaces de multa d'AGEDI i AIE (Jordi, 10 de desembre del 2015). A Ràdio Puçol consideren que el copyright és «una forma de comercialitzar la cultura» i que «les pràctiques de la SGAE són mafioses» (Arnau, 4 de desembre del 2015). És per això que opten per emetre música sotmesa a criteris de *copyleft* i *creative commons*, una filosofia que segueixen moltes ràdios ciutadanes dels Països Catalans.

¹⁶⁸ REMC. (8/7/2014). *Rechazo a la multa de medio millón de euros impuesta a la televisión comunitaria La Tele*. Recuperat el 7 d'abril del 2016 a <http://www.medioscomunitarios.net/spip.php?article84>

¹⁶⁹ REDACCIÓ. (15/12/2011). *Ràdio PICA a judici pels drets d'autor*. *Mèdia.cat*. Recuperat el 2 d'abril del 2016 a <http://www.media.cat/2011/12/15/radio-pica-a-judici-pels-drets-dautor/>

4.2.3. La «Llei mordassa»

Una altra preocupació per als mitjans ciutadans és la Ley de protección de la seguridad ciudadana, la popularment coneguda com «Llei mordassa», en vigor des de l'1 de juliol del 2015 –només amb els vots a favor del Partit Popular al Congreso de los Diputados–. Aquesta llei ha estat àmpliament criticada pels partits a l'oposició al congrés espanyol i per molts col·lectius ciutadans. La Federación de Sindicatos de Periodistas de l'Estat espanyol considera que la llei reprimeix «tant el dret de la ciutadania a protestar als carrers com el dels periodistes i fotògrafs a difondre aquestes protestes, en compliment de la seva obligació professional»¹⁷⁰.

Precisament, la prohibició de difondre convocatòries de mobilitzacions i actes reivindicatius no autoritzats és un dels punts de la llei que més maldecaps pot comportar als mitjans ciutadans. Pitu, de Ràdio RSK, comenta que la llei els pot afectar si difonen convocatòries de manifestacions. «Les ràdios lliures no sabem fins a quin punt ens poden perseguir a través d'aquesta llei», explica. És per això que, en la trobada de ràdios lliures a nivell de l'Estat espanyol que es va fer el setembre del 2014 a Girona, aquestes emissores van posar en marxa «una comissió legal per preparar la defensa, pel que pugui passar» (Pitu, 11 de juliol del 2015). Per la seva banda, Oriol Rigola i Montse Puig, de Sants TV, apunten que la preocupació va més enllà de la difusió de manifestacions: «No sabem com es podran cobrir les manifestacions a partir d'ara. Cap dels membres de Sants TV no té carnet de periodista. Estem en una indefensió absoluta, perquè som un mitjà popular i no tenim el suport o defensa dels periodistes col·legiats» (Oriol Rigola i Montse Puig, 11 de juliol del 2015). La situació dels comunicadors i periodistes ciutadans és de més indefensió que la dels periodistes professionals, tot i que a l'Estat espanyol els periodistes no tenen un estatut professional propi, malgrat els intents que s'han fet des d'agrupacions i sindicats (Meda, 2015). El primer periodista multat –601 euros– per la «Llei mordassa» és Axier López, de la revista basca *Argia*, que va penjar unes fotografies a Twitter que mostraven la detenció d'una activista després que s'hagués negat a declarar davant la justícia arran d'una protesta a Eibar¹⁷¹.

Cal assenyalar que abans que s'aprovés la Ley de la seguridad ciudadana, ja s'havia multat i detingut periodistes quan cobrien protestes al carrer. És el cas d'Iker Oiz, documentalista vinculat a LaTele i al setmanari *Directa*, que estava gravant una actuació policial durant el maig del 2014, en plena campanya del desallotjament del centre social autogestionat Can Vies, al barri barceloní de Sants. La fiscalia i els Mossos

¹⁷⁰ FESP. (27/3/2015). *Grave ataque del Gobierno a los derechos y libertades ciudadanas*. Recuperat el 5 d'abril del 2016 a <http://fesp.org/index.php/comunicados/item/6108-grave-ataque-del-gobierno-a-los-derechos-y-libertades-ciudadanas>

¹⁷¹ ARGIA. 6/4/2016. Multan por primera vez a un periodista por la Ley Mordaza. *Diagonal*. Recuperat el 15 d'abril del 2016 a <https://www.diagonalperiodico.net/libertades/29933-multan-por-primera-vez-periodista-por-la-ley-mordaza.html>

d'Esquadra l'acusaven d'agredir els agents mentre enregistrava una càrrega policial contra un grup de manifestants¹⁷². Una gravació feta des d'un terrat a tocar del lloc dels fets, en canvi, demostra que el documentalista no comet cap agressió mentre grava l'actuació dels Mossos¹⁷³.

4.3. Relació amb les administracions

La relació amb les administracions en l'actualitat és de menys fricció que dècades enrere, quan les ràdios lliures i les televisions comunitàries patien tancaments administratius i sancions econòmiques. El grau de tracte entre les ràdios i televisions ciutadanes i els diferents nivells de l'administració varia segons el cas.

D'entrada, els mitjans que demanen subvencions com a via de finançament tenen, inevitablement, relació amb les institucions públiques. Boca Ràdio i RTVCadedeu, per exemple, assenyalen que la relació amb les administracions és prou bona, però es queixen de «la potent burocràcia que dificulta molt el dia a dia de les associacions» (David i Carles, 8 de juliol del 2015) i que han d'invertir «cada cop més temps per demanar una subvenció» (Manel Calbet, 10 de juliol del 2015) perquè s'han multiplicat els controls fiscals.

Ara bé, la majoria de ràdios i televisions recollides en aquest treball tenen un contacte escàs o nul amb ajuntaments, diputacions, governs autonòmics i govern estatal. En el cas de les ràdios, sovint el contacte amb les institucions públiques es dona quan hi ha una invasió –normalment per part d'una emissora comercial legal o pirata– en la freqüència d'una ràdio ciutadana; els membres entrevistats de Contrabanda FM i Ona de Sants-Montjuïc expliquen que es van adreçar a les administracions –els primers amb el Ministerio de Industria i els segons, a la Generalitat de Catalunya– i que els van resoldre favorablement el problema de la invasió, de manera que van poder tornar a emetre amb normalitat en el seu dial habitual.

En alguns casos, el canvi de color polític en el govern autonòmic o municipal ha propiciat que hi comenci a haver contacte entre aquests mitjans i l'administració, com els ha passat a Ona Mediterrània i a Ràdio Puçol després de la derrota electoral del Partit Popular a les eleccions autonòmiques i municipals del maig del 2015.

La reivindicació unànime que fan les ràdios i televisions d'impuls popular dels Països Catalans és que les administracions els deixin funcionar amb llibertat: enfront de les

¹⁷² RODRÍGUEZ, J. (3/12/2015). Una gravació desmunta l'acusació dels Mossos i la fiscalia contra un documentalista detingut pels fets de Can Vies. *Directa*. Recuperat el 5 d'abril del 2016 a <https://directa.cat/actualitat/una-gravacio-desmunta-lacusacio-dels-mossos-fiscalia-contra-un-documentalista-detingut>. En el moment d'escriure aquest apartat (abril del 2016), el judici contra Iker Oiz i un altre veí de Sants, també imputat pels fets de Can Vies, està ajornat *sine die*.

¹⁷³ PER DEFENSAR ELS BARRIS. (3/12/2015). #AcusatXInformar ABSOLUCIÓ IKER [vídeo]. Recuperat el 5 d'abril del 2016 a <https://www.youtube.com/watch?v=ozMpzUh8-0w>

temptatives, passades i recents, de legislació infructuosa per normalitzar la situació de la comunicació ciutadana, reclamen el dret a emetre sense traves.

5. Treball en xarxa

El moviment de la comunicació ciutadana s'ha caracteritzat per la voluntat i capacitat de col·laboració entre projectes. Els motius són diversos: per compartir continguts i acabar d'omplir la graella, per assessorar-se en l'apartat tècnic o bé per començar un nou projecte, per fer front comú en matèria legal davant de les institucions...

Des de finals dels setanta, als Països Catalans hi ha hagut diversos espais de coordinació entre mitjans ciutadans, ja sigui a nivell estatal, autonòmic o local, en el cas de Barcelona. Alguns mitjans ciutadans també han format part de federacions i associacions de mitjans locals, amb altres ràdios o televisions que no són ciutadanes. D'altra banda, també hi ha espais de trobada de caràcter puntual.

5.1. Compartir continguts

Un bon nombre de les ràdios i televisions analitzades en aquest estudi comparteix continguts amb altres mitjans. N'hi ha que només ho fan amb altres mitjans ciutadans, com en el cas de moltes ràdios lliures, que només en programen d'altres ràdios lliures. Algunes estableixen criteris per reemetre espais d'altres estacions. A Contrabanda, per exemple, no intercanvien gaires continguts amb ràdios de Barcelona, perquè són «de la mateixa ciutat i no tindria gaire sentit». Però sí que emeten programes d'altres ràdios lliures com Ràdio Bala, de Manresa, i Radio Almaina, de Granada (Ignacio, Nerea i Àlex, 3 de setembre del 2015). Algunes ràdios lliures no reemetten programes d'altres emissores, com Ràdio 90, que només programa *podcasts* fets per particulars (Xevi Baca i Josep Cuèllar, 25 d'octubre del 2015), o Ona de Sants-Montjuïc, que com que aposta per fer tots els espais en directe, no emet programes enregistrats (Àlex Barragán, 10 de juliol del 2015). Ràdio Arrels amb prou feines fa intercanvis de continguts perquè han constatat que «els continguts de mitjans d'altres territoris (francesos o catalans del sud) no encaixen amb els referents contextuais» del públic nord-català; «els francesos, per una qüestió de llengua» i la resta de catalans, «per l'obstacle dels referents propis de cada territori» (Pere Manzaneres, 15 d'octubre del 2015). En canvi, altres emissores, com Ràdio Aktiva, no només programen continguts d'altres ràdios lliures, sinó que també passen programes d'algunes emissores locals fets en valencià (Ràdio Aktiva, 20 de gener del 2016).

5.2. Espais de coordinació

Ja a les acaballes dels setanta, com s'ha explicat en l'apartat *Història de les ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans*, els mitjans de la societat civil van veure la necessitat de coordinar-se i mantenir un contacte regular. En l'actualitat, hi ha dues coordinadores de ràdios d'impuls popular als Països Catalans: la Coordinadora de Ràdios Lliures de Catalunya i la Xarxa de Ràdios Lliures del País Valencià. També hi ha

mitjans adherits a la Red de Medios Comunitarios, i d'altres que formen part d'altres associacions de mitjans de comunicació.

El març del 2010, les cinc ràdios lliures que emeten al País Valencià fan una trobada a la Xara, a Dénia, i constitueixen la Xarxa de Ràdios Lliures del País Valencià¹⁷⁴. La formen Ràdio Klara, Ràdio Malva, Ràdio Aktiva, Artegalia Radio i Ràdio la Mistelera, a les quals s'afegirà més tard Ràdio Mutant, nascuda el 2011. A banda de d'assessorar-se en qüestions legals i tècniques, les ràdios que integren la xarxa van elaborar, entre el 2014 i el 2015, un espai contrainformatiu setmanal, *El Picut*, que s'emetia per totes sis emissores.

El desembre del 2010, sis ràdios lliures catalanes –Ràdio PICA, Ràdio Bronka, Ràdio RSK, Contrabanda FM, Ràdio Línea IV i Ràdio Bala– reactiven la Coordinadora de Ràdio Lliures de Catalunya. El 2010, com ja s'ha dit, hi ha diversos moviments en matèria de polítiques de comunicació tant a l'Estat espanyol com al Principat: el govern estatal promulga l'actual llei de la comunicació i el decret de mitjans audiovisuals sense ànim de lucre, i la Generalitat de Catalunya promulga un decret d'àmbit català en la mateixa línia. La Coordinadora torna a sorgir en aquest context i denuncia la situació legal de les ràdios lliures, així com els processos judicials contra aquest tipus d'emissores que engeguen entitats de gestió de drets d'autor, i les interferències que provoquen emissores comercials –tot sovint, sense tenir llicència– a algunes ràdios lliures.

D'altra banda, alguns projectes analitzats en aquest treball estan associats a federacions i organitzacions de mitjans locals. Boca Ràdio i Ona de Sants-Montjuïc són presents a la Federació de Mitjans de Comunicació Locals de Catalunya. RTVCardedeu forma part de la Xarxa Audiovisual Local (XAL), a través de la qual envia continguts a altres televisions locals, una de les seves fonts de finançament. Ràdio La Mina havia format part de la XAL, però Núria Arnau i Martín Arcos, de la ràdio de Sant Adrià de Besòs, afirmen que els en van expulsar perquè no són emissora municipal. Al seu torn, Ona Mediterrània emet alguns programes radiofònics de la XAL, tot i que l'emissora no hi està integrada.

Finalment, també hi ha mitjans ciutadans dels Països Catalans que formen part de la Red de Medios Comunitarios. És el cas de Ràdio Malva, Ràdio Klara, RTVCardedeu i LaTele. A més, la televisió comunitària barcelonina també forma part de l'Associació Mundial de Ràdios Comunitàries, l'AMARC. Per la seva banda, Ràdio Arrels està integrada en la Confédération Nationale des Radios Libres i es coordina amb les altres ràdios associatives de la seva regió en la Fédération des Radios Associatives Non Commerciales du Languedoc Roussillon. Tot i que actualment no existeix cap

¹⁷⁴ XARXA DE RÀDIOS I MITJANS LLIURES DEL PAÍS VALENCIÀ. (2010). *Qui som*. Recuperat el 10 de febrer del 2016 a <https://radioslliures.wordpress.com/>

coordinadora que agrupi les ràdios lliures d'arreu de l'Estat espanyol, hi ha trobades anuals d'aquestes emissores i, segons expliquen membres de RSK i Contrabanda en les entrevistes per a aquest treball, s'ha parlat de constituir una coordinadora de ràdios lliures de l'Estat espanyol.

5.3. Espais de trobada

A part de les coordinadores i federacions de mitjans, les ràdios i televisions ciutadanes es troben al llarg de l'any en actes puntuals, i algunes també sumen esforços per elaborar programes conjuntament.

L'exemple més representatiu de la col·laboració entre mitjans ciutadans és la cobertura mediàtica que fan les ràdios lliures en les vagues generals. El 2010 neix l'Agència 29, integrada per mitjans de comunicació alternatius –entre els quals les ràdios lliures de la Coordinadora i LaTele– que informen sobre les accions i el desenvolupament de la jornada de vaga general del 29 de setembre d'aquell any. Les ràdios lliures emeten en directe totes les informacions que els arriben i tenen les línies telefòniques obertes perquè els vaguistes i l'audiència puguin participar en la cobertura informativa¹⁷⁵. Aquests mitjans alternatius –majoritàriament del Principat, més el portal mallorquí *Contrainfo.cat*– tornen a trobar-se el 14 de novembre del 2012 per fer un seguiment conjunt de la vaga general d'aquell any. Per a la vaga del 14-N, a Palma es tira endavant una experiència similar, anomenada Centre de Mitjans Independents, amb Ràdio 77, Sa Tevavisió i *Contrainfo.cat*, que es coordinen amb l'Agència 29.

Des de les Festes de la Mercè del 2013, a Barcelona, el centre de serveis a les associacions Torre Jussana convoca els *Dies de Ràdio Associativa*, en el marc de la Mostra d'Associacions. Durant els dies de les festes, passen per l'estand de Torre Jussana diverses ràdios ciutadanes de Barcelona, per fer-hi un programa en directe sobre l'associacionisme. En les tres edicions que fins ara s'han celebrat, hi han participat Boca Ràdio, Ona de Sants-Montjuïc, Ràdio Ateneu del Clot, e-Ràdio Sant Genís i Contrabanda FM. Els membres entrevistats de Boca Ràdio i Ona de Sants-Montjuïc, que han participat en les tres edicions dels *Dies de Ràdio Associativa*, i e-Ràdio Sant Genís, que hi ha estat en les dues darreres, valoren positivament la iniciativa, perquè els serveix per intercanviar informació i experiències. De tota manera, David i Carles (Boca Ràdio) i Àlex Barragán (Ona de Sants-Montjuïc) troben que els espais de trobada entre ràdios no són suficients. Barragán apunta que «potser

¹⁷⁵ AGÈNCIA 29. (25/3/2012). *Qui som? Mitjans units pel 14-N*. Recuperat el 17 de març del 2016 a <http://www.agencia29.net/Mitjans-units-pel-29-M>

caldria fer una associació amb totes les ràdios locals de Barcelona», en la qual les emissores puguin compartir inquietuds (Àlex Barragán, 10 de juliol del 2015).

Més recentment, el setembre del 2015, a Palma va tenir lloc *Saig. Primera Trobada de Mitjans Lliures de Mallorca*, en què es van reunir diverses experiències de comunicació alternativa de l'illa, entre les quals hi havia Ràdio 77.

Pel que fa a la possibilitat d'incrementar el treball en xarxa entre els mitjans ciutadans, els membres de la majoria de les ràdios i televisions analitzades consideren que seria positiu potenciar-lo. Ara bé, assenyalen que seria una feina afegida per als membres dels col·lectius que impulsen els mitjans ciutadans, que ho fan de manera voluntària i que, a més, solen participar en altres espais associatius o de militància política. Pere Manzanares, de Ràdio Arrels, i Tomeu Martí, d'Ona Mediterrània, opinen que caldria que hi hagués més treball en xarxa i contacte entre mitjans lliures i comunitaris dels Països Catalans. Manzanares afegeix que, en cas de fer-se, el treball en xarxa «necessitaria una adaptació respectant les peculiaritats de cada territori» (Pere Manzanares, 15 d'octubre del 2015). Per la seva banda, Oriol Rigola i Montse Puig, de Sants TV, expliquen que, en una trobada a nivell català, es va fer evident que «hi ha molts plantejaments en la comunicació alternativa i no comercial», fet que complica, també, el treball en xarxa entre aquest tipus de projectes comunicatius (Oriol Rigola i Montse Puig, 11 de juliol del 2015). En aquest sentit, Marc Angrill, de Ràdio 77, considera que «costa molt deixar el projecte propi, en el qual un se sent còmode, per muntar-ne un altre amb gent desconeguda» (Marc Angrill, 3 de setembre del 2015).

6. Els mitjans en la comunitat

En els apartats anteriors hem pogut veure els punts en comú i les diferències que presenten les ràdios i televisions ciutadanes pel que fa a l'organització i el funcionament, a la tipologia i emissió de continguts, a les formes de finançament, a la situació legal i al treball en xarxa. En aquest apartat farem èmfasi en el paper que ocupa en el seu context més immediat cadascuna de les vint-i-una ràdios i televisions estudiades. Perquè, com hem assenyalat, els mitjans ciutadans, tot i que comparteixen uns objectius generals, cristal·litzen en experiències tan diverses com els barris, pobles i ciutats en què desenvolupen la seva activitat.

6.1. L'àmbit mesocomunicatiu

Les ràdios i televisions ciutadanes emergeixen de la societat civil com una eina d'expressió pròpia, diferenciada dels mitjans públics i privats. En aquest sentit, el filòsof francès Félix Guattari identificava les ràdios lliures, pocs anys després que arrenqués el fenomen a França, com «sistemes miniaturitzats que ofereixen la possibilitat d'una apropiació col·lectiva dels mitjans de comunicació» (Guattari, en Bassets (ed), 1981: 231). Les ràdios lliures dels setanta apareixen per donar cabuda a manifestacions culturals i idees polítiques considerades marginals. Ja des del principi, per tant, els mitjans ciutadans ha tractat de posar al servei de qualsevol la possibilitat de fer-se sentir i exercir el seu dret a la comunicació. I no només juguen el rol de *donar veu a qui no té veu*, un eslògan habitual de les ràdios lliures. Fuller (2007) apunta que els mitjans ciutadans tenen una importància creixent en la defensa de la diversitat cultural i les identitats locals, i que això només és possible amb la participació i la implicació directes de la comunitat. Així doncs, col·lectius, entitats i associacions troben en les ràdios i televisions que elles mateixes impulsen un espai on dialogar, relacionar-se i projectar-se a l'exterior. Com explica Rodríguez (2003), els mitjans ciutadans donen valor a allò que en els mitjans de masses és marginal i permeten la representació de la comunitat tal com és.

L'àmbit on operen les ràdios i televisions de base ciutadana és el de la mesocomunicació, que Moragas defineix com l'espai entre la «gran comunicació» i la circulació interpersonal i grupal de la informació¹⁷⁶. És en l'àmbit mesocomunicatiu on apareixen els mitjans de comunicació local, a partir de la dècada dels setanta, per contrarestar el monopoli estatal dels mitjans audiovisuals. Tot i que també hi ha pressions des del sector privat perquè es liberalitzi l'espai radioelèctric per tal d'explotar-lo comercialment, el motor de l'aparició de ràdios i televisions locals és la

¹⁷⁶ Diversos autors (1985). *Primeres jornades sobre mesocomunicació a Catalunya*. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències de la Informació: Bellaterra.

Uns anys més tard, Guimerà assenjala les limitacions del concepte mesocomunicació a *La conceptualització de l'objecte d'estudi en la recerca sobre comunicació local a Catalunya (1981-2006): de mesocomunicació a mitjans de proximitat* (2011).

ciutadania organitzada. I és que en l'àmbit mesocomunicatiu es dóna una possibilitat difícil d'assolir pels grans mitjans: l'oportunitat d'incentivar la participació i la mobilització directes. I també permet que mostri la diversitat, exclosa o minimitzada en l'àmbit megacomunicatiu (Moragas, 1985: 30).

Des de la consolidació de les emissions per Internet, els mitjans ciutadans audiovisuals veuen com l'àmbit en què havien emès històricament, el local, es difumina: ja no són només ràdios i televisions de cobertura local, sinó d'abast *glocal*, que poden ser consumits tant en el seu entorn local com arreu del món i a l'hora que es vulgui mitjançant les plataformes de *podcasts* i de visualització de vídeo. Aquestes noves possibilitats de les tecnologies de la informació i la comunicació permeten que ràdios i televisions ciutadanes siguin conegudes més enllà del seus contextos més pròxims i esdevinguin, així, una referència informativa valuosa d'un barri, poble o ciutat més enllà del seu límit geogràfic. De tota manera, la participació directa de la comunitat en tots els aspectes del mitjà i la capacitat del mitjà d'incidir en la realitat més immediata continuen circumscrites, fonamentalment, a l'àmbit local.

6.2. El mitjà en la comunitat

A continuació s'exposa el paper que juga en el seu entorn cadascuna de les vint-i-una ràdios i televisions d'impuls popular analitzades en aquest treball: quins objectius persegueixen, quina participació i *feedback* generen, com s'interrelacionen amb altres iniciatives ciutadanes, etc. També es recullen les perspectives de futur de cada mitjà.

Boca Ràdio

David i Carles expliquen que, des de la ràdio comunitària del barri del Carmel, a Barcelona, han aconseguit «que els espais associatius del barri siguin més comunitaris». Tenen una bona resposta per part del teixit associatiu del barri: «La gent ens aprofita com a mitjà de comunicació, ens fa servir com a altaveu (...) i ens agraeixen que els donem un espai de difusió». L'emissora és coneguda sobretot entre la gent jove. Boca Ràdio és present a l'Aixada Antiracista, a Carmel Amunt i als Consells de Joventut, tant al del districte d'Horta-Guinardó com al de la ciutat de Barcelona. Participa, a més, en espais de dinamització associativa del barri i del districte, i mira de cobrir-ne els esdeveniments significatius. Boca Ràdio encara el futur amb la voluntat que la gent que participa en l'emissora s'involucri més en l'associació en si, per tal d'assegurar la continuïtat del mitjà (David i Carles, 8 de juliol del 2015).

Radiotelevisió de Cardedeu

La primera televisió local i comunitària dels Països Catalans ha emès durant més de trenta-cinc anys i és el principal mitjà de comunicació de Cardedeu, on no hi ha altres ràdios —a banda de la que també impulsa l'Associació d'Amics de RTVCardedeu— ni televisions. Manel Calbet assegura que «el projecte s'ha mantingut gràcies a l'impuls

ciudadà». Tot i que, amb el pas del temps, han incorporat alguns periodistes professionals en el mitjà, el tarannà participatiu dels inicis roman inalterable. En els pròxims anys, l'associació espera ampliar la base de socis per garantir la independència del projecte. Calbet explica que volen emetre més en *streaming* i enfortir la relació amb la ciutadania perquè «la televisió sigui realment la finestra del poble i la gent pugui dir-hi la seva: tenim un instrument que podria funcionar vint-i-quatre hores al dia, però només el fem funcionar unes horetes» (Manel Calbet, 10 de juliol del 2015).

Ona de Sants-Montjuïc

L'emissora independent i alternativa de Sants és una de les ràdios ciutadanes més veteranes de Barcelona. Tenen una filosofia de taller, perquè la gent pugui conèixer el mitjà, i són un espai per a «programes que no es trobarien en emissores comercials o públiques», comenta Àlex Barragán. Aposten per la programació en directe i són presents en actes del barri, amb retransmissions en directe des del carrer. Després dels aldarulls arran del desallotjament del centre social ocupat Can Vies, el maig del 2014, Ona de Sants-Montjuïc va organitzar un debat en què va convidar gent del col·lectiu de Can Vies i periodistes de diversos mitjans. «Vam convidar el districte perquè expliqués la seva postura, però no va voler intervenir-hi de cap manera», diu Barragán. «Vam informar del cas de manera neutral, i vam parlar tant de la violència d'alguns manifestants com de la dels Mossos d'Esquadra» (Àlex Barragán, 10 de juliol del 2015).

Sants TV

Sants TV forma part de l'Assemblea de Barri de Sants, que aglutina els moviments socials del barri. Sants TV és el mitjà audiovisual de l'assemblea i intenta que els col·lectius del barri es formin per difondre ells mateixos les informacions que generen. Oriol Rigola i Montse Puig, membres de la televisió, reconeixen que encara són bastant desconeguts a Sants fora dels espais de militància políticsocial. Ara bé, en moments puntuals, com en el desallotjament de Can Vies el 2014, la televisió va tenir molta activitat; Rigola i Puig expliquen que a la web del mitjà «les visites van augmentar molt, perquè cobríem el que hi passava [a Can Vies]» (Oriol i Montse, 11 de juliol del 2015). D'altra banda, la televisió digitalitza material audiovisual sobre el barri, que li arriba a través de particulars i de Sants-Montjuïc TV, integrada a BTV. En el futur, Sants TV vol eixamplar el col·lectiu. En el moment de fer l'entrevista, la televisió estava valorant instal·lar-se a Can Batlló, espai autogestionat pels veïns de Sants.

Ràdio RSK

Ràdio RSK va començar les emissions fa més de trenta anys al districte barceloní de Nou Barris. Com afirma la seva pàgina web, el sorgiment de l'emissora «no era un objectiu en si mateix, sinó un mitjà de denúncia i lluita que afavorís la democratització

de la comunicació i ajudés a acabar amb la mercantilització de la cultura»¹⁷⁷. En l'actualitat, RSK és present a la plataforma de lluita i acció veïnal Nou Barris Cabrejada i té contacte amb els espais alternatius del seu entorn. De tota manera, Pitu, membre de l'emissora, reconeix que «el pas dels col·lectius perquè facin ús de la ràdio encara no s'ha donat del tot». Des de RSK volen donar l'oportunitat a persones i entitats per expressar-se, però encara no han aconseguit «que es facin seva la ràdio, perquè ja tenen prou feina dins dels seus col·lectius» (Pitu, 11 de juliol del 2015). En el moment de fer l'entrevista, RSK buscava gent del barri per fer programes informatius.

Ràdio PICA

L'emissora lliure en actiu més veterana dels Països Catalans sempre ha seguit una filosofia particular, la de ser un espai per a la cultura alternativa i l'experimentació artística. Per exemple, ha tingut un paper clau en la difusió de músiques com el *punk* i el *hardcore*¹⁷⁸. Salvador Picarol, un dels seus fundadors, explica que la radiofusió lliure «no és només difondre una sèrie de problemàtiques socials i culturals que no es donen a conèixer perquè no interessa políticament, sinó també avançar-se creativament»¹⁷⁹. Picarol considera que PICA és una «federació d'individualitats»; els espais són molt personals i tenen un component creatiu essencial. El paper de PICA, doncs, és el de difondre la «creativitat alternativa i d'avantguarda i informacions silenciades» (Salvador Picarol, 15 de juliol del 2015).

Ràdio Klara

Preguntat pel paper que juga Ràdio Klara en l'ecosistema comunicatiu valencià, Manolo *Totxa*, membre de l'emissora, considera que la ràdio lliure i llibertària és «la referència per conèixer un altre punt de vista sobre la realitat valenciana» (Manolo *Totxa*, 28 de juliol del 2015). Explica que Klara ha actuat «de contrapunt informatiu des del principi», perquè «el panorama comunicatiu del País Valencià està molt escorat a la dreta, també quan existia Radiotelevisió Valenciana». L'emissora ha actuat d'espai d'expressió per a moviments i lluites socials com la del Cabanyal i la Primavera Valenciana; en aquest cicle de protestes estudiantils del 2012 a València, Klara va fer un seguiment exhaustiu, amb connexions en directe amb les mobilitzacions. De cara al futur, volen tenir un programa de tarda d'actualitat, diari i en directe, semblant al matinal *Lliure Directe*.

¹⁷⁷ RÀDIO RSK. *Qui som?*. Recuperat el 26 de juny del 2015 a <http://www.radiorsk.info/qui-som/>

¹⁷⁸ DOMÍNGUEZ, D., VAN SPAANDONK, H. i ROCA, R. (2015). *Soroll de tot cor: 25 anys de BCore*. Disponible a <http://www.ccma.cat/tv3/ alacarta/tria-33-extra/ soroll-de-tot-cor-25-anys-de bcore/ video/ 565219/#. Vk24OjSasp8.facebook>

¹⁷⁹ ASSOCIACIÓ CULTURAL LA TRIPULACIÓN DEL COMODÍN. (2005). *Rádios libres: las voces de la gente*. Disponible a https://www.youtube.com/watch?v=vPkWFXSYc_M

Ràdio Malva

Situada al Cabanyal, aquesta ràdio lliure valenciana és un mitjà que ha donat a conèixer com cap altre la realitat social del barri, a través del seguiment exhaustiu dels conflictes i lluites que hi ha hagut i dels programes que molts veïns fan a l'emissora. Rafa, Julia i Gonzalo, membres de l'emissora, expliquen que Malva ha fet l'esforç «de reflectir les diferents sensibilitats del barri», mentre que la resta de mitjans, excepte Ràdio Klara, donaven una visió que era «la versió oficial del govern», sense comptar amb la veu del veïnat (Rafa, Julia i Gonzalo, 28 de juliol del 2015). Malva, afirmen els seus membres, ha estat «la contraversió dels mitjans dominants» i ha procurat estar «amatent a totes les problemàtiques socials que no eixien als principals mitjans valencians per culpa de la censura». En el moment de l'entrevista, Malva encarava el futur fent autocrítica: «No arribem a la població gitana del barri, no fem eco de les seves veus». Des de finals del 2015, Malva ha explicat, a través de diverses entrevistes, la realitat del col·lectiu gitano del Cabanyal. Un col·lectiu que, al seu torn, col·labora fent un programa a l'emissora, *Vorba Romani*, des del març del 2016.

Ràdio 77

En l'actualitat, Ràdio 77 emet tres programes, que són pocs respecte als que feia fa uns anys. Marc Angrill, membre de l'emissora de Palma, explica que, per exemple, «durant la temporada 2013-2014 gravàvem les activitats que es feien a la llibreria Ideari [que acull, al soterrani, l'estudi de Ràdio 77] i tenien certa audiència» (Marc Angrill, 3 de setembre del 2015). També col·laboraven amb col·lectius com l'Ecojarxa. Durant el cicle de protestes del 15-M tenien més seguiment, perquè emetien les assemblees que es feien al carrer. Va ser durant aquest període que la ràdio va ampliar el seu col·lectiu, però les diferències entre els membres van provocar una escissió d'una part del grup, que va crear l'emissora comunitària Ràdio Tortuga. En l'actualitat, l'espai més seguit de 77 és *Canya i tralla en català*, que és escoltat arreu dels Països Catalans i que, assenyalava Angrill, té un *feedback* continu de l'audiència i de grups musicals que els envien maquetes.

Contrabanda FM

L'emissora lliure de Ciutat Vella és un mitjà prou conegut entre associacions i col·lectius de Barcelona. Ignacio, Nerea i Àlex, de Contrabanda, apunten que «hi ha un cert *feedback* entre moviments socials i la ràdio» que es materialitza, per exemple, en les assemblees anuals que fa l'emissora en centres socials autogestionats (Ignacio, Nerea i Àlex, 3 de setembre del 2015). Des de la ràdio procuren «estar atents a allò que passa a la ciutat» i tenen el paper de centralitzar la cobertura que fan els mitjans lliures quan hi ha vagues generals. Arran del 15-M, molta gent els va descobrir: «La gent trucava i explicava la seva història, comentava què estava passant a les places... En aquest tipus de programes, el contingut el posen els oients» (Ignacio, Nerea i Àlex, 3

de setembre del 2015). De cara al futur, Contrabanda aspira a ampliar el col·lectiu i la programació.

Ràdio Ateneu del Clot

«L'objectiu de Ràdio Ateneu del Clot», explica un dels seus impulsors, Sergio Sánchez, «és fer la ràdio més propera a la gent, fer una ràdio on la gent se senti còmoda i pugui fer realitat els seus projectes radiofònics» (Sergio Sánchez, 13 de setembre del 2015). La ràdio neix de la necessitat d'un grapat de joves socis de l'Ateneu del Clot de tenir un espai que els fes d'altaveu i on poder expressar-se. Diversos col·lectius i entitats del barri col·laboren amb l'emissora, que procura ser present als actes significatius del Clot amb retransmissions en directe. Sánchez comenta que la ràdio sempre mantindrà l'esperit voluntari i participatiu, i que el projecte es dona a conèixer en tallers radiofònics en esplais juvenils del barri.

Ona Mediterrània

Des del seu naixement el 2013, aquesta emissora associativa ha estat «molt oberta als moviments socials», que són els protagonistes principals als informatius i en el dia a dia del mitjà, subratlla Tomeu Martí, un dels impulsors del projecte (Tomeu Martí, 14 de setembre del 2015). Martí explica que Ona Mediterrània ha jugat «un paper molt important de contrainformació, de mitjà on tenen veu entitats i persones que estaven proscrites pel poder polític [a les Illes Balears, en mans del Partit Popular fins el maig del 2015]». La ràdio ha trencat el silenci en molts temes que els altres mitjans no tractaven. Encara que l'audiència que han aconseguit ara per ara no és massiva, Martí destaca que Ona Mediterrània ha estat un referent «de les lluites de resistència contra les polítiques del Partit Popular» i per a «una part important de gent de l'illa, que vol tenir informació d'aquí en llengua catalana».

Ràdio Arrels

Ràdio Arrels juga un paper fonamental a la Catalunya Nord: és l'únic mitjà íntegrament en català que dona informació en clau local des del territori. La ràdio es defineix, segons el seu director, Pere Manzanares, com «una ràdio generalista en català centrada en la recuperació nacional i cultural (...) entre una població diglòssica cada vegada més allunyada de la seva història, de les seves arrels» (Pere Manzanares, 15 d'octubre del 2015). Manzanares explica que Ràdio Arrels «es beneficia d'una bona percepció en el seu entorn; és una ràdio fiable, seriosa i atenta a l'actualitat del territori». L'associació Arrels també impulsa dues escoles en català a Perpinyà, i és present, assenyala Manzanares, en moltes iniciatives «cíviques, reivindicatives i culturals del conjunt del moviment associatiu a la Catalunya Nord».

e-Ràdio Sant Genís

La ràdio que promou l'Associació de Veïns de Sant Genís dels Agudells és l'únic mitjà –a banda d'una revista, també editada per l'associació– que informa de l'actualitat del barri. L'emissora recupera la història del barri, que es remunta al segle X, i és un espai de dinamització del jovent de Sant Genís. Xavier Civit i Juan Sánchez, membres d'e-Ràdio Sant Genís, expliquen que «el projecte encara s'està donant a conèixer, és un procés a foc lent» (Xavier Civit i Juan Sánchez, 16 d'octubre del 2015). Tot i això, diverses entitats del barri fan servir l'emissora com a altaveu per anunciar i explicar les seves activitats. La ràdio col·labora amb el centre cívic i procura involucrar associacions i col·lectius del barri, com els pacients del centre de salut mental. Fa seguiment dels consells de barri i ha aconseguit que la gent gran de Sant Genís, el barri amb més persones majors de 65 anys de Barcelona, escolti la ràdio per Internet.

Ràdio 90

Des dels inicis, Ràdio 90 s'ha basat en una programació musical i cultural, alternativa a la de les ràdios municipals i comercials. Durant un parell d'anys van tirar endavant un informatiu cultural per cobrir la vida associativa i artística de la Garrotxa, però van abandonar el projecte, perquè des del voluntariat resultava inassumible. D'altra banda, Xevi Baca i Josep Cuèllar, membres de la direcció de Ràdio 90, expliquen que «el 2010 ens vam voler obrir a la societat civil olotina» i que van passar per la ràdio «moltes entitats i de tot tipus a fer un programa» (Xevi Baca i Josep Cuèllar, 25 d'octubre del 2015). Però, com també manifesten des de Ràdio RSK, molts col·lectius no han tingut regularitat a l'hora de fer programes a la ràdio. Baca i Cuèllar manifesten que a l'emissora lliure garrotxina continua vigent «la idea de donar un espai perquè la gent difongui què està fent», tot i que aclareixen que els membres de Ràdio 90 fan ràdio perquè els agrada, «no partim de la base de ser un altaveu».

Ràdio La Mina

Tot i que va néixer com una emissora enfocada al barri, Ràdio La Mina és actualment l'única ràdio de Sant Adrià de Besòs. En aquest sentit, l'emissora lliure i comunitària, nascuda el 1984, faria el paper, també, de ràdio municipal, perquè no hi ha cap altra referència informativa a la ciutat. Ara bé, és evident que no funciona com una emissora municipal; una dinàmica que es pot observar en ocasions com les campanyes electorals: Núria Arnau i Martín Arcos, membres de l'emissora, expliquen que conviden tots els partits i que els donen a tots el mateix espai. «Es fa una entrevista a cada candidat i després es fa un debat amb tots els partits», comenten. Ràdio La Mina difon l'activitat associativa de Sant Adrià de Besòs i cobreix l'actualitat local. A la ràdio hi participen un bon grapat de col·lectius. L'emissora, al seu torn, participa en el teixit associatiu de La Mina i en retransmet en directe els actes més rellevants. El seu objectiu de futur és mantenir la línia i treballar per al barri i la ciutat.

Ràdio Puçol

Aquesta ràdio popular i crítica va sorgir, segons un dels seus membres, Arnau, «de la necessitat de tenir un mitjà de comunicació propi de Puçol (...) i de la necessitat del jovent del poble de tenir accés a una oferta cultural alternativa» (Arnau, 4 de desembre del 2015). La ràdio fa informació des d'una vessant contrahegemònica i amb un ús prioritari del català, vol despertar el sentit crític de l'audiència i és present en actes al carrer que es fan a la ciutat. Tenen l'aspiració, comenta Arnau, «que la gent s'implique, que s'apodere (...), que faci un programa i veja que és capaç de fer coses per ella mateixa». Ràdio Puçol és un projecte encara recent, del 2013, i s'està donant a conèixer entre els veïns.

Ràdio Pinsania

La ràdio lliure del Berguedà té per objectiu «oferir una alternativa de contingut social, cultural i musical que no donen els mitjans locals de la zona, que tenen un punt de conservadors» (Jordi, 10 de desembre del 2015). Volen informar de l'actualitat local amb una veu diferent i gaudeixen «d'un cert reconeixement, si més no d'un sector de la societat». Tot i que els agradaria consolidar la part informativa i ampliar el col·lectiu de l'emissora, consideren que és complicat garantir una programació estable. La situació de Ràdio Pinsania, explica Jordi, «és molt diferent de la d'una ràdio lliure de l'Àrea Metropolitana de Barcelona, on hi ha més problemes, com la competència per les freqüències», una percepció semblant a la que tenen els membres de Ràdio 90, que consideren que la seva experiència a la Garrotxa «no és gaire extrapolable a la resta d'emissores lliures del Principat» (Xevi Baca i Josep Cuèllar, 25 d'octubre del 2015).

Pardinyes TV

A finals del 2015, moment en què es va fer l'entrevista, Pardinyes TV preparava els pilots dels diversos programes que té previst fer durant el 2016. És un projecte audiovisual molt recent, que parteix de l'associació de veïns del barri lleidatà de Pardinyes. Jordi Pla, impulsor de la televisió, explica que són molt ben rebuts: «A la gent li agrada la idea de tenir una televisió al barri» (Jordi Pla, 22 de desembre del 2015). El mitjà busca col·laboradors, està obert a les propostes dels veïns i procura estar atent al que passa a Pardinyes perquè, com comenta Pla, «la televisió és una cosa viva» i «té l'avantatge que és independent». «Només ens devem al barri», afirma.

Ràdio Aktiva

Ràdio Aktiva intenta fomentar l'autoaprenentatge i l'aprenentatge cooperatiu a través dels tallers de ràdio que organitza. Els seus membres consideren que compleixen l'objectiu de partida que es van fixar com a mitjà, que és ser «una ràdio lliure, no comercial, amb continguts interessants, crítics, i on podem dir la nostra i alçar un poc de revol a les nostres comarques» (Ràdio Aktiva, 20 de gener del 2016). Aktiva és una

ràdio «amb caràcter descentralitzat», atès que té espais on gravar a Alcoi, Albaida, Castelló de Rugat i Ontinyent, i que les reunions que fa –obertes a tothom– també són itinerants entre aquestes localitats de l'Alcoià i la Vall d'Albaida.

LaTele

LaTele apareix el 2003 com un espai audiovisual per a l'expressió dels moviments socials i lluites quotidianes de molts col·lectius barcelonins, com una «crítica i alternativa als models de comunicació dominants»¹⁸⁰. Des del principi, l'Assemblea de la Comunicació Social, l'associació que impulsa aquesta televisió comunitària, ha batallat en l'àmbit legal per al reconeixement del dret a emissió de la ciutadania i perquè es legalitzi el Tercer Sector de l'Audiovisual. En l'actualitat, tretze anys després de les primeres emissions, LaTele conserva un espai propi, el *Contrainfos*, que continua sent una finestra per al moviment popular de Barcelona. Ramon Sesén, de LaTele, explica que «la gent dels moviments socials ens coneix i ens deixa gravar en accions i mobilitzacions. Saben que anem amb compte i que no en farem una cobertura sensacionalista» (Ramon Sesén, març del 2016). El mitjà col·labora amb l'arxiu Pablo Molano Romero, promogut des de Can Batlló, que vol ser el centre de documentació dels moviments socials de Barcelona, al qual cedeix LaTele el seu extens catàleg audiovisual. De cara al futur, la televisió comunitària vol potenciar el *Contrainfos* i dotar-lo d'una web pròpia, i mirarà, si en sorgeix la possibilitat, de tornar a emetre per la TDT.

¹⁸⁰ LATELE. (----). *Qui som*. Recuperat el 27 de juny del 2015 a <http://latele.cat/qui-som>

Conclusions

El propòsit de *Ràdios i televisions ciutadanes dels Països Catalans. Situació actual dels mitjans de comunicació d'impuls popular* ha estat fer una radiografia dels mitjans audiovisuals impulsats per la ciutadania organitzada en aquests territoris i posar en valor de la tasca que desenvolupen en l'espai català de comunicació. A través de la recerca bibliogràfica i de les entrevistes a vint-i-una ràdios i televisions, s'ha dibuixat la realitat d'aquestes experiències mediàtiques, amb una atenció especial al paper que ocupen en els seus contextos locals. Com apunta Clemencia Rodríguez, avaluar la tasca dels mitjans ciutadans és difícil si no es fa amb estudis a llarg termini i amb un treball de camp exhaustiu, perquè els mitjans ciutadans generen processos de canvi molt subtils (Rodríguez, 2003). De tota manera, el treball ha servit per constatar el paper rellevant de les ràdios i televisions ciutadanes en l'àmbit local, i la funció notable, tant comunicativa com social, que duen a terme. El resultat de la investigació assenyalava que aquests mitjans, que conformen un sector divers, presenten unes potencialitats que convé no ignorar des de l'acadèmia, les institucions i les organitzacions cíviques i moviments socials.

En el treball s'ha corroborat l'heterogeneïtat de les ràdios i televisions ciutadanes actuals, que s'expressa en l'organització i el funcionament, el tipus de continguts, les formes de finançament i el rol que desenvolupa cada mitjà en la seva comunitat. Avui conviuen als països de llengua catalana mitjans ciutadans dels primers anys del fenomen, com Ràdio PICA, Ràdio RSK, Ràdio Klara, Ràdio Arrels o Radiotelevisió de Cardedeu, amb projectes que no arriben als cinc anys de vida, com Ràdio Puçol, Ona Mediterrània o Pardiniyes TV. La categoria *mitjans ciutadans* ha servit per englobar un conjunt de projectes que s'autodefineixen de maneres diferents –*lliures, comunitaris, independents, crítics, de barri*, etc– i que presenten una naturalesa que defuig els models teòrics i la descripció simplificada. Malgrat la diversitat de filosofies i models, hi ha una sòlida base comuna que comparteixen totes les ràdios i televisions estudiades en aquest treball: la voluntat de fer efectiu el dret a comunicar i que les persones siguin una part activa de la comunicació audiovisual, que participin plenament en la creació de continguts audiovisuals i que n'esdevinguin els subjectes.

La bibliografia més recent sobre els mitjans ciutadans apunta que, encara que les ràdios i televisions de la societat civil puguin gaudir d'un reconeixement ampli en el seu àmbit local –com és el cas de moltes experiències analitzades en aquest treball–, el coneixement general que es té d'aquests mitjans és molt escàs; els Països Catalans no en són una excepció. Les causes són diverses, però n'hi ha dues d'importantes. D'una banda, els mitjans ciutadans ocupen un lloc ínfim en els plans docents dels estudis universitaris vinculats a la comunicació –si és que l'hi ocupen–. De l'altra, la dinàmica política i legislativa, com s'ha explicat en la introducció i l'apartat específic sobre

qüestions legals, els ha arraconat en l'ecosistema mediàtic. Tal com recalca Chiara Sáez,

«la situació de precarietat i marginalitat que pateixen els mitjans de comunicació que s'aparten del binomi "estatal-comercial" no és un atribut intrínsec a la seva alternativitat, sinó que és conseqüència d'un marc polític, econòmic i jurídic concret» (Sáez, 2008: 54).

La manca de voluntat política per comprendre la comunicació ciutadana i dotar-la d'un marc legal adequat que en reculli les especificitats ha contribuït a donar una imatge irrellevant i precària de les ràdios i televisions de base associativa. Davant d'aquest fet, convé recordar la idea que Sean MacBride va plasmar en el seu informe per a l'UNESCO de l'any 1980: «La comunicació alternativa té una importància fora de tota proporció amb el seu volum»¹⁸¹. És a dir, el paper i l'impacte dels mitjans ciutadans no es pot mesurar només quantitativament, perquè se n'obté una imatge de marginalitat que no s'ajusta a la seva realitat. Aquest Treball Final de Grau ha servit per demostrar que la preocupació de les ràdios i televisions associatives no és ni l'audiència, ni el guany econòmic, ni la influència en les institucions públiques i en les empreses privades. Els objectius que persegueixen aquests mitjans són variats: aspiren a ser un espai on tot tipus de veus i col·lectius que no tenen accés als grans mitjans puguin expressar-se; a cobrir el buit d'informació local en les seves comunitats; a difondre propostes culturals minoritàries o contrahegemòniques; a dinamitzar la vida als barris, pobles i ciutats, a incrementar l'alfabetització mediàtica de la ciutadania... Tot això, a partir de la implicació de la gent en totes les facetes d'unes ràdios i televisions que difuminen la frontera entre emissors i receptors.

Després de conèixer i considerar la tasca dels mitjans de comunicació ciutadans que emeten actualment als Països Catalans, podem concloure que aquests projectes presenten, almenys, dues grans potencialitats en l'àmbit comunicatiu i social: l'alfabetització mediàtica i el pluralisme mediàtic.

Una dimensió fonamental de les ràdios i televisions ciutadanes és, com hem apuntat anteriorment, la desmitificació dels mitjans de comunicació: a través de l'aprenentatge informal, les persones que hi participen aprenen com funciona un mitjà en els seus aspectes tècnics i com es generen els continguts mediàtics. Aquest procés d'alfabetització acaba propiciant la reapropiació de les tecnologies de la comunicació, tant les analògiques com les digitals. És fàcil pensar que, des de la implantació massiva d'Internet, tothom té lliure accés a la informació i la comunicació i que gaudim dels beneficis de la cultura participativa. Tanmateix, com recalca Sáez,

¹⁸¹ MACBRIDE, S. (1980). *Un solo mundo, voces múltiples: comunicación e información en nuestro tiempo*. Fondo de Cultura Económica: Mèxic D.F. Recuperat el 26 de març del 2016 <http://unesdoc.unesco.org/images/0004/000400/040066sb.pdf>. p.147-148

«La creença que les noves tecnologies portaran per si mateixes la democratització de la comunicació aïlla el fenomen tecnologia de la seva dimensió política i de la seva dimensió històrica: una nova tecnologia no és suficient per canviar la forma en què s'ha organitzat una societat ni el seu sistema de mitjans» (Sáez, 2008: 53-54).

Així doncs, encara falta molt per l'acompliment dels drets a la informació i la comunicació: sense anar més lluny, a l'Estat espanyol no s'ha reconegut plenament fins l'any 2010 l'existència dels mitjans impulsats per la societat civil, i encara no se'ls ha garantit un espai a l'espectre radioelèctric. D'altra banda, la reivindicació del dret a la informació i la comunicació encara és una assignatura pendent entre els moviments socials i organitzacions polítiques de l'Estat espanyol i els Països Catalans¹⁸². Per tant, la lluita de les ràdios i televisions ciutadanes no s'esgota amb l'arribada d'Internet, sinó que adquireix una nova dimensió.

L'altra aportació indiscutible d'aquests mitjans és el pluralisme. Des de la irrupció de la tecnologia digital, l'àmbit dels mitjans de comunicació ha estat marcat, d'una banda, per l'aparent multiplicació de l'oferta de canals i, de l'altra, per la concentració de la propietat dels mitjans en grans oligopolis, que ha desembocat en l'homogeneïtzació dels continguts. Davant d'aquest panorama, els mitjans ciutadans s'erigeixen com espais no controlats ni pels poders polítics ni pels econòmics, amb capacitat per definir un discurs propi a partir del que decideixin les persones i col·lectius socials que hi participen. Cada vegada més, exerceixen un rol important en la defensa de la diversitat cultural i les identitats locals (Fuller, 2007). Com s'ha constatat en molts casos estudiats en aquest treball, les ràdios i televisions ciutadanes han ofert una versió de l'actualitat alternativa a la dels mitjans hegemònics. Per tant, cal entendre els mitjans ciutadans, segons Rennie (2006), com eines d'autorepresentació de la societat civil i de participació directa i efectiva en els mitjans de comunicació.

Ara bé, el futur dels mitjans ciutadans –en concret, el de les ràdios– s'albira incert a causa de la implantació de la ràdio digital. Aquesta tecnologia encara és molt desconeguda a l'Estat espanyol; tot i que va començar a implantar-s'hi el 1999, el procés de digitalització de la ràdio s'ha encallat i no s'estan fent passos significatius per desempantanegar-lo. De tota manera, si hom s'até al resultat de la implantació de la TDT, que va suposar que moltes televisions comunitàries haguessin de deixar d'emetre perquè no podien afrontar el cost de la reconversió, no sembla que a les ràdios ciutadanes se'ls garanteixi que podran emetre amb tecnologia digital. Fèlix Villagrassa apunta que la ràdio digital «impossibilitarà que moltes emissores puguin afrontar la inversió que suposarà i pot arribar a significar la mort de moltes ràdios lliures i

¹⁸² La tardor del 2014 es va constituir la plataforma Xarxa Ciutadana pel Dret a la Informació i la Comunicació (XCDIC), formada per col·lectius de periodistes, mitjans i associacions. La XCDIC aspira, entre altres objectius, a conscienciar la ciutadania i els moviments socials sobre la importància dels drets a la informació i la comunicació. XCDIC. (13/10/2014). *Manifest i Decàleg de la Xarxa*. Recuperat el 25 de gener del 2015 a <https://dretalainformacio.wordpress.com/manifest-i-decleg-de-la-xarxa/>

comunitàries, que no compten amb el suport de cap institució ni de cap soci capitalista» (Villagrassa, 2006: 77-78).

Als Països Catalans hi ha ràdios i televisions ciutadanes per temps, malgrat les llums i ombres que presenta la tecnologia digital. Aquests mitjans van encetar el seu camí a finals dels setanta, en ple postfranquisme, i des de llavors han actuat com mecanismes per fer efectiu el dret a la informació i la comunicació, entès des de la participació i la reapropiació de les tècniques i llenguatges audiovisuals. És per això que, tot i l'arraconament que han patit des de l'administració i les dificultats econòmiques, tecnològiques i legals per subsistir, han de ser tinguts en compte dins l'ecosistema mediàtic català i cal que es posi en valor la tasca comunicativa, cultural, social i política que desenvolupen.

Bibliografia

Llibres i tesis doctorals

ARDIZZONI, M. i FERRARI, C. (2010). *Beyond Monopoly: Globalization and Contemporary Italian Media*. Lanham: Lexington.

BASSETS, L. (ed). (1981). *De las ondas rojas a las radios libres*. Gustavo Gili: Barcelona.

BERARDI, F., JACQUEMET, M. i VITALI, G. (2003). *Telestreet: máquina imaginativa no homologada*. Ediciones Viejo Topo

CAILLER, B., PINEAU, G i PRAIDE, C. (coord.). (2010). *La longue marche des télévisions associatives*. Paris: L'Harmattan.

COMPANY, A., PONS, J. i SERRA, S. (2003). *V Encontre d'historiadors de la comunicació. Aportacions de la comunicació a la comprensió i construcció de la història del segle XX*. Universitat de les Illes Balears: Palma.

COSTA, L. (2005). *Televisió de Girona, la comunicació de proximitat en l'era de la globalització*. Girona: Televisió de Girona

COSTA, L. i PUNTÍ, M. (eds). (2014). *Comunicació pel canvi social: reflexions i experiències per una comunicació comunicativa, emancipadora i transparent*. Documenta Universitaria: Girona.

Diversos autors (1985). *Primeres jornades sobre mesocomunicació a Catalunya*. Universitat Autònoma de Barcelona. Facultat de Ciències de la Informació: Bellaterra.

DOLÇ, M., SANCHIS, V. i DEÓ, J. (1985). *Les ràdios lliures: una pràctica alternativa*. Barcelona: Terra Verda.

DOWNING, J. (2000). *Radical Media: Rebellious Communication and Social Movements*. Sage: Londres.

DURÀ, S. (2012). *Radio Klara, libre y libertaria*. Punto G Editorial. Recuperat a <http://www.radioklara.org/radioklara/?p=4788>

FRASER, Nancy. *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*. Dins Calhoun, C. (ed.) (1992). *Habermas and the Public Sphere*. MIT Press: Cambridge.

FULLER, L. (ed). (2007). *Community Media: International Perspectives*. Palgrave Macmillan: Nova York.

GIL, R. i MINOBIS, M. (2003) *Aquí ràdio: crònica de les ones a les comarques de Girona (1933-1982)*. Girona: Col·legi de Periodistes de Catalunya, demarcació de Girona.

GUEDES, O., CAMMAERTS, B. i CARPENTIER, N. (2007). *Understanding Alternative Media*. McGraw Hill: Suffolk.

GUIMERÀ, J.A. *La televisió local a Catalunya: gestació, naixement i transformacions (1976-2005)* [en línia]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació, 2006. < <http://www.tdx.cat/handle/10803/4192>>

MARTÍNEZ, M., MAYUGO, C. i TAMARIT, A. (2012). *Comunidad y Comunicación: Prácticas comunicativas y medios comunitarios en Europa y América Latina*. Fragua: Madrid.

MEDA, M. *El tratamiento de los medios comunitarios en el marco de la Ley General de la Comunicación Audiovisual* [en línia]. Madrid: Universidad Complutense de Madrid. Facultat de Ciències de la Informació, Departamento de Periodismo II, 2015. < <http://eprints.ucm.es/33015/>>

MESSEGUER, M., ROVIRA, D. i VILAR, J. (2005). *Més de mil dilluns: 25è aniversari de la televisió a Cardedeu*. Ràdio Televisió Cardedeu: Cardedeu.

POWELL, R. (1965). *Possibilities for Local Radio*. Birmingham: Centre of Contemporary Cultural Studies.

RENNIE, E. (2006). *Community Media: A Global Introduction*. Roman & Littlefield: Maryland

RODRÍGUEZ, C. (2003). *Fissures in the Mediascape: An International Study of Citizen's Media*. Hampton Press: Creskill.

SÁEZ, C. *Tercer Sector de la Comunicació. Teoría y praxis de la televisión alternativa: una mirada a los casos de España, Estados Unidos y Venezuela* [en línia]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona. Departament de Periodisme i Ciències de la Comunicació, 2008. <<http://www.tesisexarxa.net/bitstream/handle/10803/4212/csb1de2.pdf?sequence=1>>

VILLAGRASA, F. (2006). *Una història de Ràdio PICA: 25 anys a contrapèl*. Llibres de l'Índex: Barcelona

XAMBÓ, R. (2001). *Comunicació, política i societat: el cas valencià*. Edicions 3 i 4: València

Articles acadèmics

ÁLVAREZ, M. (2008). El desafío de las radios comunitarias. *Anagramas*, 12, p. 64. Recuperat el 15 de desembre del 2015 a dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/4851606.pdf

ARES, R. (2014). Il movimento delle radios libere in Francia. Della repressione alla regolamentazione. *Zapruder: rivista di storia della conflittualità sociale*, 34, 92. Recuperat el 22 de gener del 2016 a http://storieinmovimento.org/wp-content/uploads/2015/07/Zap-34_Schegge-3.pdf

BARRANQUERO, A. i MEDA, M. (2015). Los medios comunitarios y alternativos en el ciclo de protestas ciudadanas desde el 15M. *Athenea Digital*, 15 (1), p. 146. Recuperat el 8 de febrer del 2016 a http://e-archivo.uc3m.es/bitstream/handle/10016/22048/medios_barranquero_AD_2015.pdf?sequence=1

BARRANQUERO, A. i SÁEZ, C. (2010). *Comunicación alternativa y comunicación para el cambio social democrático: sujetos y objetos invisibles en la enseñanza de las teorías de la comunicación*. Congreso Internacional AE-IC Málaga 2010 "Comunicación y desarrollo en la era digital". Recuperat el 14 de maig del 2015 a http://www.ae-ic.org/malaga2010/esp/secciones_det6ffe.html?id_seccio=7&id_slot=58&id_seccion=1

BUCKLEY, S. (2010). *Third pillar of media pluralism: community broadcasting in the UK and Europe*. Comunicació dins Media, Communication and Cultural Studies Association 2010 Conference. Recuperat el 23 de gener del 2016 a <http://www.lse.ac.uk/media@lse/events/MeCCSA/pdf/papers/SteveBuckley.pdf>

BUSQUET, J. (2010). Daniel C. Hallin y Paolo Mancini. Sistemas mediáticos comparados: tres modelos de relación entre los medios de comunicación y la política. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 129, 165-172. Recuperat el 22 de desembre del 2015 a http://www.reis.cis.es/REIS/PDF/REIS_129_071262609522690.pdf

CALVO, E. (2011). Las radios comunitarias tras la nueva Ley de Comunicación Audiovisual. *Derecom*, 7, p.7. Recuperat el 3 de novembre del 2015 a <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3734528>

CHEVAL, J. i SEVILLA, S. (12/2009). Diversité culturelle, interculturalité et radios associatives en France. L'exemple bordelais. *Eptic: revista eletrônica internacional da economia política da informação, da comunicação e da cultura* (11) 3, p. 3. Recuperat el 18 de gener del 2016 a <http://seer.ufs.br/index.php/eptic/article/view/100/72>

CLUA, A. (2010). *Els mitjans comunitaris. La lluita pel reconeixement de les ràdios i televisions de base social*. Informe de la comunicació a Catalunya 2009-2010. p. 31. Recuperat el 18 de juliol del 2015 a http://incom.uab.cat/informe/download/2009/informe09_17.pdf

COROMINES, M., DIEZ, M. i BERGES, L. (1999). Vint anys de ràdios municipals. *Quaderns del CAC*, 4, 51-56. Recuperat el 30 de novembre del 2015 a http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/Q4corominasdiez.pdf

FERNÁNDEZ, M. i GALLEGU, J.I. (2015). El micromecenatge com a eina de finançament de continguts radiofònics a Espanya. *Quaderns del CAC*, 41, 45-54. Recuperat el 7 de gener del 2016 a <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5168820>

FLEISCHMAN, L. i SÁEZ, C. (2009). *Presente y futuro de la sustentabilidad de las experiencias de TV alternativa en España: un análisis multidimensional*. Congreso IAMCR, secció de Comunicació Comunitaria. Ciutat de Mèxic. Recuperat el 23 de desembre del 2015 a http://amgp.skamp.eu.org/_media/whoswho:fleischman_saez_iamcr_final.pdf

FLEISCHMAN, L., REGUERO, N. i SÁEZ, C. (2009). *Políticas de comunicación y sustentabilidad del tercer sector de la comunicación: el caso catalán en el contexto español y europeo*. V Trobada de mitjans lliures i comunitaris de Barcelona. Recuperat el 7 de febrer del 2015 a http://medioscomunitarios.net/barcelona/IMG/pdf/Ulepicc09_TSC_VF2.pdf p. 6.

FORTI, S. (2014). Radios libres: dalla "Pirenaica" alla esperienze del nuovo millennio. *Zapruder: rivista di storia della conflittualità sociale*, 34, 29. Recuperat el 22 de gener del 2016 a http://storieinmovimento.org/wp-content/uploads/2015/07/Zap-34_Zoom-2.pdf

GARCÍA, J. (2013). Transformaciones en el Tercer Sector: el caso de las radios comunitarias en España. *adComunica*, 5. p. 114. Recuperat l'11 de juliol del 2015 a <http://repositori.uji.es/xmlui/bitstream/handle/10234/66635/90-204-1-PB.pdf?sequence=1>

GARCÍA, J., REGUERO, N. i SÁEZ, C. (2011). *Radios y televisiones del tercer sector de la comunicación en la historia de la legislación española: ¿un proceso reversible?*. Comunicació presentada dins el projecte Implantació de la televisió digital terrestre en Espanya e impacte sobre el pluralisme. pp. 5-6. Recuperat el 3 d'agost del 2015 a http://www.aec2012tarragona.org/comunicacions_cd/ok/398.pdf

GEBHARDT, K. (2013). *Hojas informativas de radio comunitaria: Alemania*. Nachrichtenpool Lateinamerika. Recuperat el 15 de gener del 2016 a https://www.npla.de/images/Community_Medien/Infobl%C3%A4tter_2013/Hoja_informativa_radio_comunitario_Alemania.pdf

GUIMERÀ, J.A. (2006b). *La televisió local a Catalunya: un model en profunda transformació*. Quaderns del CAC, 26, 141-149. Recuperat el 23 de desembre del 2015 a http://www.cac.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/Q26guimer_.pdf.

JANKOWSKI, N. (2003). Community Media Research: A Quest for Theoretically-grounded Models. *The Public*, 10, 5-14. Recuperat el 4 de gener del 2015 a <http://www.tandfonline.com/toc/rjav20/10/1>

MATA, M. (11/1993). ¿Radio popular o comunitaria?. *Chasqui: revista latinoamericana de comunicació*, 47, 57-59. Recuperat el 29 de juliol del 2015 a <http://chasqui.ciespal.org/index.php/chasqui/article/view/2152>

MATAS, J.J. (2011). Història de la ràdio a Mallorca. *Temps de comunicar*, monogràfic. Recuperat l'1 de setembre del 2015 a <http://www.cesag.org/ghcs/tempsdecomunicar/?p=145>

MONTES, J. (2009). Origen de la radiofusión pirata comercial. *Ámbitos*, 18, 44-45. Recuperat el 17 de gener del 2016 a <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=16812722003>

MORAGAS, M. i PRADO, E. (2002). *Les televisions locals a Catalunya: de les experiències comunitàries a les estratègies de proximitat*. Quaderns del CAC. Recuperat el 23 de juny del 2015 a http://www.mesadiversitat.cat/pfw_files/cma/recerca/quaderns_cac/tvlocal.pdf

PINEAU, G. (28/1/2005). *Les médias associatifs audiovisuels: bref historique et état des lieux* Observatoire des Médias Action-Critique-Médias. Recuperat el 15 de gener del 2016 a <http://www.acrimed.org/Les-medias-associatifs-audiovisuels-bref-historique-et-etat-des-lieux>

PRADO, E. (1980). El desenvolupament de les ràdios lliures a Espanya. *Anàlisi: quaderns de comunicació i cultura*, 1, 155-167. Recuperat el 28 de març del 2015 a <http://www.raco.cat/index.php/Analisi/article/view/40962>

REGUERO, N. (12/2011). Los medios ciudadanos ante la digitalización en Francia y España. Una aproximación desde el derecho a comunicar. *Eptic*, 11 (3), 6-12. Recuperat el 19 de gener del 2016 a <http://www.seer.ufs.br/index.php/eptic/article/view/307>

REGUERO, N. i SANMARTÍN, J. (2008). *Los medios sin ánimo de lucro ante la Televisión Digital Terrestre (TDT). El caso de Pluralia TV (2007)*. Comunicació dins Investigar la comunicació. 30 de gener-1 de febrer del 2008, Santiago de Compostel·la. Recuperat el 18 de febrer del 2016 a http://www.ae-ic.org/santiago2008/contents/esp/comunicaciones_det25138.html?id_seccio=3&id_apartat=1&id_callfor=53

REGUERO, N. i SANMARTÍN, J. (2009). La regulación de los medios audiovisuales de proximidad ante la digitalización en España. Antecedentes y perspectivas. *Revista Latina de Comunicación Social*, 64. Recuperat el 17 de febrer del 2016 a http://www.revistalatinacs.org/09/art/36_835_45_ULEPICC_18/Sanmartin_y_Reguero.html

RODRÍGUEZ, À. (2011). *La ràdio de proximitat al Baix Empordà*. Estudis del Baix Empordà, 30, 303-336. Recuperat el 5 de maig del 2016 a <http://www.angelrodriguez.info/radiobaixemporda.pdf>

RODRÍGUEZ, C. (2009). De medios alternativos a medios ciudadanos: trayectoria teórica de un término. *Folios: revista de la Facultad de Comunicaciones de la Universidad de Antioquía* (21), 13-25. Recuperat el 7 de gener del 2016 a <http://aprendeenlinea.udea.edu.co/revistas/index.php/folios/article/view/6416/5898>

TERRÓN, J.L. (1993). Ràdios lliures: 15 anys recorrent el buit. *Annals del periodisme català*, 23, p.136. Recuperat el 28 de març del 2015 a <http://www.raco.cat/index.php/annalsperiodismecatala/article/view/266536>

Prensa

ALBIÑANA, A. (17/7/1983). En el aire, la primera TV pirata de Valencia. *Levante: diario regional valenciano*.

ARGIA. 6/4/2016. Multan por primera vez a un periodista por la Ley Mordaza. *Diagonal*. Recuperat el 15 d'abril del 2016 a <https://www.diagonalperiodico.net/libertades/29933-multan-por-primera-vez-periodista-por-la-ley-mordaza.html>

BUSQUETS, G. (17/7/2006). El nou mapa de la televisió local. *Vilaweb*. Recuperat el 2 de març del 2016 a http://www.vilaweb.cat/www/elpunt/noticia?p_idcmp=1993602

COETUS, V. (13/12/1983). Hola y bienvenidos a las sintonías de las radios libres, independientes y municipales. *La Vanguardia*. Recuperat a <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1983/12/13/pagina-41/32983385/pdf.html?search=Hola%20y%20bienvenidos%20a%20las%20sinton%C3%ADas%20de%20las%20radios%20libres,%20independientes>

DALMAU, A. (2/9/1980). Trista desaparició de l'emissora "Ràdio Juriola". *El Punt*. Recuperat a http://streaming.ajgirona.org/pandora-NEW/cgi-bin/Pandora.exe?xslt=show_pdf;

publication=Punt,%20 El;sort_publication=punt.el;day= 02;month=09;year=1980;page= 006;id= 0000589699; filename= 19800902; collection=pages;url _high=pages /Punt,%20El/1980 /198009/ 19800902/ 19800902006.pdf ;lang=ca;pdf_parameters= search=%22radio%20juriola%22&view=FitH;encoding=utf-8 dir/Lloseta_1984_mes12_n0013.pdf

FERRER, E. (5/10/1977). Las "radios libres", un fenómeno en auge. *El País*. Recuperat el 18 de gener del 2016 a http://elpais.com/diario/1977/10/05/sociedad/244854007_850215.html

FONT, A. (12/1997). El dia que ens vam sentir a la ràdio i ens vam veure a la tele. *El Castell: revista de Bellcaire d'Empordà*, 6.

GIMÉNEZ, E. (29/3/2013). Radio PICA, toda una leyenda. *Rambra*. Recuperat el 30 de març del 2016 a <http://www.revistarambla.com/v1/sociedad/denuncias/1598-radio-pica-toda-una-leyenda>

GÓMEZ, R. (29/3/2010). Todo listo para el apagón analógico. *El País*. Recuperat el 5 de març del 2016 a http://elpais.com/diario/2010/03/29/sociedad/1269813603_850215.html

REDACCIÓ. (10/1977). Radios libres. *Malahierba: revista de comunicaciones libertarias*, 10, 37.

REDACCIÓ. (6/7/1980). Festa per fer conèixer la ràdio lliure gironina. *El Punt*. Recuperat a http://streaming.ajgirona.org/pandora-NEW/cgi-bin/Pandora.exe?xslt=show_pdf;publication=Punt,%20El;sort_publication=punt.el;day=06;month= 07;year=1980;page=004;id=0000588561;filename=19800706;collection= pages;url_high=pages/Punt,%20 El/1980/198007/ 19800706/ 19800706004.pdf;lang=ca;pdf_parameters=search=%22festa%20per%20fer%20coneixer%20radio%20lliure%20gironina%22&view=FitH;encoding=utf-8

REDACCIÓ. (24/8/1980). La guerra de la TV privada. *Cambio 16*, 445, 14-18. Reproduït a MESSEGUER, M., ROVIRA, D. i VILAR, J. (2005). *op. cit.*

REDACCIÓ. (26/2/1982). Los vecinos realizan películas sobre la vida en sus barrios. *El Periódico*.

REDACCIÓ. (27/3/1983). Precintada por la Guardia Civil una emisora comarcal de televisión. *El País*. Recuperat el 20 de febrer del 2016 a http://elpais.com/diario/1983/03/27/espana/417567621_850215.html

REDACCIÓ. (12/1984). Se intentó la televisión. *Lloseta: revista independiente de información local*, 13, 7. Recuperat el 26 de febrer del 2016 a http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/premsaForanaMallorca/index/assoc/Lloseta_/1984_mes/12_n0013.

REDACCIÓ. (1/1988). La "movida" de las televisiones locales. *Lloseta: revista independiente de información local*, 54, 6. Recuperat el 26 de febrer del 2016 a http://ibdigital.uib.cat/greenstone/collect/premsaForanaMallorca/index/assoc/Lloseta_/1988_mes.dir/Lloseta_1988_mes01_n0054.pdf

REDACCIÓ. (20/1/2011). Guerra de guerrilles a les ones. *Mèdia.cat*. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://www.media.cat/2011/01/20/guerra-de-guerrilles-a-les-ones/>

REDACCIÓ. (17/7/2011). Storia della Radiotelevisione italiana. Dicembre 1975: nasce il Centro di Coordinamento Radio Democratiche (embrione della FRED). *Newsline.it*. Recuperat el 21 de gener del 2016 a <http://newsline.it/pdf/15891>

REDACCIÓ. (15/12/2011). Ràdio PICA a judici pels drets d'autor. *Mèdia.cat*. Recuperat el 2 d'abril del 2016 a <http://www.media.cat/2011/12/15/radio-pica-a-judici-pels-drets-dautor/>

REDACCIÓ. (10/9/2013). 30 anys de l'experiència 'pirata' que va portar les emissions de TV3 a Igualada. *Infoanoia.cat*. Recuperat el 3 de març del 2016 a <http://infoanoia.cat/not/4187/30-anys-de-l-experiencia-pirata-que-va-portar-les-emissions-de-tv3-a-igualada/>

REDACCIÓ. (1/12/2014). "Les televisions comunitàries volem ser plenament legals i per això cal que l'administració desenvolupi el reglament que ens ha de regular". *Mèdia.cat*. Recuperat el 24 de novembre del 2015 a <http://www.media.cat/2014/12/01/les-televisions-comunitaries-volem-ser-plenament-legals-i-per-aixo-cal-que-ladministracio-desenvolupi-el-reglament-que-ens-regula/>

REDACCIÓ. (20/9/2015). Torna TV Palamós. *El Far de l'Empordà*. Recuperat el 3 de març del 2016 a <http://elfardelemporda.cat/torna-tv-palamos>

RODRÍGUEZ, J. (3/12/2015). Una gravació desmunta l'acusació dels Mossos i la fiscalia contra un documentalista detingut pels fets de Can Vies. *Directa*. Recuperat el 5 d'abril del 2016 a <https://directa.cat/actualitat/una-gravacio-desmunta-lacusacio-dels-mossos-fiscalia-contra-un-documentalista-detingut>.

SÁEZ, I. i VARGAS, J. (12/7/2012). Ofensiva contra radios de Barcelona. *Diagonal*. Recuperat el 30 de març del 2016 a <https://www.diagonalperiodico.net/saberes/ofensiva-contra-radios-barcelona.html>

TUBAU, F. i VALLÈS, J. (1999). Emili Prado: "La ràdio municipal ha de recuperar la capacitat dinamitzadora que es buscava en el seu origen". *Antena local*, 9, 14. Recuperat el 23 de gener del 2016 a <http://www.radiolocal.cat/docs/n%C2%BA9.pdf>

Webgrafia

AGÈNCIA 29. (25/3/2012). *Qui som? Mitjans units pel 14-N*. Recuperat el 17 de març del 2016 a <http://www.agencia29.net/Mitjans-units-pel-29-M>

ALARÓ TV. (----). *Història*. Recuperat el 12 de febrer del 2016 a <http://alarotv.cat/historia/>

AMARC. (----). *¿Qué hace que una estación de radio sea comunitaria?*. Recuperat el 22 de novembre del 2015 a <http://www.amarc.org/?q=es/node/131>

AMARC. (----). *Sobre AMARC*. Recuperat el 22 de novembre del 2015 a <http://www.amarc.org/?q=es/node/45>

ASSOCIACIÓ CULTURAL TELEHORTA SILLA. (----). Pàgina web Telehorta Silla. Recuperat el 7 de febrer del 2016 a <http://telehorta.weebly.com/>

BARCELONA TELEVISIÓ. (----). *Qui som >> Història*. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://www.btv.cat/info/quisom/historia>

BIBLIOTHEQUE MUNICIPALE DE LYON. (16/11/2006). *25 ans de radios libres*. Recuperat el 20 de gener del 2016 a http://www.pointsdactu.org/article.php3?id_article=671

BROADCASTITALIA (----). *Storia delle radio*. Recuperat el 21 de gener del 2016 a <http://www.broadcastitalia.it/storia%20delle%20radio.htm>

COMITATO GUGLIELMO MARCONI INTERNATIONAL. (----). *Le origini della radiodiffusione in Italia. Cronologia 1919-2000*. Recuperat el 21 de gener del 2016 a http://www.radiomarconi.com/marconi/rai_cronologia1.html

CONSELL D'EIVISSA I FORMENTERA. (2012). *Ràdio UC*. Enciclopèdia d'Eivissa i Formentera. Recuperat el 13 de setembre del 2015 a <http://www.eeif.es/significados/r-volum%20X/RadioUc.html>

COORDINADORA DE RÀDIOS LLIURES DE CATALUNYA. (21/5/2012). *Manifest: què són les ràdios lliures*. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://www.radioslliures.info/?p=7>

CSA. (----). *Les stations de radio privées hertziennes*. Recuperat el 12 de gener del 2016 a <http://www.csa.fr/Radio/Les-stations-de-radio/Les-radios-FM/Les-stations-de-radio-privées-hertziennes>

CUP-AE. (26/6/2014). *CiU i PP tomben la moció de la CUP-AE sobre la reordenació de l'espai comunicatiu català*. Recuperat el 20 de febrer del 2016 a <http://www.parlament.cup.cat/?p=1061>

FESP. (27/3/2015). *Grave ataque del Gobierno a los derechos y libertades ciudadanas*. Recuperat el 5 d'abril del 2016 a <http://fesp.org/index.php/comunicados/item/6108-grave-ataque-del-gobierno-a-los-derechos-y-libertades-ciudadanas>

FSER. (----). *Contact et présentation*. Recuperat el 22 de gener del 2016 a <http://www.culturecommunication.gouv.fr/Politiques-ministerielles/Audiovisuel/Fonds-de-soutien-a-l-expression-radiophonique/Presentation-du-FSER/Contact-et-presentation>

GIRALT, A. (12/1/2013). *Una televisió de Barcelona?*. Memòria de Sants. Recuperat el 15 de febrer del 2016 a <http://memoriadesants.blogspot.com.es/2013/01/una-televisio-de-barcelona.html>

HERRERO, L. (2008). *La experiencia comunicativa de Video Nou / Servei de Video Comunitari*. Recuperat l'1 de febrer del 2016 a <http://www.blogsandocs.com/?p=76>

LA FATA, V. (----). *Danilo Dolci e la prima radio libera d'Italia*. Recuperat el 22 de gener del 2016 a http://www.radiomarconi.com/marconi/partinico/danilo_dolci.html

LATELE. (----). *Qui som*. Recuperat el 23 de novembre del 2015 a <http://latele.cat/qui-som>

LATELE. (----). *Qui som*. Recuperat el 27 de juny del 2015 a <http://latele.cat/qui-som>

LATELE. (9/7/2014). *Escriu a la DGM pel dret a comunicar*. Recuperat el 29 de novembre del 2015 a <http://latele.cat/article/escriu-la-dgm-pel-dret-comunicar>

Manifest d'Ona Lliure. Recuperat el 14 d'agost del 2015 a <http://www.radioklara.org/quienes4.html>

Manifiesto de Villaverde. Recuperat el 14 d'agost del 2015 a <http://www.otromadrid.org/articulo/4277/manifiesto-villaverde-sobre-radios-libres/>

MINISTERIO DE EDUCACIÓN. (----). *Historia de la TV en España. Las televisiones autonómicas*. Recuperat el 19 de febrer del 2016 a <http://recursos.cnice.mec.es/media/television/bloque2/pag8.html>

PICAROL, S. (2013). *Anàlisi de les ràdios lliures a Catalunya i el seu futur 3*. La Haine. Recuperat a http://www.lahaine.org/mm_ss_est_esp.php/historia-analisi-de-les-radios-lliures-a-3

RADIO FUNNY. (----). *Historia*. Recuperat a <http://radiofunnyvalencia.blogspot.com.es/p/nosotros.html>

RÀDIO GAVINA. (----). *Movimientos marginales y radios libres*. Recuperat el 7 d'abril del 2016 a <http://en.calameo.com/read/002220950cbb2cbc05d9d?authid=ECyvi2ARtRls>

RÀDIO RSK. *Qui som?*. Recuperat el 26 de juny del 2015 a <http://www.radiorsk.info/qui-som/>

RADIO ŠTUDENT. (2015). *Radio Študent*. Recuperat el 17 de gener del 2016 a http://www.culture.si/en/Radio_%C5%A0tudent_%28R%C5%A0%29

RADIO TOPO. (----). *Directorio de radios libres, alternativas, comunitarias y culturales del estado español*. Recuperat el 31 de juliol del 2015 a http://www.sindominio.net/radiotopo/article.php3?id_article=6

RED DE MEDIOS COMUNITARIOS. (----). ReMC. Recuperat el 17 de febrer del 2016 a <http://www.medioscomunitarios.net/spip.php?article2>

REMC. (8/7/2014). *Rechazo a la multa de medio millón de euros impuesta a la televisión comunitaria La Tele*. Recuperat el 7 d'abril del 2016 a <http://www.medioscomunitarios.net/spip.php?article84>

SA TEVAVISIÓ. (2013). *El projecte*. Recuperat el 28 de novembre del 2015 a <http://www.sateva.tv/wp-content/uploads/2013/05/El-projecte1.pdf>

SAIG. PRIMERA TROBADA DE MITJANS LLIURES DE MALLORCA. (2015). *Presentació*. Recuperat el 17 de febrer del 2016 a <http://saig.contrainfo.cat/>

TÉLÉ BOCAL. (----). *Les objectifs*. Recuperat el 24 de gener del 2016 a <http://telebocal.org/presentation/les-objectifs/>

TELEVISIÓ VILA DE SALT. (----). *Qui som*. Recuperat el 29 de novembre del 2015 a <http://www.televisioviladesalt.com/quisom.html>

VANCOUVER NETWORK COMMUNITY. (15/6/2009). *Community Television Policies and Practices Around the World*. Recuperat el 25 de novembre del 2015 a <http://www.vcn.bc.ca/cmcs/1pages/Community-Television-Around-the-World.htm>

VDPQ. (----). *Des médias citoyens et participatifs*. Recuperat el 24 de gener del 2016 a <http://vdpq.org/pages/des-medias-citoyens-et-participatifs>

VDPQ. (----). *Qui sommes-nous?* Recuperat el 24 de gener del 2016 a <http://vdpq.org/pages/qui-sommes-nous>

XARXA DE RÀDIOS I MITJANS LLIURES DEL PAÍS VALENCIÀ. (2010). *Qui som*. Recuperat el 10 de febrer del 2016 a <https://radioslliures.wordpress.com/>

ZALAGARDA. (8/9/2005). *Historia de la radifusión libre*. Recuperat el 15 de gener del 2016 a <http://zalagarda.eu/historia-radiodifusion-libre>

Textos legals

ARAGÓ. Decreto 8/2014, de 27 de mayo, por el que se regula el régimen jurídico para la prestación de los servicios de comunicación audiovisual con ánimo de lucro en la Comunidad Autónoma de Aragón (BOA [en línea], núm. 108, 5/6/2014, p.17823-17835). <http://www.boa.aragon.es/cgi-bin/EBOA/BRSCGI?CMD=VEROBJ&MLKOB=795601224545>

CATALUNYA. Llei 22/2005, de 29 de desembre, de la comunicació audiovisual de Catalunya (DOGC [en línea], núm. 4543, 3/1/2006, p.84-106). <http://portaldogc.gencat.cat/utillsEADOP/PDF/4543/531253.pdf>

COMUNITAT VALENCIANA. Ley 1/2006, de 19 de abril, de la Generalitat, del Sector Audiovisual (DOCV [en línea], núm. 5243, 21/4/2006). <http://ivac.gva.es/banco/archivos/LeyAudiov.pdf>

CONSELL DE MINISTRES DE LA UNIÓ EUROPEA. (11/2/2009). *Declaration of the Committee of Ministers on the role of community media in promoting social cohesion and intercultural dialogue*. Recuperat el 24 de març a http://latele.cat/sites/default/files/declaration_committee_of_ministers_on_the_role_of_communit....pdf

ESpanya. Ley 7/2010, de 31 de marzo, General de la Comunicación Audiovisual (BOE [en línea], núm. 79, 1/4/2010). <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2010-5292>

ILLES BALEARS. Acuerdo del Consejo de gobierno de día 24 de septiembre de 2010, por el cual se aprueba la convocatoria del concurso público para el otorgamiento de títulos habilitante para la prestación del servicio de radiodifusión sonora para emisoras comerciales y para emisoras educativas, culturales y otras sin ánimo de lucro, de ámbito autonómico y de ámbito local (BOIB [en línea], núm. 143, 2/10/2010, p.43-47). <http://boib.caib.es/pdf/2010143/mp43.pdf>

ILLES BALEARS. Ley 5/2013, de 1 de octubre, audiovisual de les Illes Balears (BOIB [en línea], núm. 136, 3/10/2013, p. 46884-46904). <http://www.caib.es/eboibfront/es/2013/8203/524893/ley-5-2013-de-1-de-octubre-audiovisual-de-las-ille>

PARLAMENT EUROPEU. (25/9/2008). *Propuesta de resolución del Parlamento Europeo sobre los medios del tercer sector de la comunicación*. Recuperat el 24 de març del 2016 a http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+REPORT+A6-2008_0263+0+DOC+XML+V0//ES#title1

Audiovisuals

ASSOCIACIÓ CULTURAL LA TRIPULACIÓN DEL COMODÍN. (2005). *Radios libres: las voces de la gente* [vídeo]. Disponible a https://www.youtube.com/watch?v=vPkWFXSYc_M

DOMÍNGUEZ, D., VAN SPAANDONK, H. i ROCA, R. (2015). *Soroll de tot cor: 25 anys de BCore* [vídeo]. Disponible a <http://www.ccma.cat/tv3/alcanta/tria-33-extra/soroll-de-tot-cor-25-anysdebcore/video/565219/#.Vk24OjSasp8.facebook>

MARCUZZI, G. (2006). *Érase una vez una radio libre* [vídeo]. Recuperat a <http://www.desorg.org/titols/erases-una-vez-una-radio-libre/>

PER DEFENSAR ELS BARRIS. (3/12/2015). *#AcusatXInformar ABSOLUCIÓ IKER* [vídeo]. Recuperat el 5 d'abril del 2016 a <https://www.youtube.com/watch?v=ozMpzUh8-0w>